COCOȘUL DE AUR

si alte povestiri

JUAN RULFO

Traducere de
Ileana Scipione

Table of Contents

1. Cuprins
2. Ediția prezentă
3. COCOȘUL DE AUR
    1. Cocoșul de aur
    2. Rezumat
    3. Evaluarea literară a romanului Cocoșul de aur
    4. Rădăcinile cinematografice ale Cocoșului de aur 33
    5. Bibliografie
4. FORMULA SECRETĂ
    1. Formula Secretă
    2. Despre formula secretă
5. ALTE POVESTIRI
    1. (Din această nouă ediție...)
    2. Ale vieții nu-s prea serioase
    3. O frântură de noapte
    4. Scrisori către clara - XII
    5. Castillo de Teayo
    6. După moarte
    7. Mătușa Cecilia
    8. Cleotilde
    9. Tatăl meu
    10. La fel ca ieri, a spus părintele
    11. Susana Foster
    12. Mergea îndurerat, somnoros de oboseală
    13. Ángel Pinzón s-a oprit în centru
    14. Iscoditorul
6. Note

COCOȘUL DE AUR
și alte povestiri

Colecția
Byblos

JUAN RULFO (1917–1986) este unul dintre cei mai apreciați scriitori latino-americani. A fost unul dintre întemeietorii școlii de „realism magic“, influențându-i mai târziu pe Gabriel García Márquez și pe alții. A susținut arta în toate formele ei și a reprezentat un sprijin important pentru tinerii scriitori latino-americani prin intermediul Centro Mexicano de Escritores. A fost funcționar public, purtător de cuvânt al Comisión del Papaloapan și consilier în diverse proiecte cinematografice și editoriale. Cea mai lungă perioadă și-a petrecut-o în cadrul Departamento de Publicaciones al fostului Instituto Nacional Indigenista, unde a susținut publicarea și traducerea unui număr mare de monografii despre plurietnicitatea Mexicului, precum și opere clasice de antropologie mexicană. Din anii ’30 până în anii ’60 s-a dedicat și fotografiei, având un palmares de peste 6 000 de negative.

Cele trei cărți pe care le-a publicat – *El llano en llamas* (*Câmpul în flăcări*), *Pedro Páramo* și *El gallo de oro y otros relatos* (*Cocoșul de aur și alte povestiri*) – au fost traduse în peste 40 de limbi.

ILEANA SCIPIONE (n. 1946) este absolventă a Facultății de Limbi Străine, Universitatea din București. A tradus din literatura Elenei Văcărescu, *Hoinari în țara zânelor* (1991) și *Femei celebre* (1998), și *Omul recent* de Horia-Roman Patapievici. Împreună cu criticul literar iberic Javier Barreiro a realizat antologia *Un veac de poezie în Aragon* (Retromond, 1995). O versiune restrânsă a tezei de doctorat a fost publicată cu titlul *Borges* & *Eliade – Alchimia livrescului* (Editura Retromond, 2000, *Borges* & *Eliade – La alquimia de lo libresco*, Fabulator, 2011). A publicat, printre altele, *Limba spaniolă – Dicționar de dificultăți lexicale* (Polirom, 2009) și *Cervantes – Una hipótesis barroca* (Fabulator, 2011). Delmira Agustini, Jesús Díaz, Carlos Ruiz Zafón, Gabriel García Márquez și Juan Rulfo sunt doar câțiva dintre autorii pe care i-a făcut cunoscuți publicului român.

JUAN RULFO

COCOȘUL DE AUR

și alte povestiri

Cu comentarii de
JOSÉ CARLOS GONZÁLEZ BOIXO,
DOUGLAS J. WEATHERFORD și DYLAN BRENNAN

Traducere din spaniolă de
ILEANA SCIPIONE

CURTEA VECHE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RULFO, JUAN
Cocoșul de aur și alte povestiri / Juan Rulfo ; comentarii de José Carlos González Boixo, Douglas J. Weatherford și Dylan Brennan ; trad. din spaniolă de Ileana Scipione. - București : Curtea Veche Publishing, 2022

ISBN 978-606-44-1327-7

I. González Boixo, José Carlos (coment.)
II. Weatherford, Douglas J. (coment.)
III. Brennan, Dylan (coment.)
IV. Scipione, Ileana (trad.)

821.134.2
ISBN epub 978-606-44-1349-9
Carte publicată și în ediție digitală
Redactor: Cristina Ștefan
Corector: Silvia Năstasie
Tehnoredactor: Irinel Niculae

Colecție coordonată de Luana Schidu
CURTEA VECHE PUBLISHING
str. Aurel Vlaicu nr. 35, București, 020091
redacție: 0744 55 47 63
distribuție: 021 260 22 87, 021 222 25 36, 0744 36 97 21
fax: 021 223 16 88
redactie@curteaveche.ro
comenzi@curteaveche.ro
curteaveche.ro
JUAN RULFO
El gallo de oro y otros relatos

Copyright © Juan Rulfo, 2010, 2016, and Heirs of Juan Rulfo
© Comments: Fundación Juan Rulfo, José Carlos González Boixo, Douglas J. Weatherford, Dylan Brennan
Cover from the Spanish edition published by Editorial RM
Design by José Luis Lugo
Engraving by José Guadalupe Posada
All rights reserved.
© CURTEA VECHE PUBLISHING, 2022
pentru prezenta versiune în limba română

Cuprins

Ediția prezentă

Cocoșul de aur
Juan Rulfo

Rezumat
Juan Rulfo

Evaluarea literară a romanului *Cocoșul de aur*
José Carlos González Boixo

Rădăcinile cinematografice ale *Cocoșului de aur*
Douglas J. Weatherford

Formula secretă
Juan Rulfo

Despre *Formula secretă*
Dylan Brennan

Alte povestiri
Juan Rulfo

Ale vieții nu-s prea serioase

O frântură de noapte

Scrisori către clara - XII

Castillo de Teayo

După moarte

Mătușa Cecilia

Cleotilde

Tatăl meu

La fel ca ieri, a spus părintele

Susana Foster

Mergea îndurerat, somnoros de oboseală

Ángel Pinzón s-a oprit în centru

Iscoditorul

EDIȚIA PREZENTĂ

Grație documentelor din arhiva lui Juan Rulfo și unor afirmații făcute în presă despre legăturile sale cu lumea filmului, colecționate chiar de către scriitor, astăzi se cunosc multe despre istoria *Cocoșului de aur*. Textul acestui scurt roman l-a analizat încă din 1986[1] José Carlos González Boixo, bine cunoscut cercetătorilor autorului jaliscian[2], pe care l-am invitat să colaboreze la această carte cu un eseu în care reunește aprecieri cu privire la *Cocoșul de aur* atât din epoca apariției lui, cât și în lumina noilor date pe care i le-am pus la dispoziție. Alt expert în opera lui Juan Rulfo, Douglas J. Weatherford, care lucrează de multă vreme la cea mai completă cercetare cu privire la legătura scriitorului cu cinematograful[3], și căruia i-am pus la dispoziție și datele antemenționate, ne-a acceptat invitația de a-și exprima un punct de vedere asupra acestei narațiuni tipice pentru opera celui care a scris *Câmpul în flăcări* și *Pedro Páramo*. Noua ediție a *Cocoșului de aur* din 2010 conține textele acestor doi cercetători, iar cea din 2016 le preia cu o dispunere diferită. González Boixo și Weatherford ne-au îngăduit astfel să citim sau să recitim *Cocoșul de aur* dintr-o perspectivă mai informată și să emitem judecăți foarte solide asupra celui de-al doilea roman al lui Rulfo. Și să nu omitem ca lectură recomandată textul publicat de Alberto Vital în 2006, care analizează acest scurt roman din noi puncte de vedere.[4]

Pentru ediția prezentă, apărută în 2017, când marcam Centenarul nașterii lui Juan Rulfo, am ținut seama de faptul că ambițioasa cercetare efectuată de Douglas J. Weatherford cu privire la Juan Rulfo și cinema va fi publicată aproape simultan și va include scenariul primei versiuni a filmului omonim cu romanul, care a fost elaborat de scriitorii Carlos Fuentes și Gabriel García Márquez împreună cu regizorul Roberto Gavaldón. Odată publicate textul scenariului și analiza acestuia făcută de Weatherford în noua sa carte deja menționată, am luat în considerare scurtarea celor scrise inițial atât de ei, cât și de González Boixo (care-și dedicau textele din 2010 diferențierii celui de-al doilea roman al lui Rulfo de ceea ce numim „scenariu"). De aceea, textele lor apar acum mai scurte, și le mulțumim mult că s-au arătat dispuși să realizeze aceste versiuni *ex profeso*.

Documentele dezvăluie că în 1956 Rulfo lucra la o narațiune despre lumea luptelor de cocoși și era presat să o încheie în vederea transpunerii ei pe peliculă, deși avea să-și înregistreze această „idee cinematografică", cum i s-a spus atunci, abia în ianuarie 1959. Rulfo nu avansase cu graba la care năzuiau producătorii, dar, când textul său le-a parvenit în sfârșit, a fost nevoie de încă cinci ani ca să se realizeze filmul.

Originalul acestui scenariu, scris de mână ori la mașină chiar de Juan Rulfo, nu s-a păstrat. L-a dat, probabil, producătorului Manuel Barbachano, care va fi dispus ca textul să fie bătut la mașină: au rezultat patruzeci și două de blanchete. La o atentă verificare, reiese limpede că textul a fost dactilografiat de un profesionist nu prea versat în originale literare. Pe manuscris se observă lipsa unor criterii omogene de punere în pagină în situații similare, ca și prezența de erori sau omisiuni tipice dactilografierii rapide. O copie la indigo a acestui manuscris, cu o copertă pe care se adaugă data înregistrării lui (9 ianuarie 1959), a rămas la Juan Rulfo, așa cum arată biografia scrisă de Alberto Vital, *Noticias sobre Juan Rulfo*[5], și cum ne informează pe larg aici González Boixo și Weatherford.

În arhiva lui Rulfo există în legătură cu aceeași chestiune și două documente datate cu o zi înainte, 8 ianuarie 1959. Unul este originalul unui „Rezumat" aproape sigur dactilografiat de însuși Rulfo, chiar dacă nu la propria mașină de scris (textul nu pare procesat de un

profesionist, dar sigur de cineva cu experiență, ca Rulfo). Cu siguranță, rezumatul fusese cerut de agenția care se ocupa de asemenea chestiuni. Cu toate că era o sinteză, în el apar date care nu figurează în „originalul" complet. Celălalt document are formatul unui „Certificat de Înregistrare", tipărit pe hârtia Sindicatului Oamenilor Muncii din Producția Cinematografică a Republicii Mexicane (în fața căruia se efectua înregistrarea operelor), în care Rulfo era recunoscut ca autor al „ideii cinematografice intitulate DE LA NEANT LA NEANT". Nu știm de ce apare aici acest titlu alternativ, fiindcă atât în „Rezumat", cât și în original figurează doar *Cocoșul de aur*. În această ediție îl dăm publicității pentru prima dată.

Rulfo n-a intenționat să publice această „idee", care este, în realitate, un mic roman (nicidecum un „scenariu", cum se spune adesea), dar în 1980 cineva care avea în mână originalul manuscrisului depus la biroul lui Manuel Barbachano l-a prezentat Editurii ERA, iar aceasta a decis să propună publicarea sa. Rulfo a acceptat fără prea mare entuziasm, ținând cont că era vorba de ceva deja existent, pregătit cu un film în minte, iar el nu voia să revină la o operă *abandonată* (ca să recurgem la termenul folosit de Paul Valéry când dorea să se refere la finalizarea unui text literar) cu mai bine de două decenii în urmă. N-a făcut observații în cursul procesului de redactare, dar, fără îndoială, ar fi fost foarte util să accepte să fie consultat, lucru care însă nu s-a întâmplat. Redactorul a descoperit mai sus menționatele slăbiciuni ale dactilografiei și le-a corectat pe cele flagrante. Dar nu pe toate.

Munca noastră a constat în unificarea criteriilor discrepante aplicate în „original" în materie de punctuație și de semnele care trebuiau să marcheze naratorul și diferitele personaje, ca și bătăile de tobă și grupurile de versuri când e vorba de transcrierea cântecelor. Au fost sistematizate expresiile între ghilimele și majusculele din poreclele anumitor personaje. Deci, ediția a fost îngrijită amănunțit, ceea ce s-ar fi putut face și mai înainte. Acum nu-l mai putem întreba nimic pe Rulfo, iar cititorul atent ar putea avea unele îndoieli. Care ne-au cuprins și pe noi… dar ne-am limitat la ele. Intervenția noastră nu merge niciodată foarte departe, iar următorul exemplu arată cum am procedat într-un caz care favorizează confuzia. Este vorba despre dialogul dintre măturătorul unei arene și Dionisio Pinzón. Mai întâi, copiem aici, cu toate caracteristicile lui, „originalul" dactilografiat (adică transcrierea originalului pierdut al lui Rulfo, realizată de biroul lui Barbachano).

Trai usted gallo pa' toparle a cualquiera, amigo.

Responde. Si… Sabe responder-fue la respuesta de Dionisio Pinzón que salió en busca de su "padrino". Lo encontró en la cantina.

Acest text apare astfel în transcrierea publicată în 1980:

– Trai usted gallo pa'toparle a cualquiera, amigo.

Responde:

– Sí… Sabe responder – fue la respuesta de Dionisio Pinzón que salió en busca de su "padrino". Lo encontró en la cantina.[6]

Și iată transcrierea noastră:

– Trai usted gallo pa toparle a cualquiera, amigo. Responde.

– Sí… Sabe responder – fue la respuesta de Dionisio Pinzón, que salió en busca de su padrino. Lo encontró en la cantina.[7]

Un „original“ cu slăbiciuni trebuie să fie inevitabil obiectul unei bune revizuiri, ceea ce s-a și făcut în 1980. Multe corecturi au fost bune și le-am păstrat. Altele nu, și le-am refăcut acum. Exemplul de mai sus evidențiază o corectură care n-a eliminat o eroare a „originalului“, deși o lectură atentă o poate repara cu ușurință. E ceea ce am și făcut.

Punem la dispoziție, chiar în această ediție, transcrierea realizată de către Dylan Brennan a textului rulfian citit de Jaime Sabines în *Formula secretă*, o bandă magnetică excepțională, pe care Rubén Gámez a prezentat-o pentru prima oară în 1965 și pe care cunoscătorii o apreciază din ce în ce mai mult. Același Dylan Brennan a semnat un text, inclus și el aici, despre film și „poemul cinematografic“ al lui Juan Rulfo.

În sfârșit, referindu-ne acum la o nouă secțiune a acestei cărți, total diferită, am decis, împreună cu Douglas J. Weatherford, să adăugăm acestei ediții alte texte ale lui Juan Rulfo care datează din momente distincte și au apărut cu toatele în diferite publicații din opera sa. Într-un text special, care precedă aceste narațiuni și o scrisoare, vom discuta mai pe larg despre această secțiune.

Fundación Juan Rulfo

COCOȘUL DE AUR

Cocoșul de aur

Se crăpa de ziuă.

Pe ulițele pustii din San Miguel del Milagro, câteva femei învăluite în *rebozo*[8] se îndreptau spre biserică, chemate de clopotele primei liturghii. Ici-colo, alte câteva măturau drumurile prăfuite.

Din depărtare, de la o distanță atât de mare, încât nici măcar nu i se puteau distinge vorbele, se auzea lărmuiala unui crainic-vestitor. Unul de țară, dintre aceia care se opresc la fiece colț de uliță și răcnesc văicărit tot ce știu despre chipul și înfățișarea câte unui dobitoc răzlețit, a unui plod rătăcit sau a vreunei fetișcane care-și pierduse urma… În cazul fetei, anunțul era mai amănunțit, căci, pe lângă ziua când se făcuse nevăzută, crainicul-vestitor trebuia să aducă la cunoștință cine e presupusul vinovat de răpirea fetei, unde o pitise păcătosul și dacă părinții ei făcuseră plângere ori o lăsaseră în voia sorții. Și toate astea doar pentru a lămuri cătunul despre cele petrecute și pentru ca rușinea să-i silească pe fugari să se unească întru taina căsătoriei… Cât despre dobitoace, era legiuit să se iasă în căutarea lor dacă raportarea dispariției nu dădea roade, căci altfel munca crainicului-vestitor n-avea să fie plătită.

În timp ce femeile mergeau tot mai departe, pe drumul către biserică, vocea crainicului răsuna tot mai aproape, până ce, zăbovind la colț de uliță, acesta își ducea palmele pâlnie la gură și începea să răcnească ascuțit și tăios.

– Roib rănit… În toiul rutului… Cinci ani… Neprietenos… Însemnat pe crupă… Cu fierul roșu… Frâu fals[9]… S-a fost pierdut alaltăieri la Potrero Hondo… E proprietatea lui don Secundino Colmenero. Douăzeci de pesos răsplată cui l-o afla… Fără chibiți băgăcioși…

Fraza din urmă era lungă și lipsită de orice armonie. După aceea, crainicul-vestitor gonea mai departe și lua de la capăt același refren, apoi se ducea iar mai încolo, ca să se topească în cele din urmă în cele mai îndepărtate cotloane ale cătunului.

Cu aceste vești se îndeletnicea Dionisio Pinzón, unul dintre cei mai sărmani bărbați din San Miguel del Milagro. Își ducea traiul într-o cocioabă dărăpănată din mahalaua Arrabal, alături de mă-sa, bolnavă și uitată de vreme nu atât pentru anii care o împovărau, cât din pricina nevoilor. Și chiar dacă Dionisio Pinzón părea bărbat în putere, în realitate era beteag, căci avea un braț bicisnic, cine mai știe din ce pricină; dar ce-i sigur e că brațul acela îl împiedica să facă anume munci în construcții ori cultivarea pământului, singurele îndeletniciri care se cunoșteau în sat. Astfel încât, în cele din urmă, n-a mai fost bun de nimic ori, cel puțin, și-a dobândit această faimă. Și așa s-a făcut crainic-vestitor, meserie pentru care se putea lipsi de ajutorul brațelor și pe care și-o făcea bine, fiindcă avea și vocea, și dorința de muncă necesare.

Niciun cotlon al satului nu scăpa nemăturat de răcnetele lui, când striga fie din însărcinarea cuiva, fie, de nu, când căuta vaca indiană[10] a domnului preot, aceea care avea năravul de a o șterge pe munte ori de câte ori găsea deschisă poarta ogrăzii de la parohie, ceea ce se petrecea mult prea adesea. Și, uneori, când lipsea câte un taie-frunză-la-câini care, auzindu-i răcnetele, să se ofere să plece în căutarea acelei vaci, însuși Dionisio se tocmea s-o facă, primind în schimb câteva binecuvântări și făgăduiala că Cerul îl va răsplăti pentru că sărise în ajutor.

Chiar și așa, cu câștig sau fără, vocea nu-i slăbea nicicând, iar el continua să-și facă datoria, deoarece, ca să spunem drept, n-avea nimic altceva de făcut ca să nu moară de nemâncare. Și

chiar n-ajungea acasă mereu cu mâinile goale, ca, de pildă, când cu îndatorirea de a vesti pierderea calului roib al lui don Secundino Colmenero de pe la cântători până hăt în crucea nopții, până când simțise că răcnetele i se topeau în hămăitul câinilor din cătunul cufundat în somn; și, cum în cursul zilei nu voise Domnul să se arate calul și nimeni nu dăduse nimic de știre, don Secundino nu s-a socotit cu el până nu și-a văzut dobitocul priponit la umbră în ogradă, căci nu voia să dea bani buni la om rău; dar, pentru ca vestitorul să nu-și piardă înflăcărarea și să strige fără răgaz știrea pierderii roibului, i-a dat drept avans un decilitru de zeamă cu fasole pe care Dionisio Pinzón l-a învelit în basmaua lui pestriță și l-a dus acasă, sosind abia la miezul nopții, mort de pustiul de la lingurea și cum nu se poate mai ostenit. Ca de atâtea alte ori, mă-sa a făcut ce-a putut ca să-i pună la fiert un strop de cafea și la copt câțiva *navegantes*, care nu erau nimic altceva decât spini de cactus pe jumătate fierți, dar care izbuteau, cel puțin, să-i păcălească o vreme stomacul.

Dar nu-i mergea rău chiar mereu. An de an, se tocmea să vestească oaspeții la hramul drăgaicii din San Miguel. Și era mereu acolo, lângă bătăile sonore ale tobei mari și chițcăielile clarinetului indian, îngropându-și strigătele armonizate într-o portavoce din carton, făcând cunoscute jocurile, cocoșarii cu păsări dresate care-și întărâtau luptătoarele, surprizele și, pe parcurs, toate sărbătorile bisericești și slujbele care se țineau de-a lungul a nouă zile, neuitând să anunțe nici micile reprezentații din corturi sau unsorile bune la toate. Mult mai la coada procesiunii în fruntea căreia se afla el mergeau cei cu instrumentele de suflat, îndulcind clipele de răgaz ale crainicului-vestitor cu notele muzicale dezacordate ale lui *Zopilote Mojado*[11]. Defilarea se încheia cu trecerea carelor împodobite cu fete ce adăstau sub arcade confecționate din *carrizo*[12] și tulpini fragede de porumb.

Atunci, Dionisio Pinzón își uita de viața-i plină de nevoi și înainta mulțumit în fruntea invitaților, încurajând cu strigăte clovnii care-l însoțeau făcând năzbâtii și piruete în aer, ca să înveselească publicul.

Într-unul dintre acești ani, poate că în urma recoltelor bogate sau printr-o minune făcută de cine știe cine, la acele distracții peste poate de zvăpăiate a fost mai mare îmbulzeală decât oricând în San Miguel del Milagro. Așa de tare s-au aprins și s-au înflăcărat petrecăreții, că două săptămâni mai târziu jocurile debordau de același fast, iar luptele de cocoși păreau fără sfârșit, astfel încât cocoșarii din ținut și-au epuizat stolurile și tot au mai avut vreme să comande alte vietăți, să le îngrijească, să le antreneze și să le pună să lupte. Unul dintre ei a fost Secundino Colmenero, cel mai chiabur bărbat din sat, care și-a distrus arena pentru cocoși și și-a pierdut orbește în fericitele lupte ale acestora, pe lângă toți gologanii, și o fermă plină cu găini și douăzeci și două de vaci, care erau singura-i avere. Și, chiar dacă până la urmă tot a mai recuperat câte ceva, restul i s-a irosit pe apa rămășagurilor.

Dionisio Pinzón vedea totul pe când ducea în grabă la bun sfârșit nesfârșitele daravele. Nu mai era crainic, ci făcea galerie în arenă. Izbutise să preia aproape toate luptele de cocoși și în ultimele zile glasul i se auzea tot mai ostenit, dar el nu se lăsa și încă vestea sentințele date de Judecătorul din fruntea Juriului.

Căci lucrurile începuseră să prindă aripi. Sosise ceasul la care se înfruntau doar fortărețe, prin intermediul unor concurenți faimoși veniți de la San Marcos (Aguascalientes), Teocaltiche, Arandas, Chalchicomula, Zacatecas, care aduseseră cu toții cocoși atât de rasați, că ți se rupea sufletul să-i vezi murind. Și, sosind de cine știe unde, s-au arătat și cântărețele, atrase poate de mirosul paralelor, căci mai înainte nici în ruptul capului nu s-ar fi apropiat de San Miguel del Milagro. În fruntea lor sosise o femeie frumoasă, dată naibii, care-și acoperea pieptul cu un *rebozo* metalic și pe care o strigau La Caponera[13], poate că din pricina influenței pe care o avea asupra bărbaților. Adevărul este că apăruse într-un grup de mariachi, iar

prezența și cântecele lor au stârnit însuflețirea din arena cu cocoși.

Arena de lupte din San Miguel del Milagro era improvizată și nu avea atâtea locuri cât să ajungă pentru mari mulțimi. Pentru așa ceva, se folosea la nevoie curtea unei cărămidării, unde se înălța un șopron acoperit pe jumătate cu ierburi. Inelul care înconjura arena de luptă era făcut din foi de șiță, iar gradenele care-l înconjurau și pe care se grămădeau spectatorii erau simple scânduri sprijinite pe cărămizi groase. Dar, în anul acela, lucrurile se complicaseră întrucâtva, fiindcă nimeni nu-și închipuise că aveau să se adune claie peste grămadă atâția suporteri. Și, ca și cum n-ar fi fost de-ajuns, se aștepta dintr-un moment într-altul sosirea unor politicieni. De aceea, autoritățile dăduseră poruncă să fie golite și să rămână neocupate primele două rânduri de gradene până la sosirea acelor domni și chiar și după aceea, căci, deși nu erau mai mult de doi, fiecare din ei era însoțit de câte un grup numeros de pistolari. Aceștia s-au pus în rândul al doilea, fiecare în spatele propriului șef, iar cei doi domni politicieni s-au așezat în primul rând, față în față, despărțiți de inel. De cum au început luptele între cocoși, s-a băgat de seamă că cei doi purtători de blugi nu se aveau prea bine. Păreau să fi ajuns acolo în virtutea unei vechi rivalități, pe care și-o arătau nu doar personal, ci chiar și cu privire la lupte. Dacă unul dintre ei se dovedea susținătorul vreunui cocoș, celălalt trecea de partea adversarului. Și tot așa până ce s-au încins spiritele, căci fiecare voia să câștige cocoșul lui. Au urmat la iuțeală și gâlcevile: cel care pierdea se ridica și, odată cu el, toți soții lui, și amândoi începeau să se stropșească unul la altul și să arunce unul într-altul cu veninul răutăților pe care le proferau în cor pistolarii unuia pentru a-i ațâța pe ai celuilalt. Spectacolul celor două gășți care se dădeau furioase a atras în cele din urmă atenția publicului, care și-a făcut iluzii că între indivizii care nu scăpau ocazia să se fudulească cu marea lor vitejie avea să se iște cine știe ce mare tămbălău.

Unii au părăsit neîntârziat arena de teamă că va avea loc un schimb de gloanțe. Dar n-a fost nimic. La sfârșitul luptelor, cei doi politicieni s-au îndreptat spre ieșire. Au dat nas în nas la poartă. Și acolo s-au luat de braț unul pe celălalt, iar mai târziu au fost zăriți bând împreună la postul de sticleți, alături de cântărețe, cu pistolarii lor care păreau să-și fi uitat relele intenții și cu primarul satului, sărbătorind parcă o întâlnire fericită.

Dar, revenind la Dionisio Pinzón, chiar în noaptea despre care vorbim i s-a schimbat norocul. Ultima luptă de cocoși a fost cea care i-a sucit soarta.

Se înfruntau un cocoș alb din Chicontepec și unul auriu din Chihuahua. Se puneau pariuri în draci și cineva a pariat chiar cinci mii de pesos, dar iată că i s-au prăpădit cu toții pe apa sâmbetei, căci a pariat pe cocoșul din Chihuahua.

Cel alb s-a dovedit bolnăvicios și amărât. A acceptat să lupte când l-au dezvelit, dar, odată ce i-au dat drumul spre linia de pornire, s-a repliat într-un cotlon de la primele asalturi ale auriului. Și acolo a rămas, cu capul plecat și aripile pleoștite de parcă bolea. Chiar și-așa, auriul s-a dus până unde stătea albul, ca să caute gâlceavă, cu gulerul înfoiat și oasele pintenilor înfigându-se masiv la fiecare pas pe care îl făcea în jurul poltronului. Bolnăviciosul s-a repliat și mai abitir pe gard, dând dovezi de frică și o nemăsurată intenție de-a o lua la goană. Cu toate astea, când s-a văzut asaltat de cocoșul din Chihuahua, albul a făcut un salt, încercând să scape de atacurile auriului și a căzut pe spinarea în ape de culori a dușmanului său. A dat cu putere din aripi ca să-și țină echilibrul și, în cele din urmă, când a dat să scape din blocajul unde nimerise, a izbutit să desprindă cu *navaja*[14] ascuțită a pintenului o aripă a auriului.

Cocoșul de rasă pur-sânge din Chihuahua, schilodit, îl ataca pe laș fără urmă de milă, iar acesta se retrăgea în colțul lui la fiecare năvală a auriului, dar zbura nu prea sus când se simțea încercuit. Și tot așa o dată și încă o dată, până când, nemaiputând face față sângelui care-i

șiroia din rană, auriul s-a aruncat și și-a înfipt ciocul în podeaua arenei fără ca albul să facă nici cea mai mică încercare de a-l ataca.

În acest fel, pasărea cea mișelnică a câștigat lupta și tot în acest fel Dionisio Pinzón a proclamat-o câștigătoare când a răcnit:

– Lupta e pe sfârșite! Pierde pasărea mare!

Și imediat a adăugat:

– Des-chi-deeeți porțile…!

Sărăntocul din Chihuahua și-a primit cocoșul grav rănit. I-a suflat în cioc ca să-l descongestioneze și a încercat să-l țină pe picioare. Dar, văzând că dădea iar să se prăbușească, ghemuindu-se ca o minge din pene, a zis:

– N-am de ales, trebuie să-i iau viața.

Și era gata să-i sucească gâtul, când Dionisio Pinzón a îndrăznit să-l oprească:

– Nu-l ucideți, l-a implorat. Se poate vindeca și va fi bun măcar de prăsilă.

Bărbatul din Chihuahua a râs batjocoritor și i-a aruncat lui Dionisio Pinzón cocoșul, de parcă voia să scape de o cârpă murdară. Dionisio l-a prins din zbor, l-a luat în brațe grijuliu, aproape cu gingășie, și a ieșit cu el din arenă.

De cum a ajuns acasă, a săpat o gaură sub șopron și, ajutat de mă-sa, a îngropat cocoșul acolo, lăsându-i doar capul afară.

Și așa au trecut zilele. Dionisio Pinzón trăia doar cu gândul la cocoș, pe care-l copleșea cu îngrijirile. Îi aducea apă și de-ale gurii. Îi strecura firimituri de tortilla și frunze de lucernă în cioc și se străduia să-l facă să le înghită. Dar păsării nu-i era nici foame, nici sete; părea să-și dorească numai să plece de pe lume, deși Dionisio era acolo tocmai ca să nu i-o îngăduie, păzind-o fără răgaz, fără să-și ia privirile de pe ochișorii pe jumătate adormiți ai cocoșului îngropat.

Cu toate astea, într-o dimineață, și-a dat seama că pasărea nu mai deschidea ochii, iar gâtul îi atârna slobod în jos. Dionisio a pus în grabă o ladă peste locul îngropăciunii și ceasuri la rând a lovit în aceasta cu o piatră.

Când în sfârșit a dat la o parte lada, cocoșul l-a privit aiurit, dar prin cioc îi intra și-i ieșea aerul reîntoarcerii la viață. Dionisio a tras mai aproape de cocoș blidul cu apă, iar vietatea a băut; i-a dat să mănânce terci de porumb, iar pasărea l-a înghițit cu iuțeală.

Abia câteva ore mai târziu, Dionisio și-a scos cocoșul la păscut în ograda bătută de soare. Cu toate că uneori își pierdea echilibrul, căci îi lipsea sprijinul aripii rupte, acel cocoș de aur, încă cenușiu de la glodul în care zăcuse, își dovedea rasa aleasă stând drept și plin de vitejie în fața vieții.

Curând, rana cocoșului s-a vindecat. Deși i-a rămas aripa ușor mai ridicată decât cealaltă, o flutura cu putere, dând brusc și sfidător din ea zilnic la ivitul zorilor.

Dar tocmai în vremea aceea s-a prăpădit mama lui Dionisio, de parcă și-ar fi dat sufletul pentru viața lui „aripă șchioapă“, cum ajunsese să i se spună cocoșului de aur. Căci, în vreme ce acesta era tot mai vioi, muica lui Dionisio își pierdea pe zi ce trecea puterile, până s-a prăpădit sub nenumăratele-i beteșuguri.

Numeroșii ani de nevoi, lungile zile de nemâncare și lipsa oricărei nădejdi o omorâseră cu zile. Și chiar când Dionisio își închipuia că aflase curajul să lupte cu tărie pentru amândoi, mă-sa n-a mai aflat nici leacurile, nici voința de a-și regăsi puterile pierdute.

Fapt e că a plecat pe ailaltă lume. Iar Dionisio Pinzón a trebuit s-o ducă la groapă fără să

aibă măcar cu ce să-i cumpere o raclă în care s-o înmormânteze.

Poate că atunci a început să urască satul San Miguel del Milagro. Nu doar fiindcă nimeni nu-i dăduse o mână de ajutor, ci și fiindcă își bătuseră cu toții joc de el. Adevărul e că oamenii își râseseră de chipul ciudat în care Dionisio mergea pe mijlocul străzii, purtând pe umeri un soi de cușcă alcătuită din scândurile putrede ale ușii, în care zăcea, învelit într-o rogojină, trupul fără viață al mă-sii.

Toți cei care l-au zărit și-au râs de el, crezând că se ducea să arunce vreun dobitoc mort.

Culmea culmilor, chiar în ziua aceea, pe lângă că și-a dus la groapă muica, a trebuit să vestească și fuga Tomasei Leñero, fetișcana pe care ar fi dorit s-o ia de nevastă, dacă nu l-ar fi împiedicat sărăcia:

– Tomasa Leñero, striga. Paisprezece ani împliniți. A fugit în a douăzeci și patra zi de când se pare că era cu Miguel Tiscareño. Miguel era orfan de ambii părinți. Tomasa era singura fiică a lui Torcuato Leñero, care imploră să i se dea de veste unde i-a fost dusă fata.

Și așa, Dionisio și-a purtat cele două necazuri dintr-un loc într-altul, până acolo unde satul se topește în pământurile înțelenite, strigându-și vestea care, mai mult decât o cronică, părea să-i poarte părerile de rău.

După osteneala drumului făcut, s-a întins pe o piatră și acolo, cu chipul îndurerat și înciudat, și-a jurat că în vecii vecilor nici el, nici vreunul de-ai lui n-avea să mai știe ce-i foamea…

A doua zi, de cum s-a crăpat de ziuă, dus a fost pentru totdeauna. Luase cu el doar o bocceluță cu zdrențe și, sub toarta brațului îndoit, la adăpost de aer și de frig, își ducea cocoșul de aur. De la pasărea aceea i s-a primenit soarta, în clipa când a plecat în lume.

Știa, încă de când avusese de-a face și cu alți cocoșari, pe când era crainic-vestitor, când și unde se prezentau noi cocoși de luptă. De aceea, s-a dus mai întâi la San Juan del Río. Calic și zdrențăros, dar cu cocoșul încă în brațe, s-a arătat în arenă doar ca să afle și să vadă unde să dea de vreun amic care să-i garanteze pariurile. Și chiar a dat de unul; dar nu pentru seara aceea, căci toate luptele erau deja angajate. A trebuit să aștepte luptele libere de a doua zi dimineață la orele unsprezece. La han, n-a putut pune capul jos întreaga noapte, lângă cocoșul legat de un picior al patului, de groază să nu i se fure pasărea în care-și pusese toată nădejdea.

Puținii centavos ce-i mai rămăseseră i-a prăpădit pe hrana cocoșului, dându-i să ciugulească niște carne tocată amestecată cu *chiles mirasoles*[15]. Asta i-a dat să mănânce seara și-apoi în zorii zilei.

La unsprezece dimineața, când s-au pornit luptele, Pinzón era de-acum în arenă, împreună cu amicul garant, parior de meserie: în caz de „câștig", amicul urma să se aleagă cu optzeci la sută din profit, iar în caz de „pierdere", amicul și-ar fi luat adio de la bișțari, iar Dionisio Pinzón de la cocoș. Așa bătuseră palma.

Luptele de dimineață nu-i atrăgeau pe adevărații cunoscători, iar în arenă erau mai degrabă curioși și chibiți care, când făceau vreun pariu, nu riscau mai niciodată nici măcar valoarea păsării. De aceea, cea mai mare parte a cocoșilor erau de rasă inferioară.

Cu toate acestea, câte ceva tot se agonisea, dacă era de tras vreun folos pe-acolo. Iar Dionisio Pinzón chiar s-a ales cu ceva bani în buzunar. Cocoșul lui n-a ajuns să-și piardă nici măcar penele și a ieșit din arenă cu pintenul însângerat până la ora prânzului.

Dându-i cei câțiva firfirici care i se cuveneau, colectorul de pariuri i-a zis că auriul e prea cocoș ca să se înfrunte cu găinile alea și a încercat să-l convingă să meargă la luptele angajate, ba chiar și să-i ia locul, sugerând că-i va căuta el însuși un șalanger.

Dionisio a acceptat, că doar de-aia venise acolo, să afle câte parale îi face cocoșul, în care avea o încredere cum nicicând nu mai avusese în vreo ființă.

Dar arena de după-amiază era de-acum altceva. Mesele „Imparțial", „Încuviințez" și „Contra" erau ocupate pe de-a-ntregul numai de bărbați de vază. Din pavilion se auzeau cântărețele, iar toată arena gemea de însuflețirea și avântul gloatei fără sfârșit.

Când i-a venit rândul, lui Dionisio Pinzón i-au pus cocoșul pe un cântar de mână. Era acoperit[16], așa cum ceruse șalangerul, care totodată alesese anumite *navajas* pe care urma să i le monteze. Dionisio se socotea să cadă la înțelegere cu un cocoșar convenabil, dar n-a avut ce face și s-a arătat de acord cu toate cerințele, pretinzând totuși să nu-i dezlege nimeni altcineva cocoșul, deoarece nu voia să-și vadă pasărea vătămată. Această ultimă condiție i-a fost îngăduită.

În cele din urmă, au dat drumul unui cocoș de culoare roșu-închis, aproape negru, care s-a pus să se plimbe pe inelul arenei, fălindu-se cu cât era de îndemânatic și privind în toate părțile ca un taur abia ieșit din țarc în căutarea adversarului.

– Aaa-tențiune! a strigat crainicul. San Juan del Río se înfruntă cu San Miguel del Milagro! Lupta-i strânsă! O sută de pesos!

– Pe optzeci! Optzeci pe cel roșu!

– Dau șaptezeci! Pe șaptezeci! Pentru San Juan del Río!

Dionisio Pinzón a scos cocoșul de aur pe jumătate amorțit din sacul de făină în care îl învelise și l-a plimbat un moment pe bordura arenei.

Ofertele împotriva lui s-au întețit:

– Pe șaizeci! Pe cincizeci! O sută contra cincizeci!

Colectorii de pariuri dădeau roată arenei în goana mare, vânând parale de ici și de colo, în timp ce strigau:

– O sută contra cincizeci! Să vedem care va conduce!

Dionisio Pinzón a zâmbit, văzând că pariurile în favoarea lui erau în scădere. Ajungeau până la el strigătele nelămurite ale celor care pariau numai pe cocoșul din San Juan del Río. S-a străduit să-și afle amicul în mulțime, dar, nezărindu-l, s-a mărginit să-și mângâie cocoșul, netezindu-i penele.

– Lăsați-i la vedere, domnilor! a poruncit Judecătorul de pe scaun.

S-au scos husele din piele de pe *navajas*. Ambii șalangeri și-au pus cocoșii pe linie și, când li s-a poruncit să le dea drumul, au făcut-o imediat. Celălalt a rămas cu câteva pene în mână, pe care i le smulsese în ultima clipă cocoșului său, ca să-l enerveze, în vreme ce Dionisio Pinzón l-a pus pe-al său încetișor pe linie.

S-a lăsat liniștea.

Nu trecuseră nici trei minute, când un strigăt de descurajare a străbătut publicul. Cocoșul roșu-închis se prăbușise lat la pământ, culcat pe-o latură și dădea nervos din labe, în agonie. Aproape inexplicabil, cel de aur îl doborâse fără nicio șovăială, iar acum își scutura aripile și scotea sunete sfidătoare.

Dionisio l-a ridicat înainte să se rănească cu *navaja*-i enormă. S-a dus și a predat-o la masa „Încuviințez", traversând arena în huiduielile îndureratei adunături. Numai cel venit să înlăture sângele cocoșului mort i-a aruncat câteva vorbe de laudă:

– Tălică aduseși un cocoș care poate să bată pe oricare, prietene. Cocoșul tălică răspunde.

– Da… Știe să răspundă, a încuviințat Dionisio Pinzón, ieșind să-și caute amicul.

Și a dat de el la cârciumă.

– Ei, ți-ai încasat deja câștigul?

– Ca să-ți fiu sincer, am venit mai înainte, să trag o dușcă numai, fincă vreau să-mi revin din ce simții. Crezui că pasărea ta n-avea să poată. Și cu ce naiba aveam s-acopăr pariurile?

– Atât de puțină încredere aveai tălică în cocoșul meu?

– Păi, nicicând nu mi-am închipuit că nea Cutare, cu care căzusem la învoială, o să dea în noi cu cocoșul lui vișiniu care, ca să ți-o spun sincer p'a dreaptă, e un ucigaș… Îl ținea mereu

pentru luptele din San Marcos… Și rămânea totdeauna neatins.

– Dar al meu l-a întrecut.

– Să vezi și să nu crezi. Că oricui i-ar fi groază. Mai ales când vede cum tot cresc pariurile în contra unuia… M-am spăimit, scapă cine poate.

– Dar nu mergeam pe „pierdere", doar știai asta.

– Ce știu eu? Că de-aia m-am și pitulat acilea… pentru orice caz.

– Așa că rămâneam în pagubă în caz de „pierdere"?

– Păi, așa și-așa… La urma urmelor, tu n-ai prea multe de pierdut. În schimb, eu… Gândește-te că din asta trăiesc… Da' pentru ce să ne mai sfădim… Să mergem să încasăm, i-a zis, dând pe gât ultima dușcă.

Apoi, cei doi s-au dus la colectorul de pariuri; dar deja începuse o nouă luptă și au trebuit să aștepte sfârșitul ei.

Curând s-a făcut auzit strigătul „Trăiască Tequisquiapan!" al susținătorilor cocoșului câștigător, și imediat cântărețele de pe platforma ridicată au și avut grijă să umple pauza cu melodiile lor.

În vreme ce aștepta întoarcerea amicului său în arenă, Dionisio Pinzón le privea, mai ales pe prima, pe care nu se îndoia c-o știe de undeva. S-a apropiat de ea pas cu pas, până ce-a ajuns lângă podium, și a privit-o în voie, în vreme ce ea cânta:

Ieri noapte am visat că te iubesc,
cum doar o dată-n viață se petrece;
m-am deșteptat, totul era plăsmuire,
nici măcar nu-mi aduc aminte de tine…

– Am nimerit la țintă, i-a zis amicul arătându-i câți gologani încasase.

– Cine-i cântăreața? Mi se pare că am mai văzut-o pe undeva.

– O cheamă La Caponera. E de meserie haihuie prin lume în lung și-n lat, așa că n-ar fi greu s-o mai fi văzut pe undeva… Să mergem!

…Te-am iubit, dar nu cu-adevărat,
te-am iubit doar să-mi trec vremea,
și-acum îți trimit 'napoi tristul tău portret
să-mi uit de tine pentru totdeauna…

Cu paralele câștigate la San Juan del Río, Dionisio și cocoșul său au putut-o apuca pe căi mai lungi. Au luat-o pe drumul care ducea la Zacatecas, unde li se zisese că se pariază pe găleți de parale. Amicul care-l ajutase s-a oferit să-i însoțească, dar Dionisio Pinzón a ales să călătorească de unul singur și i-a dat un sfert de real, deoarece, chiar dacă n-avusese prea mult de-a face cu el și văzuse că sfaturile pe care i le dă îi puteau fi de folos, individul căuta doar să tragă foloase de pe urma lui. De-aici încolo avea să câștige numai el.

Cine știe prin ce sătuce avea să umble o vreme; dar e sigur că, atunci când a ajuns la Aguascalientes, puțin înainte de sărbătoarea Sfântului Marcu, cocoșul său încă era în viață, iar el avea alte veșminte: de doliu, așa cum a continuat să poarte întreaga viață, până ce a dat colțul.

Era prima oară că ajungea la Aguascalientes. Venea însuflețit de cele mai bune intenții, căci avea să verifice dacă într-adevăr cocoșul lui valora ceva în fața păsărilor de rasă aruncate în

luptele de aici, fiindcă în arenele locale nu erau acceptați, așa cum cerea regulamentul, decât cocoși din rase Brava Ley[17] sau Ley Suprema[18]; unii sunt primii la atac, iar ceilalți, constanți în luptă, dau lovituri puternice și sunt curajoși până în ultimele clipe de viață.

Aici voia Dionisio Pinzón să verifice dacă are un cocoș asemenea lor sau dacă, dimpotrivă, văzându-se în fața unei păsări la fel ca el, „aveau să i se facă penele măciucă".

L-a înscris pentru lupta cu un Mochiller din a doua zi a cocoșilor acoperiți. Mochiller i se spune primului cocoș pus să lupte și pe care, pentru a-l diferența de ceilalți, se pariază sume mai mari.

Acolo, în Aguascalientes, a dat iar de amicul din San Juan del Río, care însă n-a părut prea încântat să-i dea povețe și de astă dată, fiindcă nu credea că Dionisio Pinzón e o carte bună contra cocoșarilor adevărați și destoinici, care concurau la târgul de Sfântul Marcu. Și nu doar asta, ci cu prima ocazie când au stat la taclale, amicul a grăit:

– Cu cocoșul ăsta cu creastă, ai face mai bine să mergi din sat în sat, aici au să te jumulească.

– La urma urmelor, n-am nimic de pierdut. Nu așa mi-ai zis tălică?

– Abia dacă ai câștigat cu adevărat câteva mii de pesos din toate peripețiile tale… În plus, adă-ți aminte că norocul nu vine călare pe măgar.

– Păi, tocmai de-aia n-am vrut să merg cu tălică, i-a zis până la urmă Dionisio Pinzón, apoi s-au despărțit pentru totdeauna.

Pe când încă se auzeau aplauzele cu care publicul din arenă le răsplătea asurzitor pe cântărețe, și după ce crainicul vestise începutul luptelor din acea după-amiază, Dionisio Pinzón s-a trezit punându-și cocoșul de aur să-l înfrunte pe unul cenușiu, cu pete multicolore și urâcios, apoi, auzind foarte limpede cum pariurile creșteau tot mai mult, urcând puțin câte puțin în favoarea adversarului, deși se refereau și la *retapos*[19], pariate probabil de un public neinteresat ori necunoscător, s-a îngrozit. Dar, când a priceput că *el soltador*[20] care dădea drumul cocoșului adversar îl dezvelea enervându-l cu loviturile pe care i le dădea în cap, a știut că urma să câștige lupta, deoarece cocoșul lui de aur, obișnuit să fie luat cu binișorul, știa să joace curat și să-și potolească adversarii iuți la mânie.

Și așa a și fost. Cocoșul cenușiu cu pete alerga în zigzag, dar pe cel de aur nu-l interesa capul lui șovăielnic, ci încerca să-i atace *navaja* dintr-o parte cu *navaja* lui, înghiontindu-l în piept și împungându-l cu labele, pe când adversarul își cocoșa capul ca boxerii când fentează, ținându-și trupul aproape liniștit. Și cocoșul de aur i-a înfipt adversarului *navaja* chiar în tărtiță, deșelându-l de-a rămas răscrăcărat, căutând un loc unde să-și înfigă ciocul.

– Pleazna fetei![21] a strigat crainicul. Nochistlán pierde! Toți sunt mulțumiți! Deees-chideți porțile!

…În temnița din Celaya
imediat m-au dus cu zel
pentr-un biet ciulin
ciugulit de cocoșel;
și deloc nu i-am mințit,
căci avea o găurică…

Iar melodia aceea înfricoșată, cu care cântărețele au topit murmurele și zbuciumul din arenă, l-a dus pe Dionisio Pinzón în al nouălea cer, așa că și-a luat cocoșul împroșcat cu sânge, dar neciuntit și din nou fără urmă de rană.

– Ei, tu, cocoșarule! a auzit că-l strigau.

Se pregătea să mănânce la cină pui stradal la una dintre tarabele din piață. Își pusese la loc sigur cocoșul și se plimbase o vreme, căscând gura ici și colo la reprezentațiile din târg, iar acum aștepta să-i fie servită mâncarea.

A întors capul și a zărit un călăreț care se uita la el de la impunătoarea-i înălțime.

– Cu mine ai treabă? a întrebat Dionisio Pinzón.

– Cât ceri pe cocoșul tău?

– Nu-i de vânzare.

– Îți dau o mie de pesos, dar să nu spui nimănui că mi l-ai vândut.

– Nu-l vând.

Călărețul s-a apropiat de Dionisio Pinzón și i-a întins mâna, dând să se prezinte. Abia când femeia care îl însoțea a venit în lumină a văzut că era La Caponera, fata frumoasă care cânta în arenă.

– Eu sunt Lorenzo Benavides. N-ai auzit niciodată vorbindu-se de don Lorenzo Benavides? Ei bine, eu mi-s ăla. Și tot eu mi-s și stăpânul cocoșului cenușiu cu pene multicolore pe care l-a rănit azi după-amiază cocoșul tău. Îți dau o mie cinci sute de pesos pe el și nu-ți cer decât să nu spui nimănui că mi l-ai vândut…

– Ți-am mai zis că nu-i de vânzare.

– …Și încă ceva, a continuat numitul Lorenzo Benavides, fără să ia în seamă spusele lui Dionisio Pinzón, pe lângă două mii de pesos, îți mai dau și doi cocoși galbeni ca al tău. De rasă foarte bună. Care în mâinile tale… Păi, pe Dumnezeul meu, cred că ai mână bună, pot ajunge să câștige oriunde-ai vrea să-i duci… Și încă ceva…

– Nu mă interesează afacerea… N-ai vrea să iei loc și să cinăm?

– Ce?

– Păi, poate că ai chef de-un puișor.

– Nu, mulțumesc. Nu mănânc niciodată pui… Și cu atât mai puțin în vremea luptelor de cocoși… Așadar nu te-ncumeți să batem palma?… Uite ce-i, cocoșarule, i-a zis Benavides lui Dionisio, devenind serios. Ascultă-mă bine. Păsăruica asta n-ai s-o mai poți pune încă o dată aici în fața vreunui cocoș. I se știu de-acum culoarea și jocul. Și, chiar de-ai s-o faci, vor aduce unul care să-i dea lovitura de grație de la primele ciocniri… Și încă ceva…

– Deocamdată n-am de gând să-l pun să lupte.

– …Și încă ceva, spuneam, asta dacă o faci tălică. Dar, în caz c-o fac eu, cocoșul ăsta va fi chiar mâine în arenă, jucând cu un avantaj de trei la doi și poate chiar de cinci la unu. Asta dacă vor crede că-i din cocoșăria mea. Altfel… am și eu un cocoș pe măsura alui tălică. Așa că ai să vezi.

– Acceptă-i propunerea, cocoșarule. Vei fi mulțumit, a intervenit La Caponera, care de la o vreme stătea pe scaun în fața lui Dionisio Pinzón. Tălică nu pricepi combinația pe care ți-o propune aici don Lorenzo?

– Ba pricep; dar mie nu-mi sunt pe plac aranjamentele.

Ea a hohotit răsunător. Apoi a continuat:

– Se vede de la o poștă că tălică nu ești priceput în asemenea treburi. Când ai să fii mai versat, ai să știi și că în materie de cocoși totul e îngăduit.

– Ei bine, chiar acum am câștigat după lege. Și… cu îngăduința matale, a adăugat Dionisio Pinzón în aparență jignit, întorcându-se la hăpăit puiul stradal și punând capăt vorbelor pe care și le aruncaseră între ei.

La Caponera a ridicat din umeri. S-a sculat de la masă și s-a așezat cu Lorenzo Benavides ceva mai încolo, dar nu prea departe de Dionisio.

– Ce iei, Bernarda? a auzit că o întreba pe femeie numitul Benavides.

– Păi, mai întâi să ne aducă niște beri, ori nu?

– Și ce părere-ți dai dacă cerem mai întâi și mai întâi un păhăruț de mezcal, ca să nu ne facă rău bericile?

– Nu-i deloc rea ideea.

Chelnerul s-a apropiat și i-au cerut o sticlă de mezcal.

De la locul lui, Dionisio Pinzón îi privea, terminându-și cina. Se uita mai ales la femeia – mândră muiere! – care dădea pe gât pahar după pahar, apoi râdea și iar hohotea din plin la auzul vorbelor rostite de Lorenzo Benavides. Între timp, Pinzón îi urmărea ochii, privirile care îi străluceau vesel pe chipul nespus de frumos. Și, dată fiind forma brațelor și a sânilor ei sub șalul alb care îi acoperea, își închipuia că femeia trebuia să aibă și trupul frumos. Purta o bluză decoltată și o fustă dintr-un imprimeu negru cu lalele roșii[22].

Între două înghițituri, Dionisio nu-și dezlipea ochii de pe femeia care se băgase în vorbă pentru a sprijini înțelegerea propusă de Lorenzo Benavides, un cocoșar vestit, după câte se părea.

Când și-a sfârșit cina, Dionisio s-a ridicat să plece. Dar mai înainte, le-a spus la revedere celor doi de la masa vecină, care n-au părut să-l audă. Bărbatul era absorbit de propriile vorbe și încerca probabil s-o convingă pe muiere de ceva. Iar ea nu-și lua de la el privirea care, din pricina mezcalului pe care continua să-l bea cu lăcomie, ajunsese pe jumătate sticloasă.

Două luni mai târziu, lui Pinzón i-au omorât cocoșul de aur la Tlaquepaque.

De cum au fost puși cocoșii față în față, și-a dat seama că rivalul celui de aur era gata să ucidă. Era o pasăre frumoasă. Rasată, cu un penaj alb-negru, cu un guler enorm din pene dese și, mai ales, cu o privire de vultur și cu ochi roșii de ura care, fără îndoială, n-avea să se domolească până nu-l va fi văzut mort pe nefericitul cocoș de aur.

Când i-au pus față în față, adversarul a atacat atât de iute, că Dionisio Pinzón n-a avut nici când să-i dea drumul cocoșului său, a cărui creastă a început să sângereze în urma ciuguliturilor violente și sângeroase pe care i le-a dat cocoșul alb-negru în doar câteva clipe.

– Dau o sută pe cincizeci! Merg pe cel alb-negru! urlau pariorii.

Și, ca un ecou, misiții repetau:

– O sută pe cincizeci! E pe picior mare! Oferiți mai mult, domnilor! O sută pe cincizeci! Cine dă mai mult pe cel alb-negru?

– Plătesc pe patruzeci! Dau o sută pe patruzeci!

Sângele a început pe dată să-i șiroiască cocoșului de aur din creastă către nări, sufocându-l. Dionisio Pinzón i-a șters capul. Apoi i-a suflat aer pe cioc, ca să-l aline. A luat țărână de pe jos și i-a frecat creasta cu ea ca să oprească sângerarea, apoi a început să-l zgândăre, cum nu mai făcuse nicicând, smulgându-i pene din coadă ca să-l înfurie. De aceea, când a răsunat strigătul „Dați drumul cocoșilor, domnilor!“, cel de aur n-a căzut delicat pe linie, ci, furios, a părut s-o ia la goană din mâinile lui Dionisio Pinzón, ca să intre cu putere în cocoșul alb-negru, dar acesta l-a oprit sec cu un salt făcut pe la jumătatea zborului, blocându-l cu labele în față. Abia apoi și-a înfipt ciocul în el. L-a ciuruit pentru ca după aceea, la capătul câtorva fente și lovituri de aripă, să se cațăre pe el, crăpându-i capul cu ciocul și înfigându-i pumnalul unui pinten în piept. Cocoșul de aur a rămas cu labele în sus, dând lovituri cu *navaja*, dar scoțând deja ultimele horcăieli.

– Ridicați-vă cocoșii, domnilor!

După cutumă și lege, Judecătorul a cerut să se facă dovada. Dionisio și-a ridicat cocoșul și l-a apropiat de cel alb-negru, iar acesta a lovit din nou cu îndârjire în creasta învinețită a celui de aur, care, așa cum vedeau toți, era de-acuma mort de-a binelea.

Dionisio Pinzón a părăsit arena de luptă ținând în mâini câteva pene și-un suvenir de sânge. Dincolo de inelul arenei mugeau în continuare târgul, distracțiile, anunțurile partidelor de biliard din corturi, strigările loteriilor și ruletei, glasurile surde ale jucătorilor de *albur*[23] și zaruri, ca și invitațiile șmechere ale celor ce-i chemau pe chibiți să ghicească unde nimerise biluța. Încă ajungeau până la el vuietul arenei și duhoarea de fum și alcool care o acoperea pe cea de sânge cu care se îmbibase pământul, la fel și miasmele hoiturilor de cocoși care, rămași fără oase, atârnau de caricatura câte unui cârlig. Și răcnetele publicului frenetic clamau: „Ăsta-i un *reguindón*[24]! Ăstălalt a înțepenit! Trăiască Quitupan!", răcnete pe care, la rândul lor, le înăbușeau atât vocile cântărețelor, cât și sunetul cavernos al coardelor de contrabas popular. Și totul se îmbina cu strigările neclare ale vânzătorilor, ale jucătorilor din tripouri și ale lăutarilor ambulanți.

L-au adus la realitate zarurile care zornăiau într-un păhărel și fugeau de-a rostogolul pe postavul verde. Odată încheiată pauza dintre lupta lui și următoarea, în arenă se reinstaurase tăcerea.

A făcut câțiva pași și s-a oprit în fața meselor unde se juca *albur*.

– Nu face cărțile prea sus, că se văd primele! a auzit că îi spunea unul dintre cei adunați în jurul unei mese celui care urma să le împartă.

Dionisio Pinzón a rămas o vreme acolo, neavând de gând să joace, ci doar așa, din curiozitate. Nu mai avea prea multe parale, abia dacă-i ajungeau ca să mănânce ceva și să plătească odaia în noaptea aceea, fiindcă, murind, cocoșul îi suprimase câștigul pe care i-l tot aducea în ultimele luni. Adevărul e că nu știa nici ce să facă, nici unde să meargă: de aceea a rămas acolo privind, cu gândul doar la cărțile pe care omul acela le întindea pe postav, câștigând și pierzând jocul în mintea lui. În sfârșit, s-a hotărât. A scos din chimir gologanii păstrați acolo și i-a pus pe un valet de caro care făcea pereche cu un as de cupă.

– Îmi plac cărțile de caro, a zis și a pus peso după peso pe partea valeților.

Jocul a continuat domol, fără grabă. La fiecare carte, cel care le tăia le ridica pe toate:

– Șapte de cupă, zicea. Doi de caro. Cinci de treflă. Rege de treflă. Patru de pică. Damă de treflă. Și… as de treflă, a continuat, tăind cărțile rămase și menționându-le în grabă – doi, cinci, trei, valet, valet. Pe merit era al tălică, domnule.

Dionisio Pinzón a văzut cum îi strângeau pe dată banii. S-a depărtat nițel, ca să facă loc altora, pe când conducătorul jocului striga:

– Norocul e la cealaltă carte! Stați unde vă e voia, domnilor! Jocul merge mai departe!

N-a vrut să plece imediat, ca să nu pară că fuge. Și când, în cele din urmă, a hotărât să se retragă, a dat nas în nas cu chipul strălucitor pe care-l afișa La Caponera, cu fusta ei largă acoperită cu flori de mac și șalul care o învăluia, încrucișându-se pe piept.

A scos din sân o batistă roșie în care pitise un pumn zdravăn de gologani și, fără s-o deznoade, i-a întins-o lui Dionisio.

– Ascultă-mă, cocoșarule, vreau să joci pentru mine acești centavos pe șasele ăla de treflă de lângă dama de caro.

– Și la ce-i bună atâta nerăbdare, doña Bernarda?… Uite, acum soarta mi s-a pus de-a curmezișul. Că doar tălică ai văzut. Sau ce, jinduiești să ți se ducă paralele plutind pe apa sâmbetei?

– Știu ce mă paște. Tu joacă-mi gologanii!

– Firește, dar e cu primejdie doar pentru tălică… Numai că eu aș merge mai bine pe damă.

– Atunci pune-i pe damă… Dacă ți-e pe plac, zic.

Dionisio Pinzón a privit-o, încercând parcă să deslușească gândurile pitite în vorbele ei și, băgându-i de seamă surâsul răutăcios, a lăsat să cadă legăturica cu parale, acoperind postavul șaselui de treflă.

– Să se știe că eu nu răspund.

– Nu te repezi, cocoșarule… Și nu te supăra.

A început jocul și, la a treia carte, s-a ițit șasele de treflă.

– Câștigă șase cu „valetul"! a strigat cel care tăiase cărțile.

Conducătorul jocului a desfăcut nodul legăturicii. A numărat gologanii păstrați în ea și a plătit o dată și jumătate din câți se aflau în ea:

– Aici e câștigul „damei".

– Pune-i împreună! i-a cerut La Caponera lui Pinzón.

El a strâns grămada de pesos și, fără să se-atingă de ce era în legăturică, a înnodat-o la loc și i-a pus-o iar în mână femeii, care și-a strecurat-o între sâni.

– Și acum, să mergem la cocoși, să vedem dacă-ți revii, poate, i-a spus La Caponera lui Dionisio.

– Nu-mi vine să joc pe banii altcuiva.

– Banii mei sunt aici, a ripostat La Caponera, apăsându-și mâinile pe piept. Așa că nu te grăbi… Și, că veni vorba, după luptele cocoșilor acoperiți, vrem să vorbim cu tine.

Zâmbetul răutăcios i s-a citit iar pe față. Apoi a adăugat:

– Eu și celălalt domn.

Cei doi s-au îndreptat spre arenă. Dar, înainte de a intra, Pinzón a oprit-o și a întrebat-o:

– Spune-mi, doña Bernarda. Tălică ai, mai mult ca sigur, o înțelegere cu gagiul de la joc, nu? Am văzut foarte bine dama deasupra când s-au tăiat cărțile.

– Să nu te iei nicicând după ce vezi. Fanții ăștia aduc întotdeauna cărți măsluite, însemnate.

Și, fără să mai spună vreo altă vorbă, au intrat împreună în arena cocoșilor.

În vreme ce Dionisio Pinzón căuta locuri goale ca să se așeze, ea a urcat în pavilion și a început să cânte:

Frumoasă floare de pitaya[25]
albă floare de garambullo[26]
a mea e-ntreaga mândrie
că m-apropii de cel ce vine?
Deși mă urmărești cum plec,
inima mea e toată a ta.

Pasărea ciocănitoare
se trage-napoi pentru-a munci,
și de cum își află trunchiul
chiar și ciocu-l trage îndărăt.
Când sunt cu iubita mea
iată-mă precum ciocănitoarea.

Ay, ce tare mă dor coapsele!
Ay, mă strânge cingătoarea!
Ce să-i faci, dacă sar peste opreliști
și de lovituri mă supăr,

și fiind atâtea mânze
numai după a mea plâng eu…

Sunt un uliu de la munte
cu aripile roșcate;
nu mă sperie nici somnul,
nici nesomnul nu m-apucă
stând de vorbă chiar cu moartea;
și chiar de-aș muri de pumnal…

În felul ăsta a cunoscut-o cu adevărat pe Bernarda Cutiño, în Tlaquepaque. Deși o mai zărise și-o admirase pe tăcute într-o grămadă de alte împrejurări, nu se credea la înălțimea ei și nu încerca nici s-o vadă iar și iar, nici să se lege prieten cu ea. Și, dacă la Aguascalientes avusese ocazia chiar să-i primească poveștele, nu-și închipuise că ar putea ajunge vrednic de ea; dimpotrivă, mai curând ajunsese să se creadă tot mai departe de hatârurile ei.

Bernarda Cutiño era o cântăreață faimoasă, de mare greutate și clasă, care atâța interesul tuturor cântând, deși nu se lăsa manipulată de nimeni, fiindcă, dacă o căutau, se arăta morocănoasă și necioplită. Puternică, frumoasă, distinsă și cu o dispoziție schimbătoare, știa totuși să-și dăruiască prietenia celui care îi arăta prietenie. Arunca din ochii umezi priviri fulgerătoare și avea vocea răgușită. Pe trupul suplu, tare, când sălta mâinile, sânii voiau să-i sară din corsaj. Purta mereu fuste largi, pline de pliuri, din percal imprimat în culori stridente, și le completa cu șaluri din mătase și cu câteva flori împletite în păr. La gât îi atârnau salbe din coral și coliere din mărgele colorate; avea brațele acoperite cu brățări, iar de urechi îi atârnau cercei mari sau enorme toarte din aur. Era o femeie cu mari elanuri și își arăta veselia oriunde. Și, pe deasupra, intona minunat balade și cântece vechi.

După cum se știa, încă de mică hălăduise prin sate însoțindu-și mama, o biată femeie care vagabonda prin târguri, până când, după moartea acesteia în incendiul unui cort, a început să se descurce singură și s-a alăturat unei trupe de lăutari ambulanți, din aceia care bat drumurile, căutând să afle ce vrea să le dăruiască Providența.

„Celălalt domn" pomenit de La Caponera era chiar Lorenzo Benavides, cel care încercase să-i cumpere cocoșul în Aguascalientes.

Pe când cei trei se așezau pe o bancă lungă în fața unei mese pline cu sosuri, mâncăruri cu ceapă, lămâie și sovârv, și așteptau să le fie servite berile cerute, Lorenzo i-a zis:

– Uite ce-i, Pinzón, joculețul ăsta cu cocoșii are schepsisul lui. Te poate face bogat ori te poate trimite la naiba cu paralele tale cu tot. Dacă ne luai în serios la Aguascalientes, nu-ndurai ce-ai îndurat acum.

– Păi, asta a fost soarta cocoșului meu. Lupta a fost cinstită, după cum am văzut-o eu.

– Mi-ai putea spune atunci ce l-a speriat pe cocoșul tău de nu voia să lupte? Că asta s-a văzut încă de la început. Ți l-au speriat, asta a fost.

– Și cine să-mi fi făcut acest necaz? Că nu m-am despărțit nicio clipită de pasăre.

– Poate că ți l-a făcut când i-au cântărit, a răspuns Benavides, poate că vreun *soltador* amabil, din ăia cu degete îndemânatice, i-o fi înfipt o unghie fără ca tu să-ți dai seama. Sunt oameni gata de orice.

– Dar pasărea s-a arătat curajoasă. N-ar fi mers să lupte dacă era vătămată.

– Păi, cocoșul era de rasă bună… Dar chiar și așa, tot era îngrozit. Doar l-am văzut.

Le-au adus berile și niște castronele din care ieșeau aburi. Dar Dionisio Pinzón și-a dat berea la o parte.

– Ce, preferi mai curând o tărie? Aici au *raicilla*[27] din aia bună, i-a atras atenția Benavides.

– Nu. Că nu-s dedat la băutură, a răspuns Dionisio Pinzón.

– Bine, chiar mai bine pentru planurile noastre. Uite, cum îți ziceam mai înainte, în afacerea cu cocoșii, de unul singur nu poți face nimic. Trebuie să lucrezi împreună cu alții. Altfel, până la urmă te calcă-n picioare. Uită-te la mine, așa chiabur cum mă vezi, sunt întru totul dator acestor păsări mici. Da. Însă și bunei prietenii cu cocoșarii; combinații, contrabandă, dacă vrei, dar nimic de la care să le sară sufletul cum ai pățit tu acum.

– Și la ce bun toate astea, se poate ști? Eu am pierdut de-acum și mă retrag.

– Și ce-ai să faci? Ai să te-apuci de vândut plăcinte? Nu, amice Pinzón. Tu ești de-acum vulpoi bătrân și n-ai să fugi din arene.

– N-am nimic de care să m-apuc. Nici cocoș, nici gologani… Cât despre chibiți, sunt cu duiumul; am să mă-ntorc la mine-n sat.

– Ce făceai acolo, dacă nu-i prea mare îndrăzneală să te iscodesc?

– Munceam… Trăiam.

– Trăiai mort de foame. Ți-o spun eu. Știu să cântăresc oamenii dintr-o singură privire. Și tu ești din ăia, iartă-mă că ți-o zic, din ăia care câștigă doar trudind din greu… Nu, Pinzón, tu ești aidoma mie. Munca nu-i făcută pentru noi, de aceea căutăm meserii ușurele. Și ce-i mai bun decât luptele de cocoși, când aștepți stând jos să ne dea norocul pe daiboj?

– Poate că tălică ai dreptate. Dar, cum am zis și mai-nainte, la ce bun toate astea?

– O să-ți zic…

În momentul acela, chelnerul s-a apropiat cu încă un rând de beri și a luat castronelul gol al lui Dionisio, fiindcă, în vreme ce ei stăteau la taclale, Bernarda Cutiño bea bere după bere, Pinzón se ospăta și Benavides cuvânta. Nu spunem degeaba că toate berile le băuse de una singură Bernarda Cutiño, care acum își umplea iar paharul, privindu-și-l cu ochii pe jumătate adormiți, ca după vin. Astfel încât, atunci când s-a băgat în vorbă, s-a bâlbâit:

– Lorenzo, i-a cerut, lasă-mă pe mine să-l lămuresc aici pe amicul despre ce-i vorba. Ca întotdeauna, tu dai fără răgaz din gură și nu sfârșești nicicând.

– Ei, hai, grăiește.

Și ea a început să glăsuiască:

– Lorenzo vrea să lucrezi cu el până la sfârșitul sezonului. Ai să-i pui cocoșii pe numele tău și ai să-i fii *soltador*. Totul e să asculți de orice-ți zice. După cum vezi, e vorba de cum dai șpaga: că trebuie să-i frângi osișoarele păsării înainte de a-i da drumul, căci de rupt oasele… Sunt lucruri pe care le fac cu toții, așa că nu-ți cere ceva prea greu.

– Dar de ce s-o fac eu, dacă tot are atâția oameni care ar putea-o face?

– Păi, ca mai mereu, fincă trebuie ales un om, ori nu?

– Și eu sunt dobitocul care s-o facă, așa-i?

Înainte de a răspunde, femeia a dat berea pe gât:

– Nu, Pinzón, nimic nu se face în contra ta… Uite, dacă-mi aduc bine aminte, un necunoscut… Unul dintre cutezătorii care intră în arena de lupte fără să știe în ce se bagă…

Dionisio Pinzón a dat să se ridice și s-o lase pe femeie să-i dea înainte de una singură, fiindcă vedea limpede că i se urcaseră berile la cap și că asta o făcea să spună vorbe grosolane, aproape jignitoare. Dar ea l-a apucat de braț și l-a oprit, obligându-l să se așeze, doar schimbându-și expresia feței și zâmbindu-i din ochi:

– Lasă-mă să termin, i-a cerut. Ziceam că pe aici puțini te știu și nici măcar nu te iau în serios. Asta ți-e de mare ajutor. Trebuie să dai drumul cocoșilor lui Lorenzo ca și cum ar fi ai tăi, ca să-i năucești pe pariori. Înțelegi, desigur?… Nu. Nu mă înțelegi.

– Adevărul adevărat e că nu izbutesc să pricep.

– Și încă ceva, a intervenit Lorenzo Benavides. Mâine am să te duc să-mi vezi cocoșăria și acolo am să-ți spun care e care, ca să știi să-i chemi să piardă ori să câștige. Nu te îngriji de ce-o urma, că eu am să-i silesc după cum îmi pică bine. Gândește-te la noapte, iar mâine, când s-or ivi zorii, o să vorbim.

S-au despărțit de el. Și a doua zi Pinzón a încheiat o înțelegere care avea să-i aducă multe câștiguri fără nicio primejdie. Era o combinație aidoma celei care i se oferise la Aguascalientes și pe care n-o acceptase doar fiindcă era cinstit și nu se familiarizase cu jucătorii de școală înaltă. Atunci a aflat că, în afacerile cu cocoși, nu întotdeauna câștigă cel mai bun ori cel mai curajos și că, în ciuda legilor, *los soltadores* sunt plini de vicleșuguri și pregătiți să trișeze cât mai în taină.

Acum avea să înfrunte cocoși de-același soi, dar știind dinainte care dintre ei era mai bun. Erau cu toții cocoși de rasă, semeți și trufași, deși nu nepereche. Cu toții aveau să ia parte în luptele angajate, sigure și deja câștigate, dacă nu pe linia de luptă, atunci pe terenul pariurilor. Forțând din răsputeri, Lorenzo Benavides avea să-i oblige pe cei atenți la ce avea el să facă, doar ca să-l urmeze, mergând după el ori împotriva lui, fiindcă nimeni nu-i punea la îndoială cunoștințele în materie de cocoși.

Și așa a fost.

În prima după-amiază, dintre cei trei cocoși pe care i-a aruncat în luptă, Dionisio Pinzón a rămas cu unul singur viu. A doua zi, a șmecherit toate trei luptele. S-a odihnit o zi și a revenit în arenă într-a patra, când s-a văzut că păsările lui nu-s bune nici de prăsilă, fiindcă au sfârșit cu toatele aninate de cârligele în care se obișnuiește să fie lăsați cocoșii morți să-și piardă ultimele picături de sânge. Într-a cincea și ultima zi a înțelegerii, a făcut din arenă un loc de jumulit păsări, câștigând lupta cea mare cu un cocoș nevăzător, dar care lovea chiar ca bâta orbului un cocoș greoi și laș, care purta pomposul nume de Santa Gertrudis. Pariurile împotriva orbului au coborât de la o mie la șapte sute și, mai târziu, s-a ajuns la câteva mii contra o mie.

La strigătul „Lupta nu mai face doi bani!“, arena a devenit un adevărat vaiet de supărare și proteste. Dar Judecătorul dăduse sentința și crainicul a repetat încă o dată:

– Lupta nu mai face nici două parale! În lupta cea mare pierde cocoșul de Santa Gertrudis!

Unii, care consideraseră sigur câștigul, își pariaseră până și păturile, iar dacă și-ar fi adus cu ei nevasta, ar fi pariat pe ea împotriva cocoșului orb.

Împrăștiați în diferite locuri ale arenei, cei care pariaseră pe Lorenzo Benavides, cu chipuri resemnate și aer de perdanți, suportau optzeci, opt sute, o mie împotriva a o mie cinci sute. Împietrit, Lorenzo părea indiferent, ca și cum nu-l interesau nici rezultatul, nici ajutorul pe care majoritatea îl dădea cocoșului său. Între timp, Dionisio Pinzón, cu păsărea oarbă, se făcea că n-aude strigătele „Pune-i ochelari! Du-l la abator! Arată-i ușa!“.

Când și-a pus pasărea în fața adversarului, țipetele gloatei s-au întețit, căci, intuind prezența, cocoșul orb a ciocănit de două ori cu clonțul în gol. Dar, când Dionisio i-a dat drumul și orbul a simțit uriașul cocoș care cântărea mai bine de patru kilograme, a atacat cu furie îndrăcită, poate că după miros, și nu s-a mai desprins de trupul acoperit cu pene, pe care l-a făcut fărâme cu pumnalul pintenului. Chiar și când celălalt s-a prăbușit rănit de moarte, orbul a continuat să-l lovească cu aripile, cu ciocul și să-i dea lovituri brutale de *navaja*.

Dionisio Pinzón și-a ridicat cocoșul, care se cățărase pe dușmanul mort lovindu-l cu îndârjire; dar un bărbat în blugi care purta pistol a sărit din public pe inelul arenei și, înainte ca Dionisio să-l poată apăra, i-a smuls cocoșul din mâini, l-a strivit cu furie, i-a sucit gâtul învârtindu-l ca pe o morișcă și l-a aruncat imediat în mulțimea furioasă.

În semn de protest față de acea lipsă de respect, Dionisio Pinzón i-a cerut Judecătorului, și acesta a acceptat, îngăduința de a se retrage din toate luptele rămase.

Ceva mai târziu, alături de Lorenzo Benavides, care-l invitase să stea câteva zile la casa lui din Santa Gertrudis, a sărbătorit isprava cocoșului orb, râzând de cum fuseseră luate lucrurile atât de în serios.

Cele două săptămâni petrecute la Santa Gertrudis i-au fost prielnice. A învățat, mai întâi văzând și mai târziu participând la partide, să joace *paco grande*, un joc de cărți cam complicat, dar distractiv, cu care toți își omorau plictiseala din acel loc atât de izolat și singuratic.

Dionisio Pinzón era priceput și învăța cu mare ușurință orice joc, calitate de care mai târziu a profitat, adunând averi uriașe. Dar pe atunci încă îi plăceau cocoșii, păsări mătăsoase, delicate, în culori vii, care l-au ajutat să aibă un început bun. Curând, în el n-a mai rămas nimic din bărbatul umil pe care îl cunoscuserăm la San Miguel del Milagro și care, la început, neavând drept avere decât un cocoș, se arăta mereu neliniștit și nervos, temător să nu piardă, și își punea soarta în mâinile Domnului. Dar, puțin câte puțin, sângele i s-a alterat tot asistând la luptele violente ale cocoșilor, de parcă imaginea sângelui gros și roșu al păsărilor în agonie îl împietrise, făcând din el un bărbat rece și calculat, sigur de el și încrezător în destinul său norocos.

Când a revenit la San Miguel del Milagro, Dionisio era cu totul altul decât cel pe care cu toții îl cunoscuseră acolo. S-a întors pe la începutul nedeilor de Sfântul Mihail, la doar un an și opt luni după ce părăsise satul cu gândul de-a nu se mai întoarce nicicând acolo. Dar, așa cum s-a aflat și cum el însuși le-a spus, nu venise la fericita drăgaică, ci ca să-și înmormânteze mama, cu toate că aceasta era deja sub pământ.

– Dar nu-i îngropată cum se cuvine! i-a răspuns el primarului, căruia a încercat să-i lămurească situația. Și acum vin s-o îngrop frumos, așa cum merită.

Adusese un sicriu de mare lux, pe care îl comandase special pentru ea la San Luis Potosí, căptușit pe dinăuntru cu satin lucios și pe dinafară cu catifea vineție, împodobită cu muluri din argint pur.

– Vreau să-și afle, cel puțin în moarte, odihna și confortul de care nu s-a bucurat în viață.

Dar nici preotul, nici primarul din sat nu i-au îngăduit să deschidă mormântul:

– Abia după ce vor trece cinci ani, i-au atras atenția, vei putea dezgropa trupul mă-tii… Înainte de asta, nici vorbă.

– Ba am s-o fac chiar acum. Că de-aia am venit… Chiar dacă, pentru asta, va trebui să cumpăr autoritățile. Chiar dacă va trebui să plătesc cui o fi pentru orice îngăduință, a adăugat privind spre preot.

Și așa ar fi făcut dacă, atunci când s-a dus la cimitirul unde era înmormântată mă-sa, însoțit de argați înarmați cu târnăcoape și sape, ar mai fi dat de groapa ei, căci acolo unde o pusese nu existau nici movilă, nici cruce, ci doar o pajiște acoperită cu ierburi.

În puținele zile cât a stat acolo, a fost făți dispreț pe care îl simțea pentru sat, căci era coleric și fanfaron pe deasupra. Și, poate că, pentru a rememora clipe trăite cu nu multă vreme în urmă, a profitat și, la ceasul sărbătorii, s-a pus în fruntea tuturor, dar cu totul altfel decât o făcuse înainte, căci acum mergea în fruntea sătenilor gătiți de sărbătoare și a muzicii, cu aerul că el ar fi plătit toate cheltuielile târgului.

Pe de altă parte, n-a vorbit cu nimeni și pe toți cei care s-au apropiat să-l salute i-a nesocotit vădit. Cu excepția lui Secundino Colmenero, cu care a discutat îndelung, încercând să-l convingă să meargă cu el ca jugănar și *soltador* al cocoșilor lui.

Deși îi părea rău să-și lase casa și puținele bunuri care-i mai rămăseseră, Colmenero a ales până la urmă să-l însoțească pe Dionisio Pinzón, fiindcă, sinceri să fim, de mai bine de un an, de când își pierduse averea în luptele de cocoși acoperiți, nu mai izbutise să ridice fruntea. Acum i se oferea ocazia să se ocupe de cocoșăria lui Dionisio Pinzón și să-i scoată păsările la luptă, așa că a încuviințat, fiindcă îi plăceau atât meseria, cât mai ales să aibă grijă, ca și cum ar fi fost ai lui, de cocoșii de rasă fină cu care urma să meargă din târg în târg.

Ca atare, cei doi au părăsit San Miguel del Milagro. Cătunul era încă în sărbătoare, așa încât, în dangăt de clopote și luând-o pe ulițele împodobite cu ghirlande, ei s-au făcut nevăzuți, purtând în față crucea stranie pe care o formau coșciugul și animalul care îl purta în spate.

Atât Dionisio Pinzón, cât și Secundino Colmenero s-au dus de acolo și nu s-au mai întors niciodată.

Între timp, La Caponera își ducea traiul așteptând întoarcerea lui Dionisio Pinzón în sătucul Nochistlán, unde se ținea târgul tradițional. Ca întotdeauna, ei îi revenea misiunea de a cânta în pavilionul de lângă arena luptelor de cocoși, și tocmai de aceea nu-l putuse însoți pe Dionisio Pinzón la San Miguel del Milagro.

Cu câteva luni în urmă, se reîntâlniseră într-un loc numit Cuquío și hotărâseră să-și unească puterile pentru a face față la lumea trudnică a târgurilor.

Cei doi nu se mai văzuseră din deja pomenitele zile de la Tlaquepaque, locul unde el își pierduse cocoșul de aur, dar dobândise prietenia și alianța cu Lorenzo Benavides, precum și ajutorul lui ca să-și sporească norocul. Ceea ce și devenise realitate, căci nu doar învățase multe taine ale meseriei, ci pusese mâna și pe un grup bun de cocoși, ceea ce i-a dat curaj să continue în branșă.

Cuquío era un cătun plin ochi de tripouri, trișori, cocoșari și oameni care trăiau punând bănuț peste bănuț la saltea cât era anul de lung, ca să-i arunce apoi la picioarele vreunui animal sau pe culorile unui joc cu cărțile însemnate. Satul avea o asemenea faimă de risipă, încât pe lângă locul oficial dedicat partidelor, se jucau *brisca*, *conquián*, *siete y medio* și *paco* în orice crâșmă, dugheană ori drogherie și chiar și pe băncile din piața mare. Iar dacă cineva dădea ortul popii, și mereu se întâmpla asta cuiva, era ca urmare a conflictelor de la joc, fiindcă tărie nu se prea consuma.

Ei bine, în atmosfera acelui sătuc s-au reîntâlnit Dionisio Pinzón și La Caponera.

După ce și-a legat cocoșii în ograda arenei și i-a dat pe mâinile unui paznic de încredere, Dionisio s-a dus să dea o raită prin sat și a priceput neîntârziat că toată lumea era la jocurile de cărți, se grămădea în jurul jucătorilor ori lua parte la pariuri, fapt pentru care, în ciuda mulțimii care fojgăia peste tot, sătucul părea dominat de tăcere. S-a apropiat de jocul cel mare, unde domnea o zarvă nemăsurată și se auzeau mariachi cântând.

Chiar acolo se afla La Caponera, care își lansa cântecul necurmat peste masa ruletei, deși vocea îi suna destul de stins în larma oamenilor, iar melodia nu putea fi ferecată sub șopronul deschis către cele patru vânturi.

Dionisio Pinzón a așteptat-o să termine, apoi s-a apropiat de ea s-o salute. Revederea le-a făcut plăcere; așa că ea i-a întins drăgăstos mâinile, iar el i le-a reținut îndelung într-ale sale.

– Ce vreme bună, chiar și trunchiurile au dat lăstari! i-a spus ea, apoi a adăugat: Credeam că n-o să te mai revăd, cocoșarule.

– Și tu ce mai faci, Bernarda? De ce ești acum aici, în acest cătun?

– Am ajuns târziu și când m-am uitat în arenă am observat că era deja ocupată. Da' tu?

– Și eu la fel.

– Bine am spus eu că ești lovit cu leuca… Fă-mi cinste cu o dușcă, fincă aici nu-i dau apă nici cocoșului uitat în Săptămâna Patimilor.

S-au dus la crâșmă și au cerut pentru el, un lichior de coacăze, iar pentru ea, o jumătate de litru de tequila.

– Păi da, Bernarda, îmi spunea mie inima că umbli pe-aici, prin Cuquío. Mă așteptam să te văd acolo, printre cocoși.

– Nu-ți spun că m-au trezit în zorii zilei. A fost o șmecherie a obraznicei de Lucrecia Salcedo. Dar asta e, există de toate pentru toți, doar să nu le fie luate.

– Păi, eu tocmai am plecat din casa lui Lorenzo Benavides. N-a vrut să vină. A zis că astea

nu-s adăpătorile lui.

– Nu, nu-s, el merge doar la de-alea mari.

– Și apropo, Bernarda, ce-i ești tu lui Lorenzo Benavides?

– Că doar n-oi fi mă-sa, nu?

– Firește că nu.

Au tăcut o vreme. Pe chipul ei s-a prelins o lacrimă rotundă, la fel de strălucitoare ca ochii din care lunecase, aidoma mărgelelor din sticlă care îi înconjurau gâtul.

– N-am vrut să te jignesc, Bernarda.

– Da' ce, mă vezi jignită? Sunt tristă, asta-i altceva, a răspuns, ștergându-și cu dosul palmei lacrima și pe cea care dădea să-i urmeze.

– Îl iubeai?

– El mă iubea pe mine. Dar încerca să mă lege de el. Să mă închidă în casa lui. Nimeni nu-mi poate face mie așa ceva… Pur și simplu nu pot. La ce bun? Ca să putrezesc de vie?

– Poate că ți-ar fi convenit. Are o casă imensă.

– Da, dar măgăoaia aia are pereți.

– Și ce mai contează?

Fără vreo altă lămurire, ea a ridicat din umeri. Și-a întors fața către lăutari și a văzut că unul dintre ei îi făcea semne cu chitara, chemând-o.

– Vin imediat înapoi, i-a spus lui Dionisio Pinzón. Așteaptă-mă.

A urcat pe estrada care ținea loc de pavilion și, după ce un mariachi a schițat pe coardele chitarei mai multe înfloriturі, La Caponera a început să cânte:

Lacătele-s de-acum încuiate
căci omul nu știe să-și ducă traiul;
dar nu-mi pierd nădejdea
că-n brațele tale voi dormi.
Ay, nefericită mi-e soarta
căci plin de patimă tu m-ai lăsat.
Fiindcă spuneai că mă iubești
că nicicând nu m-oi uita;
nu te părăsesc, nu te disprețuiesc
nici cu alta n-am să te înlocuiesc.
Să tot fie scoici mici și perluțe
Care străluceau acolo-n mare;
dar nicicând nu-mi pierd nădejdea
că-n brațele tale mă voi alinta.

S-a întors la masă, topindu-și zâmbetul oferit în schimbul aplauzelor din public. Ruleta a început să se rotească în strigătele necurmate ale patronilor de tripou, până ce a tunat sarbacana și s-a strigat: „A mers la sigur!" Apoi imediat: „Patru negru!" Se auzea clinchetul banilor în lungul mesei unde se înghesuiau amatorii.

La Caponera s-a întors lângă Dionisio Pinzón. A sorbit o dată din paharul aproape plin și trupul i s-a cutremurat, poate că din pricina tăriei.

– Prost mai e spirtul cu apă, s-a plâns. Mereu e la fel în asemenea locuri.

A luat paharul și a vărsat toată băutura în pământ cu un gest de scârbă. Se vedea nervoasă,

sâcâită poate de întrebările lui Dionisio Pinzón. El o țintuia umil cu privirea, în vreme ce ea își mângâia antebrațele cu mâinile pline de brățări. Privind-o, Dionisio simțea că La Caponera e prea frumoasă pentru el, că e una dintre cele aflate prea departe pentru a le putea iubi. Astfel, privirea i-a trecut de la vederea pură la dorința pură, ca și cum doar asta putea: s-o vadă și să se bucure de ea după cum dorea.

Dar asemenea uitături sunt pătrunzătoare, iar ea le-a simțit; a ridicat ochii și o clipă l-a înfruntat cu căutătura pe Dionisio Pinzón. Iar el a lăsat imediat privirea în jos, ca și cum își admira paharul gol.

Ea a zis:

– Simt că trebuie să beau ceva! Să mergem într-un loc unde să nu fim păcăliți.

Auzind-o, însă, Dionisio Pinzón a chemat chelnerul:

– Adu-mi o sticlă cu mezcal nedesfundată!

Apoi s-a întors către La Caponera:

– Trebuie să fie la fel peste tot. Asta-i afacerea lor, a zis, apoi, după o pauză, a adăugat: Mergem de la un escroc la altul, așa-i?

Ea i-a aprobat spusele cu un surâs.

Paharul s-a umplut iar, acum din sticla lăsată de băiat pe masă. Bernarda Cutiño a gustat, apoi a tras cu lăcomie o dușcă lungă. A părut să se reînsuflețească.

– La ce oră termini cu asta? a întrebat Dionisio Pinzón.

– La miezul nopții.

– Nu știi ce mult mi-ar plăcea să mergi cu mine la cocoși. Tu ești magnetul care-mi aduce-n cale norocul.

– Să știi că mi-au mai spus asta. Printre alții, și Lorenzo Benavides. Oi avea eu ceva, că ăia de stau cu mine nu pierd niciodată.

– N-am nicio îndoială. Chiar eu am verificat asta.

– Da. Toți au profitat de mine. Și pe urmă…

A mai tras o dușcă de mezcal, ascultând spusele lui Dionisio Pinzón:

– Eu n-am să te părăsesc niciodată, Bernarda.

– Știu, i-a răspuns ea.

A golit paharul până la fund. A luat sticla în mâini, s-a ridicat și, făcând un semn către lăutari, a zis:

– O să duc asta băieților mei. Ne vedem mai încolo.

El a privit-o îndepărtându-se în drum spre pavilion, unde o aștepta grupul de mariachi.

Ceva mai târziu, Dionisio Pinzón era în ograda unde își lăsase legați cocoșii. L-a desprins pe unul dintre ei. I-a pipăit gușa. I-a controlat aripile și oasele. L-a stropit cu apă pe cap, fiindcă era cald, iar acesta a sâsâit, înecându-se. L-a luat în brațe și, continuând să-i mângâie spinarea, s-a pus să-l plimbe prin ogradă, făcând gesturi și vorbind singur, repetând la nesfârșit parte din vorbele schimbate cu Bernarda.

A continuat astfel o bună bucată de vreme. Până când, întorcându-se, a văzut un îngrijitor de cocoși care-l privea curios. Atunci a luat pasărea în mâini, a ieșit cu ea și s-a îndreptat cu pași foarte mari către arenă.

De atunci, Dionisio Pinzón și Bernarda Cutiño au hoinărit prin lume din târg în târg, alternând luptele de cocoși cu ruleta și jocurile de cărți. Părea că legătura cu La Caponera îi stârnise lui Pinzón norocul și-i întețise curajul, căci mereu se arăta sigur de sine la joc, de parcă ar fi știut rezultatul dinainte.

Descoperise, și acum faptul se adeverea, că alături de ea îi e greu să piardă și de aceea se lansa adeseori, punând în joc mai mult decât putea plăti de fapt, ispitind soarta, care-l favoriza întotdeauna.

S-a însurat cu La Caponera într-o dimineață oarecare, într-un cătun oarecare, pecetluind

astfel făgăduiala de a nu se mai despărți în vecii vecilor de ea.

Ea nu voia să se mărite; însă ceva îi spunea în străfundul sufletului că omul acela nu era aidoma celorlalți și, împinsă de nevoia de a se alia cu cineva, mai ales cu un oarecare precum Dionisio Pinzón, lacom de câștig și de care era sigură că va continua să vagabondeze la fel ca ea câtă vreme un ultim cocoș avea să mai bată din aripi, a căzut de acord să se căsătorească, fiindcă astfel cel puțin avea de cine să-și sprijine viața solitară.

Sate, orașe, ferme, cei doi au trecut peste tot. Ea, pentru propria plăcere. El, împins de ambiție, de râvna nesfârșită de-a agonisi cheag peste cheag,

După un timp, Dionisio Pinzón a hotărât într-o zi să-i facă o vizită vechiului său prieten Lorenzo Benavides, pe care nu-l văzuse de mult, căci părăsise lumea târgurilor.

Au sosit într-o după-amiază la Santa Gertrudis, însoțiți de fiica lor, pe atunci o fetiță de zece ani. L-au găsit pe Benavides într-un scaun cu rotile vechi și uzat. Totuși, i-a primit cu mari dovezi de bucurie. A sărutat amândouă mâinile Bernardei Cutiño și le-a mângâiat fiica de parcă ar fi fost a lui. Nu-și pierduse vechile purtări și continua să fie un bărbat trufaș și dominator:

– Știu că v-a mers bine, i-a zis lui Dionisio Pinzón. Și-s bucuros să vă văd. Sper să nu vă plictisească trista mea tovărășie cât veți sta aici.

– Plecăm imediat, a răspuns La Caponera. Suntem în trecere și ne-am oprit doar ca să te salutăm.

– Da, don Lorenzo, a spus și Pinzón. Îți eram datori cu această vizită, ca și cu multe altele, dar tălică știi ce copleșit de treburi ești când casa ți-e lumea întreagă… Totul e să nu iei uitarea noastră drept nerecunoștință…

– Trebuie să vă calmați… Să vă liniștiți. Fiindcă pomul care nu prinde rădăcini nu crește… Cât despre casă, v-o ofer pe a mea acum și pe vecie.

– Multe mulțumiri, don Lorenzo.

– În altă ordine de idei, cum te mai descurci cu *paco grande*? Îmi închipui că ai și uitat să-l joci.

– N-am uitat nimic din ce m-ai învățat.

– Atunci rămâneți aici până mâine! Mi-ar plăcea să jucăm o mică partidă în noaptea asta.

Și au rămas.

Stăteau amândoi față în față la o masă cu tăblia din marmură și-și împărțeau cărți, continuându-și jocul. Așezată nu prea departe de ei, Bernarda Cutiño îi privea din jilțul cu spătar înalt pe care îl ocupase încă la sosire, ținându-și fiica în poală. Lorenzo Benavides mărturisea:

– Nu-mi place să joc pe bani peșin, din care prea puțini mi-au rămas; dar am o mică fermă nu prea departe. Tu hotărăști.

– O fermă? Și cam cât socotești că face?

– Bine. Bine. Am să-ți zic atunci când ai să pierzi ce mi-ai fi dator. Ești de acord?

– Cu tălică, don Lorenzo, n-am de ce să mă cert.

Și au jucat.

– Pierzi, don Lorenzo. Ce altceva mai joci?

– Casa asta, a îndrugat Benavides. Pentru fermă și… să spunem și cincizeci de mii de

pesos. Tu nu crezi că-i merită?

– Cum hotărăști. La urma urmelor, doar stăm de vorbă.

– Nu, Pinzón. Jucăm serios. Știu că nu poți să mă bați.

– Să vedem, deci.

– Taie! a poruncit Lorenzo Benavides, după ce a făcut cărțile.

Dionisio Pinzón a împărțit pe masă grupuri de cărți, iar Benavides a luat unul și a întrebat:

– *Albur*?

– Vine și ăsta.

Benavides a decretat de parcă una ca aia nu s-ar mai fi văzut:

– Șase de pică și valet de cupă.

Dionisio Pinzón și-a amintit că valetul îi purta ghinion și a dat deoparte șasele de pică.

– Îl dai la o parte sau îl lași?

– Îl las.

Când a căzut a zecea carte, a apărut și șasele. Un singur șase de caro.

– Casa-i a ta, a admis sec Lorenzo Benavides.

– Trebuie să-ți iei revanșa, don Lorenzo… Alege cartea.

– Revanșă la ce? Contra mea? a protestat don Lorenzo, depărtându-se de masă și arătându-și vătămătura. Spune-mi, ai putea plăti cât face?

– Că doar n-am să-ți iau casa. Știi bine asta… Am crezut că jucam doar așa, ca să petrecem… În plus, pot să spun că ție-ți datorez tot ce am.

– Să petrecem? Dacă pierdeai tu, vedeai ce petrecere ți-aș fi dat eu… Nu, Pinzón. Nici tata nu mi-a iertat vreodată o datorie făcută la joc… Cât despre faptul că-mi datorezi tot ce ești, te înșeli. Uite…

Benavides și-a apropiat scaunul cu rotile de Bernarda Cutiño, care-l privea întrebător, cu zâmbetul pe buze; dar lovitura teribilă pe care i-a tras-o pe neașteptate, furios, i-a șters surâsul și a făcut-o să tresară, în timp ce don Lorenzo îi striga drept în față:

– Doar acestei vrăjitoare scârboase îi datorezi totul!

Iar apoi, cu ochii încă injectați de ură și cu gura strâmbă de furie, s-a depărtat de ei prin salonul întunecos, imprimând o viteză tot mai mare scaunului de invalid.

Fără să se arate impresionat, Dionisio Pinzón amesteca și tot amesteca jocul de cărți uitat pe masă…

Timpul și-a prefirat anii. Totul se petrece în același loc din aceeași casă aflată în Santa Gertrudis. De parcă ar fi rămas suspendat în urmă cu câțiva ani, Dionisio Pinzón amestecă un pachet cu cărți. În fața lui și în jurul unei mese acoperite cu postav verde, o salbă de domni își așteaptă cărțile. Se joacă *paco grande*. Cele opt pachete de cărți sunt amestecate, tăiate și iar tăiate până ce începe împărțirea cărților.

Ceva mai în spatele lui stă La Caponera, ca și cum nici nu s-ar fi mișcat din loc. Așezată în același jilț, abia ascunsă în penumbra salonului, pare mai curând un simbol decât o ființă vie. Dar e chiar ea. Și are obligația să stea întotdeauna acolo. Deși la gâtul ei mărgelelor colorate le-a luat locul un colier de perle, care strălucește pe fondul negru al rochiei, iar mâinile îi sunt înțesate de briliante, tot nu pare mulțumită. Cum nu fusese nicicând. Între ea și bărbatu-său izbucnesc necurmat certuri. Cu vorbe acre și amare, ea îi aruncă în față dojana robiei în care el o silește să-și ducă traiul.

La început și din pricina venirii pe lume a fiicei lor, Bernarda îngăduise acel arest voluntar; dar pe măsură ce copila se făcea tot mai mare, devenind fetiță și apoi femeie, strădaniile ei se izbeau tot mai des de neînduplecarea lui Pinzón, care avea și voia să aibă în continuare un loc

statornic unde să viețuiască.

Bernarda, în schimb, obișnuită cu slobozenia și lumea deschisă a târgurilor, trăia abătută în tristețea acelei case imense și murea de urâtul istovului. Căci Dionisio Pinzón o sleia de puteri în salonul unde o ținea noapte de noapte, să se uite la jucători, departe de soare și de lumina zilei, căci jocul care se sfârșea la ivitul zorilor începea de cum cădea seara. Așa i s-au întunecat zilele și, în loc să soarbă aer de câte alte feluri, respira fum și duhori de spirtoase.

Înainte ca Dionisio Pinzón să-și prefacă umilința în trufie, Bernarda avusese anume condiții și-și impusese voința. Dar acum, cu vocea hodorogită și puterile sleite, nu-i mai rămăsese decât să dea ascultare unei voințe străine și să-și uite de propria existență.

– Ascultă-mă bine, Dionisio, îi limpezise ea când Pinzón o ceruse de nevastă, am obiceiul să nu primesc porunci de la nimeni. De aceea am ales viața asta… Și tot eu aleg ce oameni iubesc, apoi îi las când am chef. Tu nu ești nici mai mult, nici mai puțin decât toți ceilalți. Ți-o spun de pe-acuma.

– Bine, Bernarda, va fi după porunca ta.

– Ei, nici chiar așa. Eu am nevoie de un bărbat. Nu de ocrotirea lui, că mă apăr și singură; dar, asta da, de unul care să știe să răspundă de mine și de sine în fața oricui… Și care să nu se sperie dacă eu îi fac din viață iad.

În realitate, însă, el a fost cel care a făcut din viața ei un iad. De cum a simțit puterea pe care i-o dădeau banii, Dionisio și-a prefăcut firea. S-a crezut mai presus de ea și a încercat să arate lucrul ăsta prin toate purtările sale. Bernarda a luptat din răsputeri ca să nu-și piardă slobozenia și traiul neatârnat, dar până la urmă n-a izbutit și a trebuit să-i dea ascultare, supunându-i-se. Dar a luptat. Astfel, când Dionisio Pinzón a încercat să se așeze în casa din Santa Gertrudis, câștigată la jocul de cărți de la Lorenzo Benavides, ea l-a părăsit înainte de ivirea zorilor. S-a făcut nevăzută, luându-și copila cu ea. Crezând că-i vorba doar de un capriciu trecător, Pinzón a așteptat în casa din Santa Gertrudis ca Bernarda să se întoarcă acolo, căci se socotise că, fără parale și având fetița cu ea, muierea nu poate ajunge prea departe. Uitase însă că era vorba tocmai de La Caponera, o femeie foarte tare și de condiție bună.

Pe de altă parte, trebuie să spunem că vremea aceea a fost atât de plină de zile negre pentru soarta lui Pinzón, încât nu doar blestematul joc *paco* i-a prăpădit averea, ci și cocoșii, pe care îi folosea Secundino Colmenero după cum avea chef; deși era bun cunoscător, păsările i-au pierit una după alta, stârpite de soarta răuvoitoare.

Secundino Colmenero i s-a înfățișat la Santa Gertrudis după ce dăduse mai multe ture prin diferite arene și i-a istorisit că-i fuseseră ucise două duzini dintre cele mai bune păsări, în arene recunoscute pentru nerespectarea regulilor care se aplicau cocoșilor de luptă. În plus, i-a mai destăinuit și că în cocoșărie rămăseseră numai simplele „maimuțe“, cocoși de-acum sfârșiți și bătrâni, pe care îi folosea doar ca să atâțe încăierările. Și că, peste toate, i se sfârșiseră și paralele, colac peste pupăză, fiindcă începuse să parieze înverșunat și disperat în lupte pe care le socotea câștigate. Nu-și putea lămuri întâmplarea, fiindcă, așa cum mărturisea și el, dusese la păscut, legase și dezlegase cocoși; cu toate astea, așa cum a sfârșit prin a recunoaște, cu ghinionul nu-i nimic de făcut.

Dionisio Pinzón nu l-a învinuit pe Colmenero de eșecurile lui, așa cum nu se putea învinui nici pe sine. L-a întrebat dacă știe ceva de Bernarda. Iar Secundino i-a zis că da, o văzuse. Ultima oară, într-un loc numit Árbol Grande, nu departe de acolo. Nu, nu i se citea tristețea pe chip. Doar că nu mai făcea parte din grupul cântărețelor de la luptele de cocoși, căci vocea începuse să-i obosească și nu i se mai putea face auzită în arene. Acum umbla cu lăutarii ei prin crâșme și pe la chioșcurile cu dulciuri. Dar nu, nu-și arăta nicicum tristețea. Și, printre altele, Bernarda îi spusese odată că, de n-ar fi fata la mijloc, ea una nici măcar nu și-ar aduce aminte de Dionisio Pinzón.

Trecând peste orgoliu, încredințat că fără Bernarda n-avea să-și recâștige nicicând pierderile și cu atât mai puțin să agonisească averile la care visa, Dionisio Pinzón s-a dus s-o caute. Árbol Grande nu era departe, așa că a ajuns acolo a doua zi în zori. A cercetat prin chioșcuri și taverne, până ce vorbele unui cântec și o mulțime de lume strânsă la ușile unei dughene l-au dus drept la ea. Alături de Bernarda, îmbrăcată la fel cu mă-sa, stătea fiica lor.

Dionisio a așteptat ca ea să-și încheie cântarea și ca oamenii să plece din sala îngustă, apoi s-a apropiat. Chiar acolo au stat de vorbă.

– Doar știi deja că eu m-am născut să umblu haihuie. Și-am să mă liniștesc doar când au să mă bage sub glod.

– Credeam că acum, că ai o fiică, te gândești s-o crești altfel.

– Ba nici vorbă, aș vrea ca ea să-mi urmeze destinul, ca să nu fie silită să se dea bătută în fața nimănui… Ce puțin mă cunoști, Dionisio Pinzón! Și-ți mai limpezesc o dată, câtă vreme voi avea putere să mă mișc, n-am să mă las ținută de nimeni.

– E ultimul tău cuvânt?

– E cel dintotdeauna.

– Foarte bine, Bernarda, atunci rămânem împreună în aceste condiții. O să lupt pentru ca tu să vii din nou la cocoși.

– Nu, Dionisio. Acolo nu mă vor. Au nevoie de o voce puternică, iar a mea e gata să se spargă.

– Curând nu te vor mai vrea nicăieri.

– Ai grijă cu asta!

– Bine, bine, am grijă. Să mergem!

Așa și-a reluat Dionisio Pinzón peregrinările prin sate, întovărășit de La Caponera. Ea găsea locuri unde să cânte ici și colo, urmată de grupul de mariachi. El trecea din arenă la masa de joc și de la masa de joc în arenă, încercând să redobândească toate câștigurile pierdute. Din când în când, ajungeau la Santa Gertrudis, dar rămâneau acolo cel mult una sau două săptămâni, apoi porneau iar la drum.

Până când ziua funestă a venit și pentru Bernarda. Grupul de mariachi a părăsit-o. Afacerea nu le mergea deloc bine. La Caponera bea mult și avea vocea spartă, aproape răgușită, așa că puțini se mai înflăcărau la auzul ei. De aceea, lăutarii și-au căutat altă cântăreață și n-au mai vrut să audă de Bernarda Cutiño.

Iar ea n-a putut convinge alți lăutari nici măcar că și fiica ei cântă bine, chiar dacă o crescuse tocmai cu gândul ca tânăra să-i poată lua locul când ea se va ofili. Toți susțineau că fata e încă fragedă și că, deși bună, ei ar fi trebuit s-o întrețină și pe mama care să-i poarte de grijă.

– Nu, afacerea n-aduce atâtea parale cât s-o putem întreține și pe mama cântăreței, i-au zis.

Atunci și-a impus condițiile Dionisio Pinzón. La început, s-au închis în casa imensă din Santa Gertrudis. Avea iar parale și a transformat măgăoaia în centrul de întâlnire al împătimiților unor jocuri ca *malilla, siete y medio* și *paco grande*. Noapte de noapte, casa rămânea trează, cu luminile aprinse, cu găști de bărbați posomorâți care se certau, la mese, pe cărțile de joc.

Don Dionisio, așa cum îi spuneau acum, le oferea invitaților tot confortul, cele mai bune vinuri și cele mai alese bucate, astfel încât zile la rând nimeni să n-aibă nevoie să plece din Santa Gertrudis, fapt de care mulți profitau.

Dar cel mai mult îi folosea această situație chiar lui, căci se cam scârbise să tot hăimănălească prin lume după gologanii pe care aici îi câștiga cu ghiotura, fără să fie nevoie să-

i caute. În plus, avea o baftă nemăsurată și a pus mâna la iuțeală pe mai multe proprietăți, câștigate cu o mulțime de șiretlicuri la joc, bunuri de care n-avea nici grijă, nici chef să se ocupe, mulțumindu-se cu ce-i dădeau de bună voie arendașii, parale cu care îi era prea destul. Dar nu-și uitase de cocoși și nici nu-i neglija, căci avea o adevărată crescătorie, de care se ocupa Secundino Colmenero. Din când în când, organiza sau asista la lupte de cocoși, chiar dacă stătea mai mult la jocurile de cărți cu care, după părerea lui, câștiga mai mult și mai repede.

La Caponera ajunsese o femeie supusă și-și pierduse vlaga. Rămasă fără vechile-i puteri, nu doar se împăcase cu gândul de-a sta închisă în casa aceea, ci devenise un adevărat magnet al norocului, iar Dionisio Pinzón hotărâse ca ea să nu părăsească salonul cu jucători, stând aproape de el ori cel puțin acolo unde el îi putea simți prezența.

La început, ea privea la jocuri după cum îi dădea inima ghes, ca să stea în tovărășia altora și să nu se simtă mâhnită. Dar a aflat că n-o distra deloc să se uite la jocurile lungi și obosite ale acelor bărbați și a hotărât să nu mai vină. Însă Pinzón i-a lămurit violent care îi e locul și ce trebuie să facă. Nici că-i păsa că ea era singură acolo, că n-avea cu cine vorbi și că dormea ori stătea trează, trecându-și în revistă trecutul sau blestemându-și starea.

Așa se face că, în zorii acelei zile, Dionisio Pinzón începuse să piardă joc după joc tot ce câștigase în noaptea anterioară și ceva pe deasupra. Se arătase ostenit și recunoscuse că nu se putea concentra la joc din pricina lungilor lui stări de trezie. Tovarășii de joc i-au îngăduit un răgaz și, când s-a întors să reia partida, cu toții au observat că lângă el, ascunsă în penumbră, era așezată Bernarda Cutiño.

Faptul n-a uimit pe nimeni, căci cu toții erau obișnuiți s-o vadă de multe ori acolo. Și, cum uneori era liniștită, iar alteori dormea, jucătorii au uitat curând de femeie, absorbiți de joc ori cu gândul la ale lor, căci au observat că banca trecea iar în mâinile lui Dionisio Pinzón și gologanii se adunau cu ghiotura.

De atunci și până în noaptea morții ei, așa a trăit Bernarda Cutiño. În jilțul cu spătar înalt, părea o umbră permanentă, căci, cum se îmbrăca mereu în negru și se ferea de lumina din cercul jucătorilor, era greu să-i distingi chipul sau să-i măsori mișcările; în schimb, ea îi putea observa cu atenție pe toți din bezna unde se instala.

Lui Dionisio Pinzón nici nu i-a păsat că ea, pentru a-și trece lungile nopți de nesomn, bea până-și pierdea mințile. Căci Bernarda chiar asta făcea, stând acolo unde soțul ei părea s-o fi bătut în cuie. Acestui fapt i se datora și aerul pe care-l arbora, la început ușor neliniștit, iar mai târziu neclintit.

Cu acest gând ținea ea la îndemână una sau mai multe sticle, din care sorbea îndelung băutura.

E foarte adevărat că era obișnuită cu pileala, căci încă de când debutase ca interpretă la luptele de cocoși obișnuia să-și înșvioreze gâtlejul între două cântări, fapt pentru care chiar publicul ori vreun parior norocos sau înamorat de ea se angaja să le dăruiască ei și lăutarilor multă tequila, ceea ce-i îmboldea pe toți să pună mai mult suflet și mai multă veselie în interpretări. De-atunci rămăsese ea cu obiceiul de a bea.

Nu-i de mirare, deci, că aici, în propria casă, unde nu făcea nimic, nici măcar nu cânta, pentru că-și pierduse chiar și această plăcere, Bernarda își umplea ceasurile pustii cu tării și-și dormita beția în fața jucătorilor muți care înconjurau masa de *paco*, în nopți lungi și tăcute, când abia dacă se auzea fâșâitul monoton al tăierii cărților. Aici, deci, unde un pumn de bărbați părea să-și țină chiar și suflarea, ea bea mult și fără răgaz, pentru ca apoi să se lase învinsă de somn, legănată de bătăile inimii amețite de tării.

Dar Bernarda nu și-a dat doar viața ei peste cap, ci a uitat și de a fiicei sale, de care nu mai știa nimic. Și fiindcă inima îi era ocupată cu jocul, Dionisio Pinzón ajunsese în aceeași stare și nici nu-și mai aducea aminte de fiica lui, care se numea tot Bernarda și era poreclită La

Pinzona[28].

La rândul ei, fata nu-i căuta pentru nimic în lume. Venea și pleca de acasă. Dispărea câteva zile. Se întorcea iar. Dispărea din nou, fără să-i vadă vreodată, și nici ei pe ea.

Într-o dimineață, când, după încă o noapte de copleșitoare insomnie, cei doi s-au dus să se odihnească în odăile lor, el mergând în față, iar La Caponera urmându-l cu pași nesiguri, au sosit din satul vecin niște oameni care se dădeau drept reprezentanți ai societății, veniți să discute cu Dionisio Pinzón.

I-au spus că îl vizitau în legătură cu fiica sa, Bernarda:

– Domnule, l-au apostrofat, poate că, din pricina îndeletnicirilor care te preocupă, n-ai luat cunoștință de conduita fiicei matale.

Dar Dionisio Pinzón, care își ieșea ușor din sărite, mai ales la ceasurile acelea când somnul punea stăpânire pe el, a ripostat:

– Ce naiba vă pasă vouă de purtarea fiicei mele?

Tocmai atunci, împiedicându-se și căutându-și sprijin în pereți, s-a apropiat și Bernarda Cutiño:

– Ce doresc oamenii ăștia, Dionisio? La ce-au venit?… I s-a întâmplat ceva rău Bernarditei?

Fără să dea atenție femeii, Dionisio Pinzón i-a înfruntat iar pe domni:

– Întreb: cine vă dă dreptul să vă băgați unde nu vă fierbe oala?

În cele din urmă, unul dintre ei a glăsuit cu sfioșenie:

– Ne gândim că poate… abuzează de îngăduința tălică, don Dionisio… credem că e de datoria noastră să vă facem cunoscute purtările ei licențioase… Desfrânarea scandaloasă cu care se poartă chiar în sfintele cămine ale satului… Chiar ieri…

– Chiar ieri ce? a strigat Dionisio Pinzón. Terminați odată cu bârfele!

– Păi, să vă limpezesc, don Dionisio, a intervenit unul dintre domni, fiica mea Sofía urma să facă azi nunta. Aveam deja totul pregătit… Biserica… banchetul… totul. Și tocmai ieri, logodnicul ei, Trinidad Arias, a fost răpit de fiica dumitale…

– Și unul dintre copiii mei, pe numele lui Alfonso, de abia 17 ani, a fost ocărât de ea acum două săptămâni…, a dat în vileag altul dintre cei prezenți acolo.

– Și nu doar asta, don Dionisio, a mărturisit unul cu mustăți spilcuite. Vedeți doar că mi-s bărbat onorabil. Îmi cinstesc căminul, unde am zămislit șase fii. Din nefericire, doi au murit de mici… Astăzi se bucură de odihnă veșnică în brațele Domnului… Iar mie, uitați ce este, mi-a făcut oferte amoroase La Pinzona; vreau să zic, fata matale… cu riscul de a…

– Chestiunea este, s-a băgat în vorbă altul cu un gest brusc și cu glas plin de înfumurare, că societățile de doamne, mame și soții își văd căminele puse în primejdie de neobrăzata cochetărie a fetei… Și de provocările ei lipsite de decență.

Și, de cum au dat drum liber vorbelor, toți au început să țeasă cu grijă acuzații împotriva Bernardei Pinzón.

Năucită, Bernarda Cutiño asculta tot ce se spunea despre fiică-sa și-și plimba ochii neliniștiți între domnii care cereau în gura mare o pedeapsă severă pentru fata pe care o adusese pe lume și care, fără ca ea să aibă știre de când și cum, ajunsese să crească și să alerge acum chiar pe drumul pe care și ea fusese nevoită să-l parcurgă.

În schimb, Dionisio Pinzón, obișnuit ca toți să se plece în fața puterii și averii sale, și de acord din rațiuni de orgoliu cu purtările fiicei lui, îi privea cu ironie și dispreț pe acei domni. Și i-a lăsat pe toți să-și verse amarul:

– Cărați-vă de aici! Imbecililor! le-a strigat plesnind de furie, apoi a început să urle la ei, ațâțându-i: Șobolani râioși!

Și cu alte asemenea vorbe i-a dat afară din casă.

S-a întors lângă Bernarda Cutiño, care suspina exclamând „Nu poate fi adevărat!“, dar fără

să creadă totuși că fiica ei e chiar așa cum spuseseră domnii aceia despre ea. Dionisio a luat-o de umeri, dezlipind-o de peretele de care tocmai își rezemase fruntea. Și i-a zis, cu vorbe care încă îi oglindeau curajul:

– Fata mea o să facă doar ce-o să-i dea inima ghes! Mă auzi, Bernarda? Și, cât am să trăiesc, am să-i împlinesc toate mofturile, indiferent cine-ar fi afectat de acest lucru.

Ceva mai liniștit, și-a sprijinit soția de trupul său și a ajutat-o să meargă spre camera ei, spunându-i:

– Nu te grăbi, Bernarda… Într-o zi are să-și afle iar liniștea… Cum ți-ai recăpătat-o și tu. Cum ni se întâmplă tuturor… Vino și odihnește-te.

Dar ea nu și-a mai aflat niciodată consolarea. Se simțea vinovată și o chinuia gândul la viitorul fiicei sale, iar asta i-a amărât și mai puternic existența. Așa că a continuat să bea. Și să se îmbete până-și pierdea mințile.

A murit într-o noapte, singură, așezată ca întotdeauna în jilțul ei, fără ca nimeni să observe că se sufoca din pricina alcoolului și să-i dea vreo mână de ajutor.

Noaptea aceea era încă una din lungul șir în care plouase în neștire cu găleata, și norii tot continuau să se reverse, fapt pentru care toți chibiții partidei de cărți își prelungiseră șederea în Santa Gertrudis, nu chiar împotriva dorinței lor. Se adunaseră acolo numai bărbați cu stare, printre care un general în retragere, proprietar al unei moșii din apropiere; doi frați pe numele lor Arriaga, originari din San Luis Potosí, care se dădeau drept avocați, dar în realitate erau doar trișori de meserie; un miner bogat din Pinos; un moșier din Bajío, însoțit de medicul său, căci părea suferind de inimă, ceea ce nu-l împiedica să fie singurul dintre jucători care bea rachiul pahar după pahar, combinându-l din vreme în vreme cu pastile din flacoanele pe care le ținea la îndemână pe masă. Atrăgea atenția fiindcă bea mereu câte ceva „de spaimă“ ori „de gust“, după cum câștiga ori pierdea. La rândul său, medicul îi lua pulsul din când în când sau îi asculta inima, ceea ce nu-l împiedica să ia parte și la joc.

În noaptea aceea, așadar, la joc luau parte șapte persoane. Aceleași chipuri care jucau de-acum de câteva nopți, fără a se arăta obosite.

Ca întotdeauna, partida începuse după cină. De n-ar fi fost uruitul ploii de afară, aici totul trecea în liniște; s-ar fi spus că marele salon e nelocuit dacă, din când în când, vreuna dintre acele figuri nu s-ar fi mișcat ușor, nu s-ar fi distins vreun plescăit ori, la sfârșitul fiecărei mâini, când cele opt pachete de cărți formau din nou o grămadă impunătoare în centrul mesei, nu s-ar fi auzit vreun comentariu scurt sau vreo glumă pe care Dionisio Pinzón își permitea s-o facă unuia dintre invitații lui.

Banca era la crescătorul de vite din Bajío. Dar n-a rămas mult în mâinile lui. Curând, între două pastile și două înghițituri, a ajuns în puterea generalului. Și de acolo la Dionisio Pinzón, de unde nu s-a mai clintit ceasuri în șir, adunându-se atâtea parale, încât patru dintre jucători s-au retras și doar cei doi avocați din San Luis Potosí au rămas să-i țină piept lui Dionisio Pinzón.

Deoparte, în umbra unde-și ascundea mereu nemișcarea, se odihnea Bernarda Cutiño, care părea adormită. Trupul ei, la care abia dacă ajungea licărul luminii, era negru în penumbră, căci, ca și în alte rânduri, purta o rochie din catifea cernită, avea o mână împodobită cu un briliant strălucitor și la gât îi strălucea eternul colier de perle.

Spre dimineață, ploaia s-a domolit. I-au proclamat sfârșitul cântatul cocoșilor și orăcăitul broaștelor pe câmpiile înecate de ape.

Dintre bărbații care „fugiseră“ de la jocul de cărți rămăseseră numai bolnavul de inimă cu medicul său alături, amândoi adormiți, cu capetele sprijinite de spătarele scaunelor; ceilalți plecaseră înapoi la casele lor.

Dionisio Pinzón continua să joace cu calmul lui obișnuit, cu toate că cei doi frați Arriaga conspiraseră să-l bată la cărți. Pe chipul lui, încordat de strădania de a-și păstra seninătatea, nu

se citea nici teamă, nici bucurie. Părea de piatră.

În cele din urmă, unul dintre avocați și-a aruncat cărțile. Astfel arăta că pleacă. Și s-a retras din joc.

Pinzón s-a socotit că celălalt avea să facă același lucru la mâna următoare și că el urma să câștige iar partida; de aceea, nici nu s-a gândit să se plângă când avocatul, singurul lui adversar, făcuse o manevră murdară când tăiase cărțile. Și nu numai asta, ci l-a și lăsat să câștige un punct.

– E al tălică, maestre, i-a zis încă înainte de-a vedea cum jucase avocatul.

Dar a rămas cu ochii pe el, parcă avertizându-l: ai mâinile nițel cam fără îndemânare ca să mă păcălești.

Celălalt a părut să priceapă, i-a dat cărțile lui Dionisio Pinzón și a zis:

– Dumitale faci cărțile și le împarți.

Și așa s-a și făcut.

Brusc, a simțit că pierde. Și a observat că banca i se prăbușea.

– O neglijență, a mărturisit ca să se justifice.

Dar o oră mai târziu îl curățaseră, iar banca a intrat pe mâinile avocatului din San Luis Potosí.

Atunci a auzit râsul unei fete. Era sonor, vesel, părea că vrea să străpungă noaptea.

A întors capul către locul unde se odihnea nevastă-sa, dar a văzut că ea doarme liniștit și profund, fără să tresară la auzul hohotelor care pe el îl supăraseră.

– Trebuie să fie fiică-mea. Obișnuiește să se întoarcă mereu pe la ceasurile astea, a destăinuit, răspunzând parcă unei întrebări.

Dar niciunul dintre cei doi frați Arriaga nu părea să-l fi întrebat nimic. Cel cu care juca l-a țintuit cu privirea:

– E rândul dumitale, don Dionisio, i-a spus.

El și-a controlat cărțile și le-a azvârlit pe postavul verde:

– Nu merg, a anunțat.

De undeva din fundul casei s-a auzit o voce care începea un cântec:

Întreabă pe rând toate stelele
de noaptea mă zăresc cum plâng;
întreabă-le dacă nu caut
singurătatea, ca să-ți arăt iubire.
Întreabă râul cel plin de bunătate
de mă vede cum vărs lacrimi;
Întreabă-i rând pe rând pe toți
De nu sufăr profund…

Și, ca un ecou, a auzit aceeași melodie în vocea fierbinte cu care La Caponera cânta departe, în pavilionul arenei pentru cocoși, și a văzut un cocoș îmbrăcat în ape de aur, care se zbătea murind.

A auzit iar vocea:

– Împarte-le tălică, don Dionisio.

Parcă neatent, a luat cărțile pe care le pusese jos la mâna dinainte; le-a privit din nou și a zis iar:

– Nu merg.

– Dacă te simți ostenit, o lăsăm pe altă dată, a făcut o concesie bărbatul din fața lui.

– Nu, nici vorbă, a replicat, revenind la realitate… Nici vorbă. Să continuăm.

– Ai cu ce să mergi?

– Ce?

Cocoșii au mai cântat o dată, poate că anunțau de-acum soarele. Bătăile aripilor le-au sunat sec, iar ei au cântat, unul după altul, parcă la nesfârșit.

Iat-o pe mama lui, ajutându-l să facă o gaură în pământ, în vreme ce el încerca, stând pe vine, să readucă la viață, suflându-i aer pe cioc, trupul însângerat al unui cocoș pe jumătate mort.

Și-a scuturat capul ca să alunge acele gânduri.

– Ce? a mai întrebat o dată.

– Păi, ai tălică cu ce să mergi? a venit răspunsul.

– Da, sigur că da. Am ceva parale acolo, în răclița aia, a zis, arătând un seif îngropat în perete. Destul cât să acopăr banca și… ceva în plus.

– Bine. Atunci mergi împotriva băncii.

– Merg.

Și a pierdut din nou.

A reținut o clipă în mâini cărțile proaste care-i căzuseră și, cu coada ochiului, a aruncat o privire nevestei care tot dormea, fără să se sinchisească.

– Mai vrei matale să joci, don Dionisio?

– Firește.

– Plătești tălică acum sau după?

S-a dus la seif și s-a întors cu tot ce ținea acolo, de la bani peșin până la titlurile de proprietate ale bunurilor lui. A plătit tot ce pierduse. A luat cărțile; le-a amestecat, apoi le-a împărțit. Și atunci și-a dat seama că nu simțea nicio oboseală, dar îl încerca un oarece neastâmpăr, trezit poate de gândurile negre care-l copleșeau, tulburându-l.

Cărțile au căzut una după alta, au căzut iar și iar, nenorocindu-l tot mai abitir pe Dionisio Pinzón care, confuz, și-a pierdut controlul asupra propriilor nervi. Pe chip îi curgea sudoarea de gheață a deznădejdii care îl copleșea tot mai mult. Acum juca orbește, fără să câștige. Juca iar și pierdea iar. Nu voia să se depărteze nici măcar o clipă de pachetul de cărți, pe care îl punea sub cot ori de câte ori termina de împărțit o mână.

– Nu pot să pierd, se încuraja. Nu pot să pierd, și murmura alte vorbe dezlânate.

Crescătorul de vite din Bajío și medicul său, care se treziseră de-acum, ca și celălalt avocat care chibița, îl priveau cu neobrăzare, nevenindu-le să-și creadă ochilor și minții rătăcirile acelui om care cu câteva secunde mai înainte era atât de senin, atât de stăpân pe sine, iar acum arunca cu pumnii tot ce părea să aibă pe lume.

– Îți pui soarta la mezat, don Dionisio. N-are niciun rost să joci matale așa, a îndrăznit să-i atragă atenția crescătorul de vite.

Dar Pinzón n-auzea.

Se crăpase de ziuă. Lumina care intra pe ferestrele uriașe a izbit din plin postavul verde al mesei, limpezind chipurile vlăguite de nesomn ale jucătorilor.

În clipa aceea, Dionisio Pinzón a aruncat în joc ultimul document care-i mai rămăsese. Și-a pus cărțile cu fața în jos, pe când celălalt și le controla pe ale lui. Când i-au mai cerut două cărți, le-a dat și s-a pus pe așteptat. S-a uitat la Bernarda Cutiño, la chipul ei palid și liniștit în somn. Apoi și-a privit adversarul, încercând să afle vreun semn, vreo urmă ușoară de descurajare. Abia atunci a slăbit strânsoarea cărților. Mâinile îi tremurau și avea în ochi un licăr metalic. A lăsat să cadă trei cărți și a luat alte trei, dar nici măcar nu le-a filat. Adversarul îi arăta de-acum jocul său, contra căruia n-avea nimic. Nici măcar perechea de onoare.

– Bernarda! a strigat. Bernarda! Trezește-te, Bernarda! Am pierdut tot! M-auzi?

S-a apropiat de locul unde stătea nevastă-sa. A scuturat-o de umeri:

– M-auzi, Bernarda? Am pierdut tot! Chiar și ăsta!

Și a smuls dintr-o mișcare bruscă lanțul pe care Bernarda Cutiño îl purta la gât, rupând colierul, iar perlele s-au dus de-a rostogolul pe podea.

A mai strigat o dată:

– Trezește-te odată, Bernarda!

Medicul s-a apropiat de ei. L-a tras deoparte pe Dionisio Pinzón și, ridicând cu degetele pleoapele femeii, i-a ascultat inima și a anunțat:

– N-are cum să se mai trezească… E moartă.

Atunci s-a văzut că bărbatul își pierduse mințile, căci continua să-și scuture nevasta, reproșându-i:

– De ce nu mi-ai zis că muriseși, Bernarda?

La strigătele lui și-a făcut apariția fiica sa, Bernarda La Pinzona. Și abia când a văzut-o, Dionisio Pinzón a părut să se liniștească:

– Vino să-ți iei adio de la maică-ta, i-a cerut fetei.

Înțelegând ce se întâmplase, ea s-a aruncat în poala mamei duse de pe lume.

Între timp, Dionisio l-a înfruntat pe cel care, în acea noapte, îi câștigase toată averea.

– În camera asta țin un sicriu, a povestit, arătând o ușă mică dintr-o latură a salonului. Asta n-a făcut parte din joc… Totul, fără sicriu.

A părăsit pe loc încăperea. Și o vreme s-a auzit cum pășea pe lungul coridor din imensa casă. Apoi a sunat o detunătură seacă, ca și cum cineva ar fi lovit cu bățul într-un toval de vițel.

I-au înmormântat chiar în acea după-amiază, în micul cimitir din Santa Gertrudis. Pe ea, într-un coșciug negru, din lemn obișnuit, întocmit în graba mare. Pe el, într-o raclă cenușie, ghintuită cu argint, pe care o ținea ascunsă de pe vremea când n-o putuse folosi pentru rămășițele pământești ale maică-sii.

Doar două persoane au însoțit cadavrele la cimitir. Secundino Colmenero și Bernarda Pinzón fiica. Niciunul dintre invitații care trăiseră și conviețuiseră de multe ori în Santa Gertrudis n-a fost prezent, iar cei care erau acolo au plecat fără să-și ia rămas-bun, de parcă s-ar fi temut să fie solidari cu acea moarte dublă. După ce și-au terminat treaba, chiar și groparii s-au făcut nevăzuți pe diferite căi.

Când au rămas singuri în fața crucilor gemene pe care le înfipseseră în același mormânt, Secundino Colmenero a întrebat:

– Și acum ce-are să se aleagă de tine, Bernarda?

Arătându-și fața tristă, îndurerată, de parcă n-ar fi plâns doar acele morți, ci și greutatea propriului păcat, ea a ridicat din umeri și a spus cu voce plină de amărăciune:

– La urma urmelor, aici n-aș putea să-mi duc viața… Voi avea și eu soarta mamei. Așa că am să-i îndeplinesc dorința.

Câteva zile mai târziu, fata aceea, care avusese totul și căreia acum nu-i mai rămăsese decât propria voce ca să se țină în viață, cânta pe o estradă a arenei pentru cocoși din Cocotlán, un cătun care-și găsise adăpost într-unul dintre cele mai ascunse cotloane ale Mexicului. Cânta la fel cum o făcuse și maică-sa la începuturi, în primii ei ani, doinindu-și întreaga singurătate:

Păunule ce duci mesaje
și mergi la Real del Oro,

de te întreabă lumea ce fac,
păunule, spune-le că plâng
cu lacrimi din sângele meu
după femeia pe care o ador…

– Închideți porțile! se-aude crainicul, anunțând începutul înfruntării cocoșilor.

REZUMAT

Aceasta este povestea unui bărbat sărac, un oarecare Dionisio Pinzón, care nu poate să muncească din pricina unui braț mutilat, așa că devine „crainic-vestitor" într-un sat izolat din fundul Mexicului. Într-o împrejurare, pentru că făcea și „strigările" din arena luptelor de cocoși, primește în dar un cocoș pe jumătate mort. Împreună cu maică-sa, o femeie bătrână și bolnavă, îngroapă cocoșul într-o adâncitură, lăsându-i afară numai capul. Strădaniile lui Pinzón de a-și readuce cocoșul la viață sunt în cele din urmă răsplătite, dar pe când se chinuia să vindece pasărea, maică-sa moare. Fiindcă n-are nici măcar cu ce să-i cumpere un coșciug, desprinde scânduri putrezite din ușa casei lor și construiește un soi de raclă, pe care o duce pe umeri la cimitir. Crezând că Pinzón mergea să îngroape un animal mort, oamenii din sat fac glume pe socoteala lui, iar el hotărăște să părăsească satul pentru totdeauna, împreună cu cocoșul său auriu.

Astfel, parcurge drumuri lungi și trece prin sate numeroase, punându-și pasărea să-și înfrunte adversarii în târguri unde se țin lupte de cocoși. Merge de la San Juan del Río la Chavinda[29], și de acolo la Aguascalientes, ca apoi să se ducă la Rincón de Romos, și iese învingător în înfruntările din toate aceste locuri. În Aguascalientes, cunoaște o „cântăreață" poreclită La Caponera pentru influența pe care o are asupra bărbaților. E o femeie înaltă și dată naibii, care cântă cu mult sentiment între două lupte de cocoși, și știe să disprețuiască sau să iubească pe cine are chef. Când se termină lupta, iar cocoșul său iese învingător, Dionisio Pinzón se întâlnește cu un oarecare Colmenero, însoțit de La Caponera, care pare să-i fie amantă. Colmenero e un muntean tipic, care poartă haine din piele de căprioară și se impune doar prin propria prezență. Se așază să tragă o dușcă rece la un chioșc tipic celor care se instalează prin târguri și, văzându-l pe Pinzón, care luase loc foarte aproape de ei, îi vorbește de sus și se oferă să-i cumpere cocoșul de aur. Dar Pinzón îi răspunde că pasărea lui nu-i de vânzare. Știindu-se apreciat pentru bogăția lui, munteanul insistă o dată și încă o dată, până ce, observând că ofertele lui n-au succes, îi propune să cadă la învoiala de care aveau cunoștință doar cocoșarii foarte pricepuți, iar La Caponera i se alătură, ca să-l convingă cu propriile vorbe. Cu toate acestea, Pinzón nu acceptă, căci n-are de gând să facă șmecherii cu cocoșul lui, în care are deplină încredere. Cu toate astea, în arena din Tlaquepaque, cocoșul lui de aur cade mort în înfruntarea cu unul dintre cocoșii lui Colmenero. Iar Pinzón pierde tot ce câștigase până atunci. Încearcă să se refacă la jocurile de cărți, dar pierde din nou. Din locul unde stă, aude zarva din arena cu cocoși. Și e gata să se retragă, dar tocmai atunci simte pe umăr mâna femeii pe care o cunoscuse drept La Caponera. Ea îi arată o batistă plină cu pesos și îl convinge să mizeze în continuare. Iar de astă dată Pinzón câștigă. Revin împreună în arenă. Dionisio Pinzón acceptă înțelegerea pe care i-o oferise Colmenero și se asociază cu acesta în dificila artă a luptelor de cocoși.

Din acel moment, Pinzón și La Caponera hoinăresc împreună prin lume. În cele din urmă, ea îl părăsește pe Colmenero și acceptă să se mărite cu Pinzón, căci presupune că ambiția lui și plăcerea ei de a bate târgurile îi vor fi de un oarecare sprijin. Într-o zi, după ce li se născuse fiica, cei doi îl vizitează pe Colmenero la moșia lui din San Juan Sin Agua. Îl găsesc într-un scaun cu rotile și cam bolnav. Joacă, la dorința lui, o partidă de *paco grande*, în care Colmenero își pierde moșia și alte câteva proprietăți. Pinzón hotărăște să nu mai plece și să se stabilească acolo, împotriva dorinței arătate de soția sa. Până la urmă, ea hotărăște să meargă singură mai departe, dar curând trebuie să se întoarcă, fiindcă își pierde vocea. Atunci, Pinzón

își impune condițiile. Transformă conacul într-o casă de jocuri, iar La Caponera trebuie să-i stea alături în timpul partidelor de cărți, fiindcă experiența l-a convins pe Pinzón că, fără Bernarda Cutiño, fără La Caponera, soarta lui ar fi alta, căci în lipsa ei averea îi scăzuse considerabil.

Așa că, atunci când jucau, cartoforii o vedea pe La Caponera așezată mereu în penumbra salonului, adormită ori trează, până ce plictiseala avea s-o ducă iar la beție, ca pe vremea când cânta în arenele luptelor de cocoși. Dar lui Pinzón nu-i păsa de toate astea, voia doar s-o aibă lângă el, ca pe o amuletă. Bernarda se îmbrăca acum în negru, iar colierul de perle îi strălucea în întunericul care îi ascundea chipul adormit de beție.

Despre fiica lor știau prea puține și nu-i dădeau nicio atenție. El, cufundat în joc, ea, învăluită în aburii alcoolului. Dar sigur e că fata devenise pentru mulți teroarea satului. Viola tineri, fura soți, strica familii înainte atât de unite, că nimic nu părea să le poată distruge. Părinții nu știau ce face fata, nici orele la care pleca ori se întorcea acasă. Iar Pinzón nu îngăduise niciodată ca fiica lui să nu facă tot ce-i trecea prin minte, în pofida nemulțumirii exprimate de reprezentanții locuitorilor din San Juan Sin Agua.

Într-o noapte, după ce câștigase o mulțime la masa de joc, Pinzón a simțit brusc că banca i prăbușește și a atribuit ghinionul neatenției lui; dar continua să piardă jocurile unul după altul, iar după ce și-a pus în joc toate actele de proprietate, s-a ridicat furios de la masă și s-a dus drept spre nevastă-sa, ca s-o trezească și să-i spună ce se petrecuse. A scuturat-o de umeri și i-a smuls colierul de perle de la gât. Un medic aflat acolo ca tovarăș al unui jucător suferind de inimă s-a apropiat de Bernarda Cutiño și i-a explicat calm lui Pinzón că femeia murise în urmă cu o oră.

Ducându-se în fundul casei, Pinzón și-a tras un glonț în inimă. A doua zi, ambii soți au fost înmormântați într-o singură groapă.

Acum o vedem pe fiică mergând pe același drum cu mama ei, urcată pe estrada unei arene de cocoși, interpretând aceleași cântece cu care La Caponera aducea cândva bucurie în arenă.

EVALUAREA LITERARĂ A ROMANULUI *cocoșul de aur*

Publicarea în 1980 a *Cocoșului de aur*, text redactat de Juan Rulfo între 1956 și 1958, a fost un episod relevant în traiectoria sa literară, fiindcă adăuga redusei lui producții literare o operă care, deși prin întindere poate intra în categoria „nuvelei", prin densitatea tematică merită numele de „roman". Au fost numeroase studiile critice care au apreciat calitatea operei – legată de un proiect cinematografic –, a cărei entitate literară trebuie s-o situăm la același nivel cu povestirile din *Câmpul în flăcări* și cu celebrul său roman *Pedro Páramo*, opere cu care formează un soi de trilogie în care Rulfo și-a definit capacitatea creatoare singulară și transcendentală, în deceniul anilor '50.

Lumea din *Cocoșul de aur*

Rulfo a rămas fidel lumii rurale din scrierile sale anterioare și a narat viața unui personaj care, de mână cu soarta, trece de la sărăcie la bogăție. Istoria sa e aparent simplă, nelipsită de locuri comune, dar dezvăluie treptat o lume complexă, bogată în simboluri. În ea se împletesc trei linii narative: povestea ambiției lui Dionisio Pinzón, protagonistul romanului, relația lui de cuplu cu Bernarda Cutiño, poreclită La Caponera, și povestea unei lumi rurale, cu chipul sărbătoresc al luptelor de cocoși și al jocurilor de cărți. Hazardul și soarta sunt determinante la nivel tematic. Aceste elemente marchează ritmul întâmplărilor și hotărăsc, în cele din urmă, destinul personajelor. Rulfo a izbutit să scoată excelent în evidență simbolismul hazardului (componenta hazardată a vieții) cu ajutorul unei istorii povestite prin dualități, ca și cum ar fi vorba de o partidă de zaruri. Pus în mâinile hazardului, destinul lui Dionisio va condiționa și soarta celorlalte personaje cu care el relaționează.

Istoria protagonistului este intim legată de două motive care capătă un relief special în roman: luptele de cocoși și jocurile de cărți. În ambianța rurală definitorie pentru ansamblul operei lui literare, Rulfo se circumscrie acestor motive sărbătorești, fapt care la prima vedere pare să marcheze o diferență substanțială față de mediul apăsător din „Luvina" ori din *Pedro Páramo*. Dacă, pe de-o parte, e adevărat că accentul pus pe descrierea luptelor de cocoși, pe versurile cântecelor interpretate de La Caponera ori pe dramele jocurilor de cărți creează o atmosferă destinsă și de petrecere, nu trebuie uitat, pe de altă parte, că istoria protagoniștilor are tonuri dramatice. Ținând seama de acest ultim aspect, trebuie într-adevăr să subliniem că Rulfo a acordat descrierii ambientale un spațiu generos, în contrast cu lipsa descrierilor în operele lui anterioare, pe care critica a justificat-o și a evaluat-o ca pe un element-cheie al intensității narative a literaturii sale. Era, oare, un element-accesoriu, o concesie făcută unui tip de cititor mai superficial, o ciudată revenire la literatura convențional regionalistă? În realitate, acest decor nu este un element de lepădat, un „ornament" al narațiunii, ci axul epic pe care converg acțiunile tuturor personajelor din roman.

Totul se schimbă pentru Dionisio Pinzón atunci când i se dăruiește un cocoș auriu muribund. Începând din acel moment, se îmbogățește ori își pierde banii după un du-te-vino al hazardului care cârmuiește luptele de cocoși și partidele de cărți. Dar, dacă Dionisio Pinzón își lasă viața în mâinile sorții, aceasta capătă o latură mitică prin figura Bernardei, „magnetul

norocului", cum îi spune Dionisio, iar acest aspect e din ce în ce mai evident pe măsură ce povestirea înaintează.

Ce interpretare se poate da temei „sorții", care se dovedește coloana vertebrală a povestirii? Am putea crede că Rulfo s-a lăsat purtat de însăși atmosfera de petrecere pe care o descrie și care n-are nicio însemnătate, fiind doar un element ambiental. Dar dimensiunea mitică a sorții, pe care o pune în prim-plan personajul Bernardei, dezminte o atare estimare. Rulfo abordează tema sorții din două perspective, care dau o dimensiune simbolică unei chestiuni care în altă poveste n-ar fi fost legată decât de moravuri. Pe de-o parte, soarta are o nuanță excepțională, căci situațiile istorisite depășesc criteriile realismului. Faptul că un personaj ca Dionisio poate avea noroc cu cocoșul lui între limitele normalității, dar că se îmbogățește și pierde iar totul, succesiv, nu pare prea realist. Dacă adăugăm însă că situația se repetă și în cazul altor personaje, ca Secundino Colmenero și Lorenzo Benavides, se dovedește că Rulfo a tratat tema sorții după criterii nerealiste. Ajungem la aceeași concluzie analizând personajul Bernardei, în raport cu funcția lui mitică. În acest caz, cititorul trebuie să accepte ceva atât de puțin realist ca faptul că a te bucura de compania ei presupune să ai mereu noroc la jocurile de noroc. În plus, situațiile în care este prezentă funcția ei mitică au din nou un caracter extraordinar: o partidă de cărți îl face pe Lorenzo Benavides să-și piardă moșia și celelalte proprietăți. Altă partidă de cărți face ca, în doar câteva minute, Dionisio să-și piardă nenumăratele proprietăți pe care le adunase în ultimii ani. Și totul, sub influența magică a Bernardei.

Unitatea dintre *Cocoșul de aur* și restul operei literare a lui Rulfo se păstrează, deoarece în text reapar marile teme caracteristice romanului *Pedro Páramo* și povestirilor. Un aspect determinant al operei narative a lui Rulfo, „singurătatea"[30], găsește în personajul lui Dionisio una dintre cele mai izbutite expresii ale sale. În cursul povestirii, decorul evoluează de la cântece și veselie, indicii ale identității în lumea arenelor de cocoși, până la sumbrul salon al casei din Santa Gertrudis, unde Dionisio își irosește zilele și nopțile în nesfârșite partide de cărți. În paralel, această temă devine pregnantă tot prin personajul Bernardei: ea, care a fost simbolul vieții, se vede obligată să trăiască în recluziune, uitată în penumbra din fundul salonului și mărginită la rolul de obiect distant și dezarmat. Deși mai puțin reliefată, tema singurătății este prezentă și la sfârșitul poveștii lui Lorenzo Benavides.

Alt aspect limpede subliniat în roman este tema mamei, refugiul la care recurg fiii lăsați de izbeliște, cum sunt de obicei personajele povestirilor lui Rulfo, cum e de pildă Juan Preciado din *Pedro Páramo*. Pe fundal apare un mit cultural mexican bine definit, chiar dacă excesiv reamintit, sentimentul abandonului care-l încearcă pe mexican în dualitatea filială dintre Malinche[31] și Fecioara din Guadalupe[32]. Este bine cunoscut faptul că în opera lui Rulfo abundă personajele feminine cu caracteristici matriarhale: Dorotea, Eduviges, Damiana, Dolores în *Pedro Páramo*, Felipa în „Macario", mama Nataliei în „Lupare", Matilde Arcángel în povestirea omonimă. Și în *Cocoșul de aur*, figura mamei are la rândul ei o importanță deosebită.

O temă de mare însemnătate în *Cocoșul de aur* apare frecvent și în alte lucrări ale lui Rulfo: răzbunarea. Povestirile intitulate „Bărbatul", „Adu-ți aminte", „Moștenirea Matildei Arcángel" și „Zi-le să nu mă omoare!" narează diferite răfuieli, iar în *Pedro Páramo* spiritul revanșard îi pune în mișcare pe unii protagoniști: Dolores își va trimite fiul la Comala să-și facă dreptate, iar părintele Rentería se va simți obligat să-și răzbune frustrările la înmormântarea lui Miguel Páramo; evocăm mai ales însăși figura lui Pedro Páramo, cu contradicțiile ei, care exprimă în cel mai înalt grad spiritul răzbunării, dubla revanșă în realitate: pentru moartea tatălui său și pentru petrecerea pe care, inconștient, cătunul o pune la cale la moartea Susanei, ceea ce aduce cu sine sfârșitul Comalei. Acea ultimă situație păstrează o certă similitudine cu ceea ce se petrece în *Cocoșul de aur*. Când Dionisio părăsește San Miguel del Milagro, sătenii își râd de

el, văzându-l că duce în spate simulacrul de coșciug al maică-sii, căci ei cred că „se ducea să arunce vreun dobitoc mort“. O confuzie similară se produce și în *Pedro Páramo*. Fapt de neconceput, oamenii care sosesc la Comala, atrași de dangătul clopotelor care vestesc moartea Susanei, fac în cele din urmă o petrecere, iar Pedro Páramo „jurase să se răzbune pe Comala: «Am să stau cu brațele încrucișate, iar Comala o să moară de foame.»“ Și are într-adevăr puterea de a provoca ruina Comalei. Dionisio Pinzón n-are această putere, dar revenirea lui la San Miguel este forma răzbunării sale: „În puținele zile cât a stat acolo, a fost fățiș disprețul pe care îl simțea pentru sat […], n-a vorbit cu nimeni și pe toți cei care s-au apropiat să-l salute i-a nesocotit vădit.“

La fel ca cele două teme anterioare, aceasta evidențiază faptul că romanul *Cocoșul de aur* continuă să oglindească lumea pe care Rulfo o prezentase în opere anterioare: dincolo de discrepanțele narative, personajele sunt copleșite de aceleași probleme. În plus, există și alte similitudini tematice. Figura lui Dionisio Pinzón se definește cu siguranță urmând modelul lui Pedro Páramo: nu îi unește doar tema răzbunării, ci, având aceeași fire ambițioasă și orgolioasă, ambii izbutesc, prin bogăția lor, să se impună celorlalți. Mai mult, personajul Bernardei are unele puncte comune cu Susana San Juan. Bernarda este una dintre figurile feminine pe care Rulfo le-a trasat cu cea mai mare iscusință. Indiferent de relația sa cu Dionisio, personajul ei are propria existență. Naratorul nu economisește descrierile pentru a ne prezenta modul ei de viață și caracterul ei puternic. Autonomia la care ajunge Susana San Juan în *Pedro Páramo* se observă și la Bernarda, ele fiind legate de faptul că amândouă sunt simboluri ale vieții. În fața atâtor personaje feminine caracterizate prin ascunzișuri obscure, Rulfo le-a închipuit pline de lumină și culoare pe Susana și Bernarda, dar mai ales pe Bernarda, căci asupra portretului ei fizic scriitorul s-a oprit mai mult decât în cazul oricărui alt personaj. E adevărat și că între ele există multe diferențe. De pildă, Susana trăiește retrasă în odaia ei, înlocuind realitatea cu amintirile unei lumi interiorizate; în schimb, Bernarda trăiește o realitate pe care o împărtășește cu ceilalți, având o atitudine ludică și pozitivă. Ea ilustrează în roman una dintre temele-cheie ale narațiunilor lui Rulfo, „iluzia“, care, de altfel, încetează să mai fie irealizabilă: Bernarda hotărăște să cânte prin târguri și nimeni nu-i va putea combate dorul de libertate. Se bucură din plin de viață și numai când vocea îi cedează se resemnează să fie închisă la Santa Gertrudis. Tristul ei sfârșit e mai mult imaginea ambițiilor și a urii care rod sufletul lui Dionisio decât expresia unui eșec.

În plan structural, cel mai mult frapează caracterul circular al *Cocoșului de aur.* Ca și cum ar fi un simbol, cercul arenei unde luptă cocoșii devine imaginea unui spațiu și a unui timp care se repetă. Sunt locuri care își marchează sărbătorile și unde protagoniștii vin mereu identici, căci par să difere doar prin nume. Vieți și istorii se repetă de-a lungul anilor. Acesta e cazul cântăreței La Caponera, care cutreieră târgurile la fel cum a făcut mama sa și cum va face mai târziu și fiica ei, Bernarda Pinzón. La fel e și pentru Dionisio, care-i sărac la începutul romanului, bogat mai apoi, și ruinat la sfârșitul acestuia.

În *Cocoșul de aur* totul se rotește și, în acest cerc al sorții, norocul pare să hotărască arbitrar: dacă la începutul romanului Dionisio este cocoșarul bogătanului Secundino Colmenero, la sfârșitul poveștii situația se inversează și la fel se întâmplă în schimbul de hârtii dintre Lorenzo Benavides și Dionisio. Romanul începe cu vorbele „Se crăpa de ziuă“ și se încheie aproximativ în aceeași manieră, cu vorbele „Se crăpase de ziuă“, deoarece, chiar dacă nu sunt ultimele cuvinte, ele apar la începutul scenei în care Dionisio își pierde toată averea, ceea ce dezlănțuie finalul istorisirii. Structura circulară este caracteristică narațiunilor lui Rulfo și susține o concepție despre realitate pe care o găsim atât în activitatea lui de fotograf, cât și în textele lui de sorginte istorică: profunda angajare față de omenirea îndurerată face ca literatura lui să aibă un ton de puternică denunțare a oprimării materiale și spirituale, pe care o exercită de veacuri minoritățile ajunse la putere. Pesimismul său față de viitor se vădește în

întâmplările pe care le istorisește, unde totul pare neclintit, ca și cum schimbările n-ar fi cu putință: narațiuni cu structură circulară, care aduc în fața ochilor un timp oprit în „netimpul" ce-și găsește expresia maximă în *Pedro Páramo*. Totodată, *Cocoșul de aur* trebuie interpretat în același context cu restul narațiunilor lui Rulfo și cu problemele ideologice pe care le ridică. Ultima secvență a romanului ne-o arată pe Bernarda Pinzón debutând ca interpretă pe scena unei arene de cocoși. Ca și cum totul s-ar petrece într-un timp ciclic, povestea o ia de la capăt și pare că ne aflăm la începutul romanului.

Cocoșul de aur are, printre alte caracteristici, și pe aceea de a fi expresia unor valori populare, de multe ori disprețuite de păturile culte. Nu era ușor de realizat tratamentul literar a ceea ce putem numi „cultura populară". Depășirea frontierei literaturii de moravuri care îi este caracteristică lui Rulfo presupunea o adevărată provocare, fiindcă povestea spusă de el intra din plin în lumea populară a fermelor, a arenelor și a luptelor de cocoși, a partidelor de cărți. Cum era cu putință ca scriitorul, care ajunsese să descrie cu atâta iscusință singurătatea și abandonul omului, să se simtă interesat de asemenea teme superficiale? Poate pentru că nu erau atât de superficiale pe cât păreau ori se puteau aborda de pe poziții diferite de cele obișnuite. Dacă *fiesta* era excepția, supapa de siguranță a cotidianului admitea, poate, un tratament mai profund, ca expresie a unei filosofii vitale care nu diferea de aceea exprimată de Rulfo în alte texte literare ale sale. Din această perspectivă, *Cocoșul de aur* capătă o nouă dimensiune, căci anecdota petrecerii se diluează în dramatismul personajelor, ale căror istorii înțelegem că nu diferă de ale celorlalte personaje rulfiene. Eșecul lor ne reamintește nouă, cititorilor, viziunea pesimistă cu care Rulfo a abordat realitatea și ne confirmă că romanul *Cocoșul de aur* se integrează pe deplin în contextul întregii lui opere literare.

José Carlos González Boixo

RĂDĂCINILE CINEMATOGRAFICE ALE *cocoșului de aur* [33]

Mulți dintre jurnaliștii și academicienii care au stat de vorbă cu Juan Rulfo în anii numeroși de după publicarea colecției de povestiri *Câmpul în flăcări*, în 1953, și a romanului *Pedro Páramo*, în 1955, l-au întrebat pe scriitor care îi este următorul proiect. Rulfo n-avea să ofere o nouă lucrare până în 1980, când a apărut *El gallo de oro y otros textos para cine*[34]. Publicată la inițiativa lui Jorge Ayala Blanco, colecția consta din romanul omonim și două scrieri scurte – *El despojo* și *Formula secretă* – concepute de Rulfo pentru prietenii cineaști care îi ceruseră texte pentru scurtmetraje. În ciuda enormului interes pentru noile texte narative ale lui Juan Rulfo și a celor douăzeci și cinci de ani scurși între publicarea romanelor *Pedro Páramo* și *Cocoșul de aur*, acest al doilea roman editat al scriitorului din Jalisco n-a izbutit să cucerească nici publicul, nici criticii.

Marginalizarea *Cocoșului de aur* pe postamentul rulfian a fost o temă recurentă a studiilor publicate despre acest text, ai căror autori au oferit o întreagă varietate de teorii pentru a explica receptarea ambivalentă a lucrării. Una dintre supozițiile cele mai acceptate atribuie mare parte a uitării în care a căzut acest roman nocivei lui asocieri cu filmul. Din această perspectivă, la momentul publicării, *Cocoșul de aur* n-a fost evaluat cu seriozitate ca text literar. A fost văzut mai curând ca un text intim legat de problematica adaptării cinematografice a unui roman, pe care o făcuse Roberto Gavaldón în urmă cu șaisprezece ani (în filmul *El gallo de oro*, 1964) și de o filmografie pe care, în 1980, mulți o considerau mediocră. Cu toate acestea, cel mai mare ghinion al ediției îngrijite de Jorge Ayala Blanco în 1980 pare să fi fost clasificarea ei inoportună ca „text pentru cinema".

Multe dintre studiile scrise despre *Cocoșul de aur* au în comun dorința de a clarifica confuzia generică apărută odată cu publicarea acestui roman. Faptul că cercetători atât de numeroși se simt obligați să apere filiația literară a *Cocoșului de aur* dovedește că identificarea sa ca text pentru cinema a fost ubicuă și dăunătoare. *Cocoșul de aur* nu este, așa cum emfatic susțin numeroși cercetători, nici scenariu, nici subiect cinematografic. José Carlos González Boixo afirmă că cititorul celui de-al doilea roman rulfian, „odată evitată *prejudecata* dependenței acestuia de cinema, este liber să considere dacă acest text este sau nu literar"[35].

Fără îndoială, apărarea naturii literare a *Cocoșului de aur* a fost oportună și necesară. Dar s-a greșit, totuși, în încercarea prost făcută de a rupe opera rulfiană de rădăcinile ei cinematografice. Adevărul e că existența *Cocoșului de aur* datorează mult interesului pe care Juan Rulfo îl purta cinematografiei și asocierii lui cu industria filmului, care se dezvolta concomitent cu – și puțin după – epoca lui de maximă activitate literară din anii 1940 și 1950. Vreau să spun că reevaluarea adecvată a *Cocoșului de aur* și a locului său în cadrul întregii *oeuvre* a lui Juan Rulfo nu trebuie să excludă legătura acestui roman cu cinematografia în încercarea – oricât de valoroasă ar fi ea – de a-i sublinia calitățile literare. În filiația lui generică, *Cocoșul de aur* este un „text pentru film" și a fost victima fenomenului de excludere în mare parte fiindcă a fost calificat astfel. Cu toate acestea, textul se bucură de o profundă și valoroasă asociere cu cea de-a șaptea artă, legătură care deschide o altă perspectivă în fața activității creatoare desfășurate de un artist care nu dorea niciun moment să se limiteze la epica literară.

Deși Rulfo a scris *Cocoșul de aur* ca pe un roman, sunt semnificative datele care arată că

autorul l-a redactat luând în considerare și posibilitatea de a-l folosi pentru un film. Evidența acestui fapt nu se bazează pe natura textului, mai curând literară decât cinematografică, ci pe istoria personală a unui scriitor care își cultivase neîntrerupt pasiunea pentru imaginea vizuală. Rulfo, de pildă, a fost multă vreme un pasionat al fotografiei, începuse să capteze imagini pe la jumătatea anilor 1930 și ajunsese să practice serios această artă mai ales în anii 1940 și 1950. Interesul arătat de Rulfo pentru vizual nu s-a limitat însă la fotografie, iar scriitorul din Jalisco a mai fost și, așa cum a lămurit văduva sa, „un rafinat consumator de film"[36]. Dar abia faima pe care și-a atras-o odată cu publicarea primelor lui două cărți, la jumătatea anilor 1950, avea să-i ofere lui Rulfo adevărata posibilitate de a-și întrevedea o carieră alternativă în cinema.

În lunile și anii care au urmat după publicarea colecției de povestiri *Câmpul în flăcări* și a romanului *Pedro Páramo*, mai mulți regizori de film și-au manifestat dorința de a duce epica narativă rulfiană pe marele ecran. Alfredo B. Crevenna a fost primul dintre ei, când a filmat *Talpa* spre sfârșitul anului 1955. Altă ocazie de a participa la producția cinematografică i s-a ivit lui Rulfo în luna noiembrie a aceluiași an, când s-a dus în statul Tlaxcala să asiste la turnarea filmului *La Escondida*, ai cărui protagoniști erau câteva dintre cele mai reprezentative figuri ale cinematografiei mexicane ale epocii. Regizor a fost Roberto Gavaldón, iar producător – Manuel Barbachano. Imaginea a fost semnată de Gabriel Figueroa, în vreme ce Pedro Armendáriz și María Félix au fost în fruntea distribuției. Gavaldón îl invitase pe tânărul scriitor să-i fie consilier pe probleme istorice al filmului, a cărui acțiune preceda Revoluția. Dar adevăratul scop al prezenței lui Rulfo la filmări putea fi, totuși, intenția avută de Gavaldón și Barbachano de a lega prietenie cu un autor tânăr și talentat, deschizând astfel calea filmării în viitor a unei opere rulfiene, ceea ce au și izbutit cei doi, lucrând împreună la prima adaptare cinematografică a *Cocoșului de aur.* Cu toate că Gavaldón n-avea să ducă romanul pe marele ecran înainte de 1964, pregătirile pentru adaptarea lui fuseseră anunțate deja în octombrie 1956 (dacă nu chiar înainte), într-un interviu luat de cotidianul *Esto* lui Sergio Kogan, un producător secundar al filmului *La Escondida*. „Ei bine", spune Kogan vorbind despre *Cocoșul de aur*, „o poveste cu adevărat bună mi-a parvenit doar acum câteva zile. Mă refer la o proză pe care Juan Rulfo a scris-o special pentru film și a intitulat-o *El Gallo Dorado*"[37].

Faptul că un producător asociat cu Gavaldón și Barbachano citise deja o versiune a *Cocoșului de aur* nu mult după prezența lui Rulfo la filmările pentru *La Escondida* sugerează că scriitorul din Jalisco își scrisese al doilea roman gândind că avea să-i fie folosit – deși structura sa era literară și nu cinematografică – ca subiect original pentru a dezvolta un scenariu de film. Ca atare, *Cocoșul de aur* leagă două neliniști creatoare – una literară și alta vizuală –, ceea ce-l încuraja pe Rulfo. Este și o mărturie a incursiunii scurte, dar sugestive, pe care Rulfo a făcut-o în industria națională a filmului.

Deși cariera cinematografică a lui Rulfo, pe cale de a se naște, ar fi putut avea posibilități debordante pe la mijlocul anilor 1950, a șaptea artă avea să fie pentru el o opțiune creatoare mereu fortuită și accidentată. Cu toate acestea, între anii 1955 și 1964 (perioadă în care este mai direct legat de film), Rulfo avea să participe pe diferite căi la producția a cel puțin nouă filme, număr ce dovedește că interesul lui pentru opțiunile creatoare în film nu a fost un fapt trecător. Deși Crevenna (*Talpa*) și Barbachano (*La Escondida*) sunt cei care deschid cariera cinematografică a lui Rulfo, ei nu sunt singurii cineaști care au vrut să folosească talentul tânărului scriitor. Chiar în 1955, de pildă, Rulfo a mers cu Walter Reuter în statele Oaxaca și Veracruz pentru a turna *Danzas mixes*, un documentar niciodată încheiat. A scris apoi (probabil în 1956) cu regizorul Emilio Fernández scenariul *Paloma herida*, o idee pe care El Indio n-avea s-o turneze până în 1962[38]. A călătorit în statul Hidalgo în 1959 cu Antonio Reynoso, ca să-și ajute prietenul la turnarea scurtmetrajului independent *El despojo* (1960), ca și în Jalisco și Colima în 1961, împreună cu exilatul spaniol Carlos Velo, ca să caute locații

pentru prima adaptare cinematografică a romanului *Pedro Páramo* (care n-a fost turnată până în 1966).

În 1964, totuși, cariera cinematografică a lui Rulfo a ajuns pe culmi și – cu puține excepții – s-a încheiat. În total, Rulfo apare în acest an de producție pe genericul a trei filme. Rubén Gómez a folosit un fragment poetic scris de Rulfo pentru a filma *La fórmula secreta*, în timp ce Roberto Gavaldón a turnat *El gallo de oro*. Cea mai neașteptată participare a lui Rulfo datează tot din acest an atât de activ, când Alberto Isaac i-a cerut să intervină în proiectul unui film, dar nu ca scriitor. Isaac le-a acordat încredere mai multora dintre celebrii săi prieteni pentru filmul *En este pueblo no hay ladrones*, care se baza pe un text de Gabriel García Márquez; acesta i-a dat o mână de ajutor la elaborarea scenariului și a apărut în film într-un rol secundar, alături de Alfonso Arau, Carlos Monsiváis, Arturo Ripstein, José Luis Cuevas și Luis Buñuel, printre alții. Cea mai uimitoare apariție a lui Juan Rulfo pe marele ecran poate să fie considerată prezența sa ca figurant într-o scenă scurtă, cu o mică parte vorbită. Cu toate că și-a intensificat prezența în filme în cursul anului 1964, Rulfo se simțea deja frustrat de rezultatele din multe pelicule pe care îi apărea numele și, intenționat sau nu, după acest an, când pare să fi renunțat în mare parte la aspirațiile cinematografice, și-a redus precipitat prezența în industria filmului. Din fericire, începând din perioada aceea, noi generații de regizori s-au apropiat de Juan Rulfo cu intenția de a oferi filme bazate pe opera scriitorului din Jalisco; acestea sunt creative, interesante și izbutite, și confirmă faptul că ficțiunea lui Juan Rulfo oferă într-adevăr un câmp fertil reprezentanților celei de-a șaptea arte. Una dintre adaptările cele mai izbutite ale ficțiunii rulfiene este, de pildă, *El imperio de la fortuna* (1985, regizor Arturo Ripstein), care va reveni la *Cocoșul de aur* pentru a oferi o nouă interpretare cinematografică a acestui roman.

Deși *Cocoșul de aur* s-a publicat pentru prima oară abia în 1980, Rulfo începuse cu mult înainte să scrie acest al doilea roman al său, probabil în 1956. Acest text uitat de atâtea ori și marginalizat fără nicio justificare merită să fie serios reevaluat de către critica academică și publicul cititor, care să-l includă în sfârșit și definitiv în întreaga *oeuvre* a lui Juan Rulfo. O asemenea revizuire își va asuma, poate, responsabilitatea de a sublinia natura literară a acestui scurt roman, fără să-i uite importantele rădăcini cinematografice, în ciuda daunelor produse receptării lui de clasificarea sa neașteptat de nocivă la prima publicare drept „text pentru cinema". Cu siguranță, se percepe mai bine locul *Cocoșului de aur* în producția artistică rulfiană dacă se înțelege că romanul dovedește profundul interes pe care autorul îl arăta celei de-a șaptea arte, o fascinație care, la mijlocul anilor 1950, l-a determinat să încerce posibilitatea unei cariere alternative, în care ar fi putut căuta noi domenii creatoare.

Douglas J. Weatherford
Brigham Young University, 27 iunie 2016

BIBLIOGRAFIE

Anonim, „Sergio Kogan: «¿Tiene Ud. Un buen argumento? ¡Tráigamelo!»“, *Esto*, 10 octombrie 1956, secțiunea B, p. 4.

Arizmendi Domínguez, Martha Elia, „El azar en *El gallo de oro* de Juan Rulfo“, *Revista de literatura mexicana contemporánea*, ianuarie–aprilie 2004, anul IX, nr. 22, vol. X, „Dossier“, pp. I–IX.

Carrillo Juárez, Carmen Dolores, „*El gallo de oro:* su género y sus relaciones hipertextuales cinematográficas“, în Pol Popovic și Fidel Chávez (coord.), *Juan Rulfo: perspectivas críticas*, Siglo XXI, Ciudad de México, 2007, pp. 241–258.

Colina, José de la, „¿Es Rulfo posible en el cine?“, *La Letra y la Imagen*, nr. 39, 22 iunie 1980, p. 13.

Ezquerro, Milagros, „*El gallo de oro* o el texto enterrado“, în Juan Rulfo, *Toda la obra*, coord. Claude Fell, C.S.I.C/Conaculta (Colección Archivos, nº 17), Madrid/Ciudad de México, 1992, pp. 683–697.

García Márquez, Gabriel, „Breves nostalgias sobre Juan Rulfo“, în Juan Rulfo, *Juan Rulfo: homenaje nacional*, Instituto Nacional de Bellas Artes, Secretaría de Educación Pública, Ciudad de México, 1980, pp. 31–33.

González Boixo, José Carlos, „*El gallo de oro* y otros textos marginados de Juan Rulfo“, *Revista Iberoamericana*, nr. 135–136, 1986, pp. 489–505.

González Boixo, José Carlos, „Valoración literaria de la novela *El gallo de oro*“, în Juan Rulfo, *El gallo de oro*, Editorial RM, Fundación Juan Rulfo, Ciudad de México, 2010, pp. 15–39.

González Boixo, José Carlos, „The Reception of Juan Rulfo's *El gallo de oro* and its Cinema Adaptations“, în *Rethinking Juan Rulfo's Creative World Prose, Photography, Film*, Dylan Brennan și Nuala Finnegan (ed.), Studies in Hispanic and Lusophone Culture 14, Legenda, Oxford, 2016, pp. 187–202.

Leal, Luis, „*El gallo de oro* de Juan Rulfo: ¿guión o novela?“, *Foro Literario*, nr. 7–8, vol. IV, anul IV, Montevideo, 1980, pp. 32–36.

Leal, Luis, „*El gallo de oro* y otros textos de Juan Rulfo“, în *Los mundos de Juan Rulfo*, număr monografic al *INTI, Revista de Literatura Hispánica*, nr. 13–14, 1981, pp. 103–110.

Pacheco, José Emilio, „Imagen de Juan Rulfo“, *México en la Cultura*, nr. 540, 19 iulie 1959, p. 3.

Ruffinelli, Jorge, „*El gallo de oro* o los reveses de la fortuna“, în cartea sa *El lugar de Rulfo* y *otros ensayos*, Universidad Veracruzana, Xalapa, 1980, pp. 55–65.

Rulfo, Juan, *El gallo de oro y otros textos para cine*, „Presentación“ de Jorge Ayala Blanco, ERA, Ciudad de México, 1980.

Vital, Alberto, *Noticias sobre Juan Rulfo: 1784-2003,* Editorial RM, Universidad de Guadalajara, Universidad Autónoma de Aguascalientes, Universidad de Tlaxcala, Universidad Nacional Autónoma de México, Fondo de Cultura Económica, Ciudad de México, 2003.

Vital, Alberto, „*El gallo de oro*, hoy“, în Víctor Jiménez, Alberto Vital și Jorge Zepeda (coord.), *Tríptico para Juan Rulfo: poesía, fotografía, crítica*, Congreso del Estado de Jalisco, Universidad Nacional Autónoma de México, Universidad Iberoamericana-Universidad Autónoma de Aguascalientes, Universidad de Colima, Facultad de Filosofía y Letras de la UNAM, Fundación Juan Rulfo, Editorial RM, Ciudad de México, 2006, pp. 423–436.

Weatherford, J. Douglas, „«Texto para cine»: *El gallo de oro* en la producción artística de Juan Rulfo“, în Juan Rulfo, *El gallo de oro*, Editorial RM, Fundación Juan Rulfo, Ciudad de México, 2010, pp. 41–73.

Weatherford, J. Douglas, „*Paloma herida:* Searching for Juan Rulfo în Emilio Fernández“, *Rethinking Juan Rulfo's Creative World: Prose, Photography, Film*, Dylan Brennan și Nuala Finnegan (ed.), Studies in Hispanic and Lusophone Culture 14, Legenda, Oxford, 2016, pp. 9–31.

FORMULA SECRETĂ

Formula Secretă

I

Veți spune că sunt pur și simplu nătărău,
că-i o sminteală să te plângi de propria soartă,
și cu atât mai mult de acest pământ uimit
unde ursita și-a uitat de noi.

E-adevărat că truda-i mare peste poate
când cauți să te-obișnuiești cu lipsa hranei.

Și chiar dacă se zice că nemâncarea
cu cât o-mparți între mai mulți
cu-atât ajunge doar la mai puțini,
e-adevărat doar că aici
cu toții
suntem gata să dăm ortul popii
și n-avem nici măcar un loc
unde să-nchidem ochii.

După câte se pare
femeia cu coasa ne ia de-a dreptul.
Nici vorbă să legi foarte strâns nodul
acestei chestiuni.
Nici vorbă de una ca asta.
De când e lumea lume
am tot umblat cu buricul lipit de spinare
și cu unghiile zdravăn înfipte-n vânt.

Până și pentru umbră se tocmesc cu noi,
dar în pofida tuturor,
noi continuăm mereu la fel:
aproape buimăciți de soarele hulit
ce se lățește zilnic lovindu-ne de sus,
mereu cu aceeași seringă,
vrând parcă să retrăiască jarul și mai abitir.

Deși noi știm prea bine
că nici arzând printre tăciuni
soarta nu ne va prinde rădăcini.

Dar rămânem plini de crezare.
Poate că ne va aduce împăcarea.

Lumea geme de oameni ca noi,
de numeroși oameni ca noi.
Și cineva trebuie să ne audă,
cineva și câțiva mai mulți,
chiar de-i zdrobesc ori de-i scot din minți
urletele noastre.
Nu că ne-am fi ridicat,
nici nu-i cerșim pomană lunii.
Nici nu căutăm în grabă pe drum o bojdeucă
sau n-o luăm în sus spre munte
ori de câte ori ne ațâță câinii.

Cineva trebuie să ne audă.

Când vom înceta să bombănim ca viespile în
roi,
ori deveni-vom coadă de vârtej,
ori termina-vom să ne scurgem pe
pământ
ca un fulger de morți,
atunci
poate că și leacul va ajunge
la noi toți.

II

Coadă de fulger,
        vârtej de morți.
Cu zborul lor
        strădania lor dura-va prea puțin.
Poate că vor sfârși topindu-se în spumă

ori îi va înghiți aerul ăsta plin de scrum.
Și chiar că se pot pierde
mergând pe pipăite
prin bezna răscolită.
La urma urmelor sunt numai și numai moloz.

Fărâme le-or fi făcut sufletul cu lovituri
tot dându-i brânciuri vieții.
Poate că s-or speria printre fibrele
înghețate ale nopții,
sau le va veni de hac spaima
ștergându-le chiar și suflarea.

Sfântul Matei s-a sculat ieri în zori
negru la față.
Roagă-te pentru noi.

Suflete binecuvântate din purgatoriu.
Roagă-te pentru noi.

Noaptea e-atât de sus și nici n-ai cu ce să le veghezi.
Roagă-te pentru noi.

Doamne Sfinte, Sfânt Nemuritor.
Roagă-te pentru noi.

Toate-s de-acum pe jumătate coapte de cât le-a supt
Soarele seva.
Roagă-te pentru noi.

Sfinte Sfânt Antoñito.
Roagă-te pentru noi.

Snop de nemernici, culme a trândăviei.
Roagă-te pentru noi.

Salbă de pungași, pomelnic de puturoși.
Roagă-te pentru noi.

Gașcă de tâlhari.

Roagă-te pentru noi.

Cel puțin ei nu vor trăi loviți de nemâncare.

DESPRE *formula secretă*

Singurul film pe care l-am făcut s-a numit La Fórmula Secreta. *La început, s-a chemat* Coca-Cola en la sangre, *dar i-au schimbat titlul deoarece credeau că nimeni n-avea să meargă să-l vadă. E povestea unui bărbat căruia i se injectează Coca-Cola în locul unui ser și, când începe să-și piardă cunoștința, vede scânteieri luminoase, iar Coca-Cola are asupra lui efecte teribile, are o serie de coșmaruri, iar de câteva ori protestează contra tuturor lucrurilor. Acesta este un film ANTI. Este antiyankeu, anticlerical, antiguvernamental, antitot… Nu i s-a permis să ruleze.*

JUAN RULFO

Un țăran solitar și tăcut privește neclintit către câmpiile înalte.[39] Camera se depărtează lent de el, ducându-se către acele coline posomorâte. Pe neașteptate, țăranul se ia după mișcarea camerei, îndreptându-și toată privirea spre spectator și revendicându-i atenția. Să umbrești privirea spectatorului printr-un act subversiv e ceva agresiv și neliniștitor. Multă vreme, cameramanii țintiseră fără răgaz cu lentilele lor mitica frumusețe a câmpului mexican fără să-i *vadă* cu adevărat pe cei ce viețuiau în ea. Acum, locuitorii din *câmpul în flăcări* au ceva să ne spună, iar glasul lor va fi *ascultat chiar de-i zdrobesc ori îi scot din minți / urletele noastre*. Cu imaginile lui Gámez, ei sunt văzuți, iar cu vorbele lui Rulfo, ascultați. Această secvență copleșitoare marchează începutul diatribei poetice a lui Rulfo.

Rubén Gámez a turnat *La fórmula secreta* în 1964. În cursul carierei lui, s-a dezis de filmul comercial, iar această peliculă produsă independent s-a inspirat puternic din imaginile suprarealismului, aducându-i Premiul pentru cel mai bun film la primul concurs de film experimental din Mexic (1965). Textul *Formula secretă* scris de Rulfo a fost publicat întâia oară în „La cultura en México", suplimentul revistei *Siempre!*, în martie 1976, aceasta fiind singura sa versiune scrisă până în 1980, când a fost inclus în *El gallo de oro y otros textos para cine*. Textul pe care îl prezentăm aici este primul în care singura voce din *Formula secretă* apare publicată fără greșeli. Discrepanțele dintre textele publicate în 1976 și 1980 n-au nevoie să fie soluționate de un expert rulfian, căci textul nostru rectifică omisiunile prealabile și calchiază banda sonoră a filmului din 1964. Se știe încă din introducerea publicată în „La cultura en México" că Rulfo a scris textul *a posteriori*, când văzuse deja secvențele filmate de Rubén Gámez. Este posibil ca scriitorul să fi găsit tocmai cu ajutorul lui Gámez reprezentarea vizuală a țăranilor strânși cu ușa și călcați în picioare din lumea literară pe care el o construise în prealabil. Poate că pornirea de nestăvilit a lui Rulfo de-a le da acestor personaje un glas cu care să-și poată exprima obida a fost reacția sa cea mai naturală.

Înfiripat în glasul poetului Jaime Sabines pe banda sonoră a filmului și apoi aranjat în versuri de Carlos Mansiváis, textul oferit publicului pentru întâia oară în 1976 a fost subintitulat deloc surprinzător „poem pentru cinema". Chiar dacă cititorul va considera acest text un scenariu cinematografic, solilocviu ori monolog poetic, cert e că glasul țăranilor se dezvăluie poetic și furios, agresiv și plin de demnitate totodată. Nu sunt refractari, dar nici n-o iau *în sus spre munte* ori de câte ori îi *ațâță câinii*. Un extraordinar simț al primejdiei fierbe în subtext, pe când sătenii își profețesc transformarea perturbatoare de țărani uitați în *coadă de vârtej* și *fulger de morți*. Pe măsură ce textul lui Rulfo devine o stranie procesiune religioasă pe dos, formată din *nemernici*, *pungași* și *tâlhari*, îi vedem pe țărani sforțându-se să urce pieptiș un deal cu trepte. În ciuda marii lor strădanii, în final sfârșesc prin a se prelinge pe piatra

seacă. Pe când camera focalizează pe trupurile lor lipsite de viață, care zac cu brațele încrucișate pe stânci, textul lui Rulfo atinge o epifanie istovită*: Cel puțin ei nu vor trăi loviți de nemâncare*.

Dylan Brennan
Ciudad de México, august 2009

ALTE POVESTIRI

(Din această nouă ediție...)

Din această nouă ediție a *Cocoșului de aur*, la a cărei pregătire am colaborat cu Douglas J. Weatherford, traducătorul ediției în limba engleză a cărții, fac parte douăsprezece povestiri publicate între 1945 și 1984: cele mai vechi sunt „Ale vieții nu-s prea serioase“ (apărută în revista *América* în 1945, prima publicată vreodată de Rulfo) și „O frântură de noapte“ (apărută în *Revista Mexicana de Literatura* în 1959, parte din romanul *El hijo del desaliento*, din 1940, distrus de autor). Cândva, aceste două texte au fost incluse în *Câmpul în flăcări* – nu de către Juan Rulfo –, și credem că aici își vor ocupa locul potrivit. Includem, de asemenea, o scrisoare din 1947 și încă o povestire publicată în 1952, la fel ca alte nouă apărute în 1994.

În 1996, s-a publicat pentru prima oară, în catalogul expoziției „La ciudad de Juan Rulfo“, o parte dintr-o misivă pe care scriitorul o scrisese Clarei, logodnica sa, în „Ciudad de México, la finele lui februarie 1947“. Acolo, făcea portretul neîndurător al lumii muncitoare din firma unde funcționa, temă asupra căreia avea să revină într-un interviu cu Máximo Simpson, realizat în 1970 și în care leagă acea lume infernală de Comala. În scrisoare apare o frază apropiată de romanul său: „Viața e scurtă și stăm multă vreme îngropați.“ Apreciem și ceea ce însemna atunci Clara pentru Rulfo: posibilitatea de a trăi într-o „lume unde nu se bagă spaima-n nimeni și nimeni nu devine odios“. Salba completă a epistolelor către Clara s-a publicat în anul 2000, când această scrisoare a primit numărul XII.

„Castillo de Teayo“[40] este un text pe care Rulfo a intenționat să-l publice în revista *Mapa* în 1952, însoțit de fotografii pe care le făcuse el însuși în acel sit arheologic. A fost publicat întâia oară în *Letras e imágenes*, 2002, și ulterior în *Obras*, 2011. Textul împletește cronica de călătorie cu ficțiunea.

În 1994 a apărut o culegere de texte intitulată *Los cuadernos de Juan Rulfo*, reunite până atunci alte sub diferite titluri. Ediția *Los cuadernos* este epuizată, dar noi, Weatherford și Fundación Juan Rulfo, credem că ar fi fost o idee bună să includem aici câteva dintre ele. Detalii în continuare.

„După moarte“ este un text bătut la mașină (dar nu de către Rulfo) pe hârtie subțire de scrisori (copie), la fel ca alte câteva dintre cele adunate aici. Atmosfera povestirii, sau a fragmentului, evocă unele pasaje din *Pedro Páramo* legate de tema atemporalității și chiar unele dintre spusele părintelui Rentería, care o bagă în sperieți pe Susana San Juan, și ale Doroteei. Asta situează textul spre primele zile ale celei de-a doua burse a lui Rulfo la Centro Mexicano de Escritores, primită începând cu septembrie 1953.

Cu titlul „Mătușa Cecilia“ e un text și el dactilografiat, dar nu de către Rulfo, pe hârtie de copiat. Agonia și moartea mătușii Cecilia ar putea fi privite ca o apropiere de monologul Susanei în mormânt, numai că aici martorul e un copil, care trece apoi în patul mătușii moarte.

„Cleotilde“ este alt text cu titlu, dactilografiat cu aceleași caracteristici ca cele anterioare. În el reapare mătușa Cecilia, decedată mai demult, dar atât de prezentă, încât provoacă furia protagonistului împotriva lui Cleotilde, care ar putea fi prostituata din „O frântură de noapte“. Soțul și asasinul ei ar fi în acest caz groparul din acea povestire: Cleotilde îl numește „spintecătorul morților“. Istoria se situează tot în mediul urban, de unde provin bărbații (printre ei, un oarecare Florencio) cu care Cleotilde își petrece nopțile.

„Tatăl meu“ e altă scriere dactilografiată și cu titlu, asemănător tuturor celor anterioare. Poate fi citită ca un text autobiografic al lui Juan Rulfo, dar e posibil să anunțe și o elaborare

literară care face dificil să ne gândim la evocarea directă a acelei întâmplări, ceea ce ar putea confirma apropierea sa de fragmentele din *Pedro Páramo* în care copilul Pedro e anunțat că bunicul său va împlini nouăzeci de ani și, puțin după aceea, că tatăl lui a murit.

„La fel ca ieri" este un text fără titlu, dactilografiat la un rând, nu la două, ca acelea dinainte. Ar putea fi un avans din *Pedro Páramo* pentru Centro Mexicano de Escritores, citit sau nu acolo. Într-un raport din 1 noiembrie 1953, Rulfo arată că „Numele protagonistei a fost schimbat în Susana San Juan". În text, Susana poartă deja acest nume, dar preotul este „Sebastián Villalpando", mort, ceea ce ni se și spune, la 23 aprilie 1927, în plină *guerra cristera*[41] („cauza"). Trebuie reflectat asupra faptului că preotul celebrează liturghia chiar înainte de a ieși cu mirul sfânt pe malul lagunei Media Luna, în noaptea din „ajunul Imaculatei Concepții. Într-o sâmbătă, la 7 decembrie" (din 1918, adăugăm noi). Și, dacă nu uităm că lectura realistă nu-i mereu utilă, nici necesară în *Pedro Páramo*, se poate aminti că Susana moare atunci. Comala va afla a doua zi: „În zori, pe oameni i-a trezit dăngănitul clopotelor. Era în zorii zilei de 8 decembrie", spune romanul.

„Susana Foster" este alt text dactilografiat la două rânduri, asemenea celor deja menționate, cu titlul indicat, și ar putea data din primele două luni ale celei de-a doua burse a lui Rulfo la Centro Mexicano de Escritores. Similitudinea dintre acest pasaj și altele care, în roman, reproduc amintiri ale Susanei pe plajă este neîndoielnică, deși menționarea ploii ar putea trimite la primul pasaj din copilăria lui Pedro. Dialogul final, separat de textul anterior, sugerează una dintre discuțiile avute de Susana cu Justina.

„Mergea îndurerat" este un manuscris fără titlu, realizat pe hârtie de scrisori. E mai mult decât probabil că Juan Rulfo l-a scris dintr-un singur foc, repede și cu rânduri separate. Pe dosul foilor apar câteva pagini ale textului mecanografiat și corectat de Rulfo însuși din scenariul filmului *Paloma herida*, scris în colaborare cu Emilio Fernández. După copia scenariului final, păstrată de scriitor, acest text a fost încheiat în 1956. „Mergea îndurerat" amintește de unele pasaje din proza „Bărbatul", dar mai ales trimite la povestea dezvoltată de Rulfo în filmul *El despojo*, la rândul său o variațiune a celui făcut de Ambrose Bierce, intitulat „An Occurrence at Owl Creek Bridge".

„Ángel Pinzón s-a oprit în centru" este tot un text fără titlu, scris de mână pe foi mai mici decât cele pentru scrisori, redactat probabil dintr-un singur foc. Menționarea unor locuri din Munții Juárez din Oaxaca, de pe versantul dinspre golf, ar duce cu gândul la anii 1955–1957, când Rulfo a lucrat pentru Comisión del Papaloapan[42] sau puțin după aceea. Am unificat numele lui Tránsito Pinzón, eliminând varianta „Trinidad", probabil un lapsus.

„Iscoditorul" este tot un manuscris, cu acest titlu, scris pe foi separate dintr-un caiet cu spirală verticală și cu linii orizontale. Pare scris de Rulfo tot dintr-un singur foc, are puține corecturi și încă o neconcordanță: numele „Candelario" se schimbă imediat în „Catarino" (am lăsat peste tot întâia formă). Prima parte are drept temă rasismul din Mexic, iar a doua este consacrată consecințelor mișcării studențești din 1968 în Ciudad de México, ceea ce ar permite datarea narațiunii în anii oarecum posteriori respectivei date.

Fundación Juan Rulfo

Pe atunci, Crispín dormea într-un leagăn mult prea mare pentru trupușorul lui mititel. Fără să bănuiască lumina, căci nu venise încă pe lume, băiețelul doar trăia în buricul beznei și relua mereu, pe neștiute, tot mai mulți dintre pașii domoli cu care maică-sa umbla pe culoare, pe coridor și, uneori, în câte o dimineață senină, prin ogradă, ca să-și recapete vlaga, prefăcându-se că bombănea găinile și că le fura puișorii, ascunzând doi sau trei sub sân, căci spera, poate, că fiului viața îi va fi mai ușoară dacă asculta larma lumii.

Pe de altă parte, deși de-acum zăbovea de opt luni acolo înăuntru, Crispín nu deschisese ochii nici măcar o dată. Ghiceai chiar că, mereu ghemuit, nici nu încercase să întindă vreun braț sau vreun picioruș. Nu, în această privință nu dădea semne de viață. Și dacă inima lui n-ar fi dat unele mici lovituri gingașe în peretele care-l despărțea de ochii mă-sii, ea ar fi crezut că Cel de Sus o înșelase și n-ar fi întârziat nicio clipită să I-o reproșeze, chiar dacă doar în taină.

– Să mă ierte Domnul, își spunea; dar ar trebui s-o fac, dacă micuțul n-ar fi viu.

Dar bebelușul era foarte viu. E adevărat că-l deranja ușor faptul că stătea încolăcit ca un melc, însă acolo trăia în voia lui, dormea fără răgaz și, mai ales, plin de încredere; de încrederea pe care i-o trezea legănatul în acel scrânciob mare și sigur care era mama sa.

Mama gândea că existența lui Crispín era pentru ea o consolare. Încă plângea fără contenire; încă strângea îndelung la piept amintirea acelui Crispín care plecase la Ceruri. Încă, și asta era cel mai rău pentru ea, nu îndrăznea să fredoneze cântecul cu care știa să adoarmă copiii. Cu toate astea, îi cânta uneori băiețelului încetișor, ca pentru sine; dar imediat o copleșea dorul nebun de plâns, pe care doar lipsa „aceluia" îl putea merita.

Apoi își mângâia pântecul și-și cerea iertare de la fiul ei.

Alteori, uita complet că acest fiișor exista. Orice lucru îi aducea în fața ochilor figura lui Crispín cel mare. Atunci mijea din ochi, dădea frâu liber gândurilor și astfel orele îi treceau, în goana după desfătătoare amintiri. Dar tocmai în acele clipe fără conștiință, Crispín lovea și mai abitir în pântecul ei și o aducea la realitate. Apoi, ei i se năzărea că inima acelui băiețel nu făcea să se audă bătăi, ci mai curând dojeni că-l lăsa singur și pleca atât de departe. Începea imediat să-și facă singură o mulțime de reproșuri și nu se mai oprea până nu se simțea liniștită și neînfricată.

Fiindcă da, îi era groază ca nu cumva fiul ei să pățească ceva, tocmai când ea nu mai prididea să-l viseze pe celălalt. Și n-avea în minte decât disperarea că nu putea ști nimic. „Poate că suferă", își spunea. „Poate că se înăbușă înăuntrul meu, fără aer; sau poate că s-o teme de beznă. Toți copiii se pierd cu firea când stau în întuneric. Toți. Și el aidoma lor. De ce nu s-ar îngrozi și el? Ah, dacă ar fi aici, afară, aș ști să-l ocrotesc; sau cel puțin aș vedea când fețișoara lui își pierde culoarea ori când ochișorii i se întristează. Și aș ști ce să fac atunci. Dar acum nu; nu unde-i el acum. Acolo nici vorbă." Așa-și zicea.

Dar Crispín trăia fără să aibă habar de nimic din toate astea. Doar se mișca nițel, când simțea că suspinele mamei săpau un gol lângă el. Pe de altă parte, acele suspine aproape păreau să-l pună la locul potrivit, ca să poată dormi mai departe, dezmierdat de sunetul identic și repetat pe care-l făcea sângele când urca și cobora ceas după ceas aproape de el.

Așa mergeau lucrurile. În afara clipelor când îi mergea rău, ea își simțea sufletul legat de zilele ce aveau să vină. Era tulburător să-i vezi gesturile de bucurie, pe care toate mamele le învață cu precauție nițel mai devreme. Și ce-și mai îngrijea mâinile, netezindu-le, ca să nu

vatăme prea mult carnea aproape firavă care avea să se plimbe făcută nod în brațele ei.

Așa mergeau lucrurile.

Dar ale vieții nu-s prea serioase. Trebuie să bănuim că ea știa de-acum toate acestea, fiindcă văzuse cum se jucase viața cu Crispín cel mare, ascunzându-se de el, până când cei doi nu mai izbutiseră să se întâlnească. Așa se întâmplase. Totuși, ea nu-și închipuia moartea decât ca pe ceva liniștit: poate ca pe un râu care crește pas cu pas, care împinge de-acum ape îmbătrânite și le acoperă încetul cu încetul; dar fără precipitarea unui izvor nou-născut. Așa își închipuia ea moartea, deoarece nu doar o dată o văzuse apropiindu-se. O văzuse și Crispín, bărbatul său, și, chiar dacă la început îi fusese cu neputință s-o recunoască, până la urmă, când simțise că totul se chinuie în el, nu mai avusese îndoieli că era ea, moartea.

Păi, ea-și dădea bine seama ce obișnuiește viața să-i facă omului, chiar când el e mai lipsit de grijă.

În dimineața aceea, s-a gândit să se ducă la cimitir. Ca întotdeauna, a vrut să afle dacă Crispín cel nenăscut n-avea nimic împotrivă, așa că i s-a adresat: „Crispín", l-a întrebat, „vrei să mergem? Îți promit că n-am să plâng. O să ne așezăm doar un pic să stăm de vorbă cu taică-tău și apoi o să ne întoarcem; o să ne fie bine la amândoi, vrei?" Apoi, încercând să ghicească în ce loc puteau fi mânuțele fiișorului ei, a adăugat: „Am să te țin de mână toată vremea." Asta i-a zis.

A deschis poarta ca să iasă; dar a simțit imediat un vânt rece, care se lipise de pământ, parcă măturând străzile. Atunci s-a întors după un palton, căci nu era bine ca micuțul să simtă frigul. L-a căutat printre cearșafurile de pe pat; a iscodit după el în dulap; l-a găsit acolo sus, într-un colțișor. Dar dulapul era mult mai înalt decât ea și femeia a trebuit să urce pe primul raft, apoi a pus genunchiul pe al doilea și a atins paltonul cu vârful degetelor. Atunci s-a gândit că fiișorul se deșteptase, poate, din pricina strădaniilor ei și a coborât în graba mare…

A coborât tot mai adânc. Ceva o împingea. Sub ea, podeaua era departe, de neatins…

O FRÂNTURĂ DE NOAPTE

Cineva mi-a zis că pe ulița Valerio Trujano era un loc liber, dar că înainte de a-l obține trebuia să accept să mi se „spargă nuca“. N-aș vrea să spun ce-i aia, căci socot că așa mi-aș pierde și ultima frântură de rușine, iar ceva din mine încearcă neîncetat să-mi spulbere amintirile urâte.

Pe atunci eram începătoare. Abia cu câteva zile mai devreme debutasem, cu ajutorul fetelor de pe Trujano, găsindu-mi un loc alături de ele. Și în ciuda neplăcerii de a-l avea tot timpul în față pe „spărgătorul de nuci“, cu riscul de a-i vedea la orice oră fața uscată, ochii seci, fără gene, și încheieturile osoase, era mult mai bine să fiu acolo, lucrând la petreceri, decât să rătăcesc haihuie pe ulițe.

În plus, pe Valerio Trujano mi s-a topit teama. După două-trei săptămâni, n-o mai simțeam, ca și cum își dăduse seama că n-avea ce să caute lângă mine. Și cu toate că de multe ori i-am simțit dârdâitul, totuși încerca să se ascundă când îmi vedea nevoile, poate că – dar și cu siguranță – de frică să n-o trimit să stea singură, căci teama e starea căreia îi e cel mai frică de singurătate, după cât am eu de știre.

La vremea acelor peripeții, l-am cunoscut pe cel care mai târziu avea să-mi fie soț…

Într-o noapte, a venit la mine un bărbat. Faptul n-avea nicio însemnătate, că doar d-aia eram eu acolo, ca să mă caute bărbații. Dar cel care s-a proptit lângă mine în noaptea aia nu era ca alții, fiindcă ținea un copilaș în brațe. Un copil mic, dintr-ăia care au încă nevoie de sprijinul oamenilor ca să se ducă dintr-un loc într-altul.

Văzându-l lângă mine, am crezut că venise să ceară de pomană, fiindcă a întins mâna de parcă dorea câțiva bănuți. Eram gata sa-i dau niscaiva centavos, când m-a întrebat de preț.

– Nu! i-am zis. Așa nu.

– Așa nu ce?

– Nu cu ce ții în brațe.

– Pe el încă nu-l interesează chestii d-astea, a răspuns. Deși nu i-ar strica să le afle.

Nu i-am dat atenție, m-am uitat peste tot, căutând din priviri o fată care să vină să mă scoată din belea. Dar puținele care se aflau pe-acolo nu erau singure.

– Poate că umbli după cineva anume, am presupus. Una cu care ai mai fost și alteori.

– Pe tine te caut, mi-a răspuns. Spune-mi doar cât ceri.

Părea să nu înțeleagă că n-aveam să-l însoțesc nicăieri atâta vreme cât avea făptura aceea cu el.

– Spune-mi doar, a repetat.

Atunci i-am cerut un preț foarte ridicat, poate că de zece ori mai mare decât obișnuiam să cerem.

– E-n regulă, a răspuns. Să mergem!

Mi-am zis că treaba nu-i în regulă. Dar m-am gândit și că „spărgătorul de nuci“ n-avea să ne dea o cameră în hotel. Și chiar așa a fost. De cum am trecut de coridor, am simțit mâna lui osoasă care ne făcea vânt, care ne dădea afară.

– Vezi, i-am zis, vezi că nu se poate.

– O să se poată, mi-a răspuns el. Asta mai lipsea.

Eram din nou pe stradă. M-a luat de talie și m-a dus cu el.

– Știu un loc pe jumătate în beznă… angajatul e un „tu-vii-cu-ea“. Acolo au să ne îngăduie să intrăm.

Mă uitam la copilul care i se sucea în brațe. Avea ochi ca de om mare, plini de răutate ori de gânduri rele. Mi-am zis că era poate oglinda pură a păcatelor noastre.

Mi-ar fi plăcut să înceapă să urle, pentru ca taică-su să lase afacerea baltă și să se ducă cu el cu tot să se odihnească în pace. Chiar la asta mă gândeam, când ochii bebelușului au început să zâmbească. Îmi întindea brațele, sălta și râdea la mine, arătându-mi singurul dinte din guriță.

– Vezi? a întrebat tipul. Și el vrea să meargă cu tine.

Băiețelul era învelit într-o cârpă acoperită cu un poncho. L-am lipit la gâtul meu, bătându-l peste funduleț, ca să aținească. Dar copilul n-avea somn; se răsucea ca un vierme și căuta cu gura locul de unde știa că-i vine mâncarea. Tot trăgând de-acolo, mi-a descheiat bluza până și-a putut agăța mâinile de sânii mei.

– Puiului ăstuia îi e foame, i-am zis tipului.

– Avem vreme, a răspuns. După, o să-i dăm de mâncare.

Am ajuns la ușa unui hotel, unde el m-a oprit:

– Aici e? l-am întrebat.

– Da, chiar aici.

Am intrat. Am traversat un patio cu frânghii pentru întinsul cearșafurilor și, când am început să suim pe trepte, am auzit o voce stridentă care ne-a avertizat că acolo nu e creșă.

Atunci ne-am dus mai departe, cam pe-acolo, pe străzile din Ogazón. Pe el îl chema Claudio Marcos. Nu, copilul nu era al lui. Ci al unui cumătru. Doar că se oferise să-i poarte el de grijă fiindcă azi cumătrul petrecea. În fine, se aranja zi de zi, dar niciodată nu-i mersese atât de prost ca acum.

De aceea luase copilul din crâșmă, ca să nu-și mai bată capul ori de câte ori cumătrul cădea lat. Și cum amicul nu mai știa de el, fusese ușor să i-l ia. Hazul avea să fie mâine, când cumătrul avea să-și aducă aminte de băiețel și n-avea să dea de el și nici să mai știe unde-l lăsase.

– Nu-l duci la casa lui?

– Acolo mă duceam. Dar când te-am văzut, mi-am schimbat gândul. Mi s-a năzărit că o să-și petreacă mai bine noaptea cu noi.

– Te distrează să faci așa ceva?

– Ce părere-ți dai?

– Niciuna.

– Eu te zărisem, a continuat. Dar nu-mi luam inima-n dinți să-ți vorbesc. Cu fața ta, nu pari ca toate celelalte. Și chiar am crezut că umbli pe-acilea doar în vizită.

– Ei bine, și unde ne ducem? am întrebat.

Nu mi-a dat nicio atenție. A continuat să pășească în tăcere.

– Cel mai bine ar fi să duci copilul la mă-sa, i-am zis.

– N-am câștiga nimic cu asta, a răspuns. Nu ea-i dă să sugă.

Am luat-o pe o stradă dreaptă, neluminată. Intrând în Piața Îngerilor, un polițist a izbutit să mă recunoască:

– Să nu te pierzi, Olga, mi-a atras atenția.

– Cui i se spune așa? m-a întrebat Claudio Marcos.

– Mie.

– Nu te cheamă Pilar?

– Ce contează numele, tot aia e. La ce-i bun? am ripostat, pe jumătate supărată. Dar trebuie să ne întoarcem, e departe de zona mea.

Am ajuns la Parcul Santiago și ne-am așezat pe o bancă.

Băiețelul îmi adormise pe umăr. Deși nu cântărea mai nimic, atât era de slab, tot nu știam cum să mă desprind de el. Nu-mi lămuream la ce mai stăteam acolo și cu atât mai puțin îmi

trecea prin minte să ne ducem să ne culcăm împreună, cu puiul acela abia născut între noi. Dar bărbatul nu dădea semne c-ar avea de gând să pună capăt vorbăriei.

– Ascultă, i-am atras atenția, devenind serioasă, bebelușul ăsta trebuia de mult să doarmă în patul lui. Ai face bine să-l duci acasă. Și, dacă mama nu-l pune să sugă, atunci fă-o tu, măcar din respect.

– Crezi că e timpul să-l iau eu?

– Nu știu, i-am răspuns. Dar e atât de slab, că-mi închipui că n-a mâncat în toată viața lui.

– A, nu, asta sigur că nu. Cu asta nici vorbă că nu-s de acord. Copilul mănâncă o grămadă. Chiar azi la amiază a dat gata juma' de duzină de tortillas. Îi plac și chile, și ciorbița de făsui. Mănâncă toate astea. Acuma, dacă nu mă crezi, să mergem undeva. Am la mine cincizeci de pesos. Intrăm într-un birt, cerem de-ale gurii de cincizeci de pesos și o facem pe din trei. Vrei?

Adevărul e că mi-era foame. Am intrat în primul chioșc cu sandvișuri de care am dat. Odată ajunși acolo, printre atâția oameni, în mirosul aspru de chorizo fript, am uitat de ce eram cu tipul din fața mea. Și mi s-a năzărit să cred că și el uitase de la o vreme pentru ce mă luase de pe uliță.

Am mâncat. Pe deasupra, el a mai cerut un pahar cu lapte și niște chifle.

A pus bebelușul între picioare și i-a dat rând pe rând fărâme de pâine muiate în lapte. Când a terminat prima chiflă, a luat alta și a continuat cu a treia. Copilul mușca cu singuru-i dințișor până ce chifla se tot micșora, apoi mesteca fărâma grunjoasă și o înghițea dintr-odată.

– Ei, vezi cum înghite? mă întreba individul râzând. Mănâncă toate astea. Încă de când l-au adus pe lume, părinții i-au făcut ceafa tot mai groasă, îndopându-l mereu cu toate mezelicurile câte li se dădeau prin cârciumi. Și nu-i nicio îndoială că-i bun la multe să ai ceafa groasă.

– Păi, dacă tot am ajuns aici, l-am întrebat, ce naiba faci tu cu băiețelul ăsta, dacă are o mamă care să-i poarte de grijă?

– Vorbești de cumătra mea, Flaviana?

– Nu știu de care dintre cumetrele tale vorbesc. Dar mie n-o să-mi meargă prea bine în noaptea asta. N-am să câștig nici pentru ce-mi pun din trup la bătaie.

– Am de gând să te plătesc. Sau ce, vrei să-ți dau o arvună?

– Nu, i-am răspuns, dar vreau să mă-ngrijesc de bucata mea de zid. Poate că m-așteaptă vreun prieten.

În realitate, mi-era frică de „spărgătorul de nuci". Atât fiindcă mă lăsasem văzută lângă clientul cu bebeluș, ceea ce cu siguranță încălca regulile, cât și din pricina ideii pe care și-o făcuse el despre mine, crezând că voisem să-i trag clapa. Apoi mai era și chestia cu taxa zilei, de care „spărgătorul de nuci" nu ierta nicicând pe nimeni, nici dacă scuipa sânge.

Claudio Marcos căzuse pe gânduri. Apoi m-a lămurit:

– Sunt gropar. Nu te sperie că mi-s gropar? Ei bine, ăsta-s eu. Și n-am zis niciodată că munca asta nu-mi aduce parale nici pentru ce-mi pun din trup la bătaie. E o meserie ca oricare alta. Dar profiți că simți la iuțeală plăcerea de a îngropa oameni. Ți-o zic fiindcă tu, ca și mine, pesemne că urăști oamenii. Poate chiar mai mult decât mine. Și despre asta aș vrea să-ți dau un sfat: nu iubi niciodată pe nimeni. Lasă naibii chestia aia cu care îi iubești pe ceilalți. Mi-aduc aminte că am avut o mătușă pe care o iubeam mult. A murit brusc, tocmai când o iubeam mai mult, și tot ce-am câștigat a fost că inima mi s-a umplut de găuri.

Îl ascultam. Dar asta nu mi-l alunga din minte pe „spărgătorul de nuci" cu ochii lui muți și căzuți în găvane. Între timp, individul tocmai îmi povestea că ura juma' de lume și că e bine de știut că i-ar îngropa unul după altul pe aceia de care se lovea zi de zi. Și că atunci când unul de ici ori de colo profera ori îi făcea vreo răutate, lui nu-i sărea țandăra, ci, punându-și lacăt la gură, își făgăduia să-i lase pe acei oameni în pace multă vreme, până când aveau să-i cadă ei

singuri în mâini.

– …Nu, nu mi-e milă de morți și cu atât mai puțin de vii. De cinci ani am pus capăt unor asemenea lucruri. La început, mă întristam până-n rărunchi atunci când, după ce o îngropam pe mama unor fii numeroși, ei răbufneau, scoteau urlete îngrozitoare și îmbrățișau sicriul, ținându-se de el ca scaiul de oaie, fără ca trei sau patru bărbați să-i poată desprinde. Am avut parte de nesfârșite astfel de întâmplări. Când ești gropar, trebuie să-ți pui părerea de rău alături de fiecare mort pe care îl îngropi. …Viii-s o rușine. Nu crezi că-i așa? Morții nu-s la cuțite cu nimeni; dar, în ce-i privește pe vii, ăștia îi hărțuiesc pe toți cei care-s în viață. Și chiar își iau singuri viața pe jumătate, ca să sleiască inima unui seamăn. Cu asta ți-am spus tot. În schimb, pe morți nu trebuie să-i urâm. Sunt lucru mare. Sunt buni. Cele mai bune ființe de pe pământ.

– Să ieșim, l-am rugat. Mă sufoc. Să mergem într-un loc cu aer.

Am ajuns la aer curat, dar ne-a mai urmărit un timp fumul rânced de prăjeală. El ascunsese bebelușul sub haină, cu siguranță ca să-l apere de vântul nopții.

– Acu', că te-ai ridicat, mi-am adus aminte de-o chestie, a început. Păi, cumătra Flaviana n-are nimic aici, a arătat, parcă tăindu-și pieptul. Acum, e drept că, dacă ar avea sâni ca ai tăi, cu siguranță c-ar fi plini de *pulque*[43], așa că n-ar ajuta-o nicicum să-și pună bebelușul la îngrășat.

Atunci l-am întrebat dacă n-are cumva obiceiul să profite de acea Flaviana când cumătrul lui pierde nopți întregi prin crâșme.

Iar el m-a lămurit că nu. Fiindcă n-are cum, căci ea nu se despărțea nicicând de bărbatu-său.

– Ăștia doi se îmbată împreună și umblă peste tot unul cu altul, până-și pierd mințile ori își uită amândoi memoria în același fel.

Aproape nu-l mai auzeam. Mi-am zis să mă culc. Dar lui i s-a năzărit să ne înghesuim o vreme la intrarea vreunui antreu, unde să fim singuri ca dincolo de lumea asta.

– Am să cred că te-am visat, a îndrugat. Fincă într-adevăr te cunosc de mult din vedere, dar îmi placi mai mult când te visez… Că atunci fac cu tine orice vreau. Nu ca acum, când, după cum vezi, n-am putut face nimic.

Zorii erau tot mai aproape. Mirosea a zi, deși pământul, porțile și casele zăceau încă în beznă.

De somn, am trecut strada să caut un hotel. El s-a apropiat de mine și m-a oprit:

– Am vreo datorie la tine?

– Nu, nimic, i-am răspuns.

– Te-am făcut să-ți pierzi vremea. Trebuie să-mi ceri chiar câte parale iei pe-o noapte.

Scăpasem de el. Am deschis ușa să caut prima cameră goală. M-am aruncat cu haine cu tot pe pat, am închis ochii și, lăsându-mi trupul moale, am adormit. Cineva zgâria strada cu o mătură. De-aici, dinăuntru, altcineva a întrebat:

– O să ne mai vedem vreodată? Tot mai mi-e poftă să vorbesc cu tine.

L-am simțit că se așeza la picioarele patului…

E chiar cel care stă acum pe marginea dormezei mele și tace cu capul între mâini. Tocmai a plecat de lângă gratiile ferestrei unde-și petrece de obicei nopțile, așteptând să mă întorc acasă. Mi-a zis de multe ori că la orele alea nu-s eu cea care vine și că niciodată n-o să ne întâlnim până la urmă…

– …Sau poate că da, adaugă. Poate că atunci când te voi pune la loc sigur sub pământ, în ziua în care va trebui să te îngrop.

Nu știe că vreau să dorm. Nu știe că-s sfârșită. Pare să fi uitat de înțelegerea la care am ajuns când l-am luat de bărbat: că are să mă lase să mă odihnesc; altfel are să se piardă în cele din urmă în găurile unei muieri devastate de cât au folosit-o bărbații…

SCRISORI CĂTRE CLARA - XII

Mexic. La finele lui februarie 1947

Mayecita,

Ei n-au cum să vadă cerul. Trăiesc cufundați în umbră, una și mai cernită decât de obicei din pricina fumului. Trăiesc înnegriți vreme de opt ceasuri, ziua ori noaptea, fără răgaz, de parcă n-ar fi nici soare și nori pe cer pe care să-i vadă, și nici aer limpede pe care să-l simtă. Trăiesc așa mereu și neobosit, ca și cum ar avea de gând să se odihnească doar în ziua morții.

Îți spun ce-i cu muncitorii din fabrica asta, care dă pe-afară de fum și duhnește a cauciuc crud. Ei mai și vor să stea sub paza cuiva, de parcă n-ar fi de ajuns paza sub care îi țin niște mașini care nu știu cum se respiră în pace. De aceea, cred că n-am să fac mulți purici ca șef de lucrări, rolul pe care vor ei să-l joc. Numai gândul că voi lucra așa mă întristează și mă amărăște. Și doar gândul că tu exiști mă scapă de tristețe și de această urâtă amărăciune.

Momentan, cred că inima mea e un balonaș gata să plesnească de orgoliu, care lesne se poate dezumfla, văzând aici lucruri care nu socoteam c-ar exista. Poate că nu-s în stare să te lămuresc, dar e vorba mai mult sau mai puțin de faptul că aici, în această lume ciudată, omul e o mașină, iar mașina e considerată om.

Dar îți spun lucruri care n-au nici în clin, nici în mânecă cu tine, și asta nu-i îngăduit. N-am nimerit până acum un plic în care să-ți trimit fotografiile. Fiindcă ne dau drumul de la muncă abia la cinci după-amiază și locul unde trăiește băiatul îndrăgostit de tine, stingându-se tot mai mult clipă de clipă, e hăt departe de centru. Iar centrul se închide la cinci. Asta este. Am făcut mai multe copii după fiecare dintre cele trei fotografii pe care ți le pun în plic, dar nu-ți trimit decât una din fiecare, fiindcă mă tem pur și simplu că te vei repezi să le distribui admiratorilor tăi fără de număr. Probabil că peste câteva zile îmi vor fi date și cele alese de tine.

Pe de altă parte, nu pot crede că o fetiță atât de mititică poate FACE LITEROAIE ATÂT DE MARI… într-o scrisoare. Asta-i o păcăleală.

Cu toate acestea, rândurile tale mi-au făcut o plăcere nemărginită. Le-am primit cu amândouă mâinile și le-am citit cu amândoi ochii, apoi le-am recitit, fiindcă e în ele ceva care-i place inimii mele. E în toate ale tale ceva care-i place mult inimii mele. Și tu știi că acestei inimi pe care eu ți-am dăruit-o trebuie să-i faci plăcere.

Adu-ți aminte că tu-mi dădeai mere, și eu nu. Adu-ți aminte că Eva i-a dat un măr mic lui Adam și așa s-a născut obiceiul femeii de a dărui mere.

Aici n-am mers la cinematograf. Filmul fără tine nu-i bun la nimic. Nu-ți oferă nici măcar plăcerea să vii târziu și să nu găsești loc. Incidentele astea erau dulci și aproape doar pentru ele ar merita să mergem iar acolo.

Încă n-am schimbat casa, dar cred că o voi face luna viitoare. Am să caut una cu păsări, chiar dacă aidoma alor tale, care aproape că nici nu cântă, nici nu saltă, de bătrâne ce-s, dar să fie zburătoare la urma urmelor. Cred că îmi placi atât de mult fiindcă ai în tine ceva de pasăre; poate ochii sau poate gurița ta molatecă, pe care o iubesc atât de mult.

Nici n-am fost pe nicăieri, deși am profitat de cele două duminici petrecute aici ca să-i fac o mică vizită lui Ajusco sau să-l salut pe Popo, care pare să se simtă la fel de singur și de părăsit ca băiatul sărit de pe fix care vrea să te iubească încă și mai mult decât te iubește.

Le-am făcut vizite unchiului David și mătușii Teresa; mătușii Julia și fiilor ei, printre ei și Venturina, pe care o cunoști deja; unchiului Raúl și mătușii Rosa… Tuturor le-am arătat portretele tale. M-au iscodit că de unde ești. Păi, nici nu-și închipuie că aici, pe lumea asta mare și lată, poate să vină pe lume, să se facă mare și să viețuiască un ceva atât de urât și oripilant ca tine. Nu le vine să creadă asta, chiar dacă nu mai sunt copii, iar să nu mai fii copil înseamnă să nu mai crezi în îngerașii Domnului. Asta-i treaba cu ei.

„S-o iei iar de la capăt." Cât mi-ar plăcea să fiu acolo și s-o iau iar de la capăt, să te cunosc și să trăiesc iar acolo, dar fără teamă, fără greutăți și fără spaima de-a te pierde.

Fiindcă nu-i deloc lesne să viețuiești aici. E ca și cum cineva o ia de la capăt și reîncepe să trăiască. Uneori îmi închipui că, de când am ajuns în acest oraș, am fost bolnav fără răgaz și că niciodată n-am să mă mai lecuiesc. Și mă simt ca și cum mă poartă curentul unui râu, de parcă aș fi împins și n-aș fi lăsat să privesc în urmă.

Știi, Chachinita, aveam de gând s-o șterg din compania Goodrich. Doar gândul ăsta mă liniștea; dar totul a decurs astfel încât mi-a fost cu neputință. Sunt înconjurat tot mai puternic de lanțul rudelor, care n-au altă treabă decât să se ocupe de mine. Iar acum știu de ce înainte nu-mi plăcea să cer favoruri, fiindcă nu-mi place să le accept.

Uneori mi-aș dori ca toți ăștia să mă lase în voia mea, să nu mă tot încredințeze că m-ar putea ajuta în orice clipă. Ci să-mi dea de înțeles că nu trebuie să contez pe ei. Astfel m-ar lăsa singur. Poate că singur, fără să țin seama de nimeni, aș ști de-acum ce-ar trebui să fac. Și poate că, numai cu ajutorul tău, aș găsi drumul pe care să pot face ce trebuie să fac.

După mama, singura căreia trebuie să-i mulțumesc pentru tot ce-a făcut în favoarea mea ești tu. Nu vreau să mai fie cineva căruia să-i mulțumesc pentru ceva. Mă simt mai bine așa, știind că nu datorez favoruri. Mă simt mai puțin mizerabil și mai puțin deznădăjduit știind că nu trebuie să mulțumesc multor persoane. Așa gândesc eu, fetița mea mare. Dar realitatea e alta. E nemiloasă și te face să-i simți duritatea și să te supui, dacă nu vrei să înnebunești încercând să găsești o ieșire din ea.

Îți explic cum trăiesc de când am intrat în fabrică. Până atunci nu mai văzusem nicicând atâta materie adunată laolaltă; atâta forță unită ca să pună capăt bunului-simț omenesc; ca să-l facă pe om să vadă că-s prea multe idealuri, că gândurile și iubirea sunt ciudate. De aceea te rugam să mă mângâi, căci ești singura care mă poate alina, ca să mă simt mulțumit; și să nu mă mai ridic împotriva a tot ce mi se opune. Ți-am cerut cândva să-mi dai o mână de ajutor, dar acum chiar am nevoie de el, fiindcă luptăm pentru amândoi, ca să ne facem lumea noastră, cea despre care eu știu că există, deoarece am trăit deja în ea. O lume în care să nu sperii pe nimeni și să nu fii odios. Și asta tu și cu mine o putem face.

Scrisoarea mea e rodul marii mânii pe care mi-au trezit-o acum. Mai încolo am să-ți povestesc în ce-a constat furia mea. Dar acum îți lămuresc ce am simțit. Și am ajuns la concluzia că omul trebuie să trăiască unde se simte cel mai bine. Viața e scurtă și stăm multă vreme îngropați.

Sper să mă dojenești fiindcă mă văicăresc în loc să-ți descriu în vorbe iubirea pe care ți-o port, dar trebuia să spun cuiva cum mă simt. Și tu te-ai născut pentru ca eu să mă destăinui ție. Poate că mai târziu am să-mi spovedesc ție și păcatele.

Domnul să te-ajute să fii bine și mai frumoasă decât oricine (era să spun: ca întotdeauna, dar mi-am adus aminte că uneori devii urâtă, de pildă când mă certi). Și toți din casa ta etc. etc.

Tu, mica mea dragoste sfântă, primește toată afecțiunea celui care te iubește mult și speră s-o facă și mai mult, ca și o îmbrățișare uriașă și plină de duioșie și multe sărutări, multe, de la

cel care te va adora pe vecie.

Juan

P.S. N-aveam de gând să-ți trimit scrisoarea asta, fiindcă e tristă. Dar, pentru că alte două pe care le pregătisem erau la fel de îndurerate, am decis, ca să nu mai întârzii cu scrisul, să ți-o trimit așa cum e. Te sfătuiesc să nu-mi dai prea mare atenție, că mi-s mare iubitor de văicăreli.

Băiatul tău

CASTILLO DE TEAYO

Un felinar ne oprește. Un felinar roșu, care împrăștie lumină și se leagănă în fața noastră. Nu vedem decât felinarul. Ploaia și noaptea închid șoseaua. „Ce vor ăștia? Unde suntem?“

Felinarul se apropie și cineva, de-acolo din străfundurile beznei, ne cere: „Coborâți luminile! Vă rugăm! Vă rugăm să vă dați la o parte!“

Automobilul e sub negura ploii. Saltă. Dă ușor înapoi și iese de pe carosabil, intrând în șanț. Acolo se oprește.

Ploaia izbește acum mai tare, în rafale albe, împreunate cu ceața.

Prin fereastra deschisă ne privește o față ciudată, ca de arab: „Nu se poate merge mai departe“, afirmă. „S-a prăbușit zidul gros din Mata Oscura. Nu se poate trece. Asta-i tot. Puteți să vă întoarceți la Poza Rica ori să rămâneți aici. Cum doriți.“

E un soldat. Din spatele lui amenință o pușcă ghintuită, de pe care apa se scurge în șiroaie strălucitoare.

– Unde suntem? Ce loc e ăsta?

Nimic. Soldatul s-a făcut nevăzut.

În ceață, se deslușește o lumină. Chiar în spatele nostru, pe unde intră naramzul zorilor. Aceea e Poza Rica. Nu-i departe. Cobor din mașină. Am stat multe ceasuri cu mâinile pe volan. Îl simt lipicios și-mi lunecă sub mâini în căldura reavănă. Prin ploaie, trec pe lângă un șir lung de mașini și de camioane trase pe marginea șanțului, parcă ațipite. Ajung la felinar. Întreb:

– Prăbușirea asta…?

– Spuneți, mă întrerupe.

– …e dincolo ori dincoace de Tihuatlán?

– Dincolo. La Mata Oscura.

– Bine. Lăsați-ne să trecem. Noi mergem la Tihuatlán.

– Tihuatlán e aici, și arată în stânga lui, spre bezna nopții. Chiar aici.

– Atunci… putem trece, nu?

– Încolo, nu. Încoace, da. V-am mai zis.

Ploaia se astâmpără. Farurile mașinii bat în stânga și, printre hățișuri, lumina li se așterne pe câteva cocioabe. Într-o parte, un drum plin cu bălți.

– Ăsta-i drumul?

– Drumul care duce la Álamo. Da, domnule.

– Păi, noi mergem la Castillo de Teayo.

– Tot aia e. Acolo, nițeluș mai înainte, e devierea.

Intrăm. Condusesem încetișor printre bălți o lungă bucată de drum, cu ochii în patru. Norii erau jos și din pământ răzbătea o ceață albăstruie. Nădăjduiam să nu mai plouă. Au trecut niște bărbați.

– Unde-i devierea spre Castillo?

Ne-au arătat o casă cu acoperiș de iarbă:

– Acolo.

– Bine. Mulțumesc.

Am ieșit de pe drumul de țară albicios și am nimerit pe unul negru. Mașina a mai înaintat nițel prin noroaie. Apoi a săltat, derapând dintr-un loc într-altul până ce s-a oprit, legănându-se ca scuturată.

Ne-am dat jos să vedem. Noroiul acoperise totul. Mașina n-avea să mai miște. Am încuiat-o. Mai aveam paisprezece kilometri în fața noastră până la Castillo de Teayo. Căci acolo ne duceam.

Am pornit pe jos. Căutând cu picioarele petice de iarbă, am cercetat breșa și am măsurat noroiul; lunecam și ne răsuceam ca niște umbre cenușii în ceața fumurie.

Simțeam selva din apropiere. Copaci *ceiba*[44] înalți, dezmembrați, care uneori deveneau diafani. Copaci *parota*[45] care împungeau drumul cu rădăcinile. Plante *otate*[46]. Mormăit de lucruri. *Palapas*[47] de palmier liniștite, neclintite sub greutatea atâtor nori. Se auzea orăcăitul broaștelor și, mai mult decât orice, vacarmul greierilor. Totul vuia de tumultul neîntrerupt și nu era nicio clipă fără larmă. Chiar lângă noi, selva din Huasteca se întindea stufoasă, îngăduind picăturilor de apă să cadă neîntrerupt… Stropi uriași de ploaie se prăvăleau sunând de parcă s-ar fi năruit crengile. Și nu simțeam aroma pământului. Ci doar mare, îmbelșugată și arhaică, mireasma verde a selvei.

Am mers grăbiți spre apus, parcă îmboldiți de noapte. Căldura se întețea. N-aveam aer. Ceața cobora și urca, creponându-se în zdrențe subțiri. Apoi întuneca totul. Și tot așa mai bine de o oră. Mai bine de două ceasuri.

La Castillo de Teayo oamenii dormeau. Cătunul părea mort.

Ne-am așezat, cu picioarele țepene de oboseală, așteptând să revină ziua, ghemuiți într-un portal, ascultând fără răgaz sunetul vecin al mării sumbre din Huasteca.

Puțin înainte de ivirea zorilor, a început să sufle vântul dinspre nord. Târâtă de vânt, ceața era tot mai aproape. Când s-a crăpat de ziuă, norii încă treceau în torent, cernind orizontul. Și, pe măsură ce sporea puterea vântoasei, ciurda norilor urca tot mai sus, înaintând greoi și domol spre crestele munților.

Spre răsărit, se deslușea acum o înseninare livid și gălbuie, ce lămurea contururile lucrurilor. Dar spre munți lumea rămânea fumurie, tot mai fumurie și mai tăinuită.

Aici, în fața ochilor noștri, era Castillo. Avea o formă ciudată în inima singurătății din jur, netulburată încă de niciun semn de viață. Îl înconjura ceața, care țâșnea ca aburul din zidurile revene nivelate de mușchi. Iar pe mușchi era rouă. Asta am văzut.

Noaptea murise.

Atunci s-a arătat omul acela înalt, slab, cu cămașa descheiată și barba zbuciumată de vânt. S-a oprit în fața noastră și a început să glăsuiască:

– Aici au venit zeii să moară. S-au distrus stindardele războaielor din vechime și purtătorii lor s-au prăvălit cu fețele la pământ, cu nasurile sparte și cu ochii stinși, îngropați în noroi. Iarba le-a crescut pe umeri, iar în gaura ce li s-a deschis între picioarele chircite și-a făcut cuib *nauyaca*[48]. Acum sunt iar aici, dar fără stindarde, iar sclavi, cu paznici noi, care acum străjuiesc crucea de lemn a creștinătății. Sunt serioși, au ochii orbi, fălcile căzute, gura deschisă și nemaiauzit de tânguioasă. Cineva le-a spoit trupurile cu var, făcându-i să pară morți în lințoliu, scoși din mormintele lor.

Bărbatul vorbește. Noi ascultăm. E înalt, cu oase lungi și pare că plesnește de furie.

– Am să vă duc la pietre, ne înștiințează.

Și mergem cu bărbatul acela. El, în față, noi, în urma lui. Pe lângă un pârâu cu lespezi mari și bine șlefuite.

– Din lespezile astea au ridicat castelul. Le-au întrebuințat și la statuile zeilor. Mai încolo o să vedem cum au folosit aceste plăci din piatră ca să deseneze istorii și să facă multe alte lucruri care acum nu mai există.

Așa ne vorbea bărbatul.

Sub *zalates*[49], pe buza unui defileu copleșit de verdeață, se afla o piatră mare. Pe margini îi

creșteau ferigi de un verde întunecat, ca acolo unde soarele n-ajunge nicicând. Pe partea plană, atât de înclinată că era gata să atingă pământul, zăreai figuri săpate în relief. Poate că erau pelerini conduși de vreun preot, ori o oaste cu panașuri care se îndrepta spre o înfrângere.

– Fiindcă unde, dacă nu spre o înfrângere, mergeau acești bărbați? Poate că uneori au repurtat și victorii. Au reușit să fie învingători chiar până la mare. Dar pașii lor erau deja făcuți una cu glodul, rași de pe fața pământului de soarta care-i aștepta la capătul tuturor lucrurilor, înainte de capătul vieții lor. Și aici e această poveste, care nu-i spusă ca să fie pricepută, ci ca să dea de înțeles că ei voiau să lase în urmă cel puțin ceva nepieritor.

– Bine. Da, e bine, asta spunem.

– Piatra asta nu-i singură. Sunt multe asemenea ei. Au luat unele, dar mai sunt încă multe. Și vor fi mereu. Pe culmile astea stâncoase, pe alea, pe celelalte, sunt destule altele. Am dezgropat unele și acolo au rămas. Se poate zice că mâine vor fi iar îngropate, fiindcă acilea muntele se înmulțește, crește de la o zi la alta, cu trecerea vremii e tot mai dolofan, ca jivinele. V-aș duce să le vedeți, dar nu se pot face două lucruri deodată. Să ne întoarcem.

Suntem iar în fața castelului. Lumina soarelui strălucește de astă dată sub cerul liber, pe zidurile și treptele lui rotunjite de trecerea anilor.

Pe platformă se joacă câțiva copii. Ziua de azi e bună. Vântul de nord s-a risipit și va mai trece vreo săptămână până să revină vremea proastă.

Acolo, sub portal, cineva cântă: „Și aveam un zurgălău…“ Iar asta ne aduce aminte că suntem în Veracruz.

Dar, întorcându-se prin timp, vocea bărbatului ne duce iar în trecut:

– Priviți. Ăștia sunt. Zeii huastecilor. Uitați-vă la panașele lor săltate în evantai deasupra capetelor. Priviți-le ochii. Sunt ochi huasteci. Nasurile lor nu mai sunt. Le-au tăiat dușmanii. Ăla era semnul înfrângerii. Zeița aceea se numea Centeocíhuatl; ea face plantele să încolțească și ploaia să cadă. Și-acolo e tot ea. Poate că au venit aici din locuri diferite, ca să-și afle sfârșitul. Fiindcă-s morți. Nu vedeți? Acum nu fac mai multe parale decât pietrele lor.

Și ne arată un idol care stă pe vine în ocolul din ograda unei case.

– Mi-ar plăcea să vă spun numele fiecăruia dintre ei; al ăstuia sau al aceluia, dar nu le știu. Aici nimeni nu știe cum îi cheamă. Dar trebuie să aibă nume. Că, dacă au oamenii, cu atât mai mult trebuie să aibă zeii. Dar n-am habar. Asta e Centeocíhuatl, atâta ce știu. Mai știu și că aici viețuia mai toată floarea huastecilor. Castelul ăsta era centrul orașului lor sacru. Dacă închizi ochii, poți să-ți închipui templul cel mare și pe cele mici, răspândite pe tot întinsul văii. Cu adoratii lor zei de acolo de sus, acum sacrificați. Locul ăsta ascuns l-au descoperit detașamentele de avangardă ale mexicanilor, când i-au supus pe huasteci. Dar ei și-au păstrat idolii, că erau oameni cu frica zeilor. Înainte se înfruntaseră în războaie. Iar războaiele dintre huasteci și totonaci erau lungi. Nu foarte sângeroase, dar durau mult. Se poate spune că durau încă din negura vremurilor. În Tapamanchoco, acolo, pe malurile lagunei, se întinde panteonul războinicilor duși. Și în Tabuco, chiar lângă mare, se află urnele funerare în care-i incinerau pe sacerdoții morți. Fiecare bărbat sau femeie avea locul său în acest regat. Unde să trăiască și să moară. Așezări ca Tuxpan și Chicontepec, și aici, mai aproape, Tihuatlán, au fost de multe ori cucerite de valurile de războinici totonaci. Asediau Castillo de Teayo care, rămas fără nicio apărare, cădea în mâinile lor. Asta fiindcă huastecii se îmbătau fără odihnă și asta îi ducea la pierzanie, căci nu mai erau buni de luptă. Dar, după un răstimp, urma contraatacul, și atunci totonacii o luau la sănătoasa, pitindu-se prin pădurile Papantlei. Și astfel huastecii își recăpătau satul și-și găseau idolii cu nasurile sparte. Dar toate s-au sfârșit când mexicanii au pus mâna pe Cempoala, acolo, foarte la sud, chiar în inima poporului totonac. Și aproape imediat au ajuns la Teayo, din care au făcut o colonie militară. Așa, ca o piatră de hotar între cele două regate, ca să-i despartă cât mai bine și să termine cu ei cât mai iute. Dar nu mexicanii au lăsat totul așa cum e acum. Nu ei au luat viața zeilor, dându-i jos de pe altare și

făcându-i praf și pulbere, pentru ca mai apoi să-i risipească pe unde se nimerea ca pe niște pietre bune de nimic. Nu, mexicanii s-au dus într-o zi să-și apere patria și nu s-au mai întors. Zeilor din Teayo le-au venit de hac bărbații ăia de li se zice „oameni cu judecată“ și care s-au apucat să cucerească aceste pământuri… Apoi au mai fost și timpurile. Necredința. Fiindcă dacă n-ai credință e ca și cum n-ai sânge-n vene. Astfel, când părinții noștri au venit să viețuiască aici și ne-au adus cu ei ca să populăm ținuturile, în vârful castelului crescuse năltuță o *ceiba*, și ce să mai spunem, că doar suntem în inima selvei, iar selva crește și înaintează în orice clipă, și e mereu mai mare ceas de ceas.

Toate ni le-a povestit omul acela. Iar noi l-am ascultat stând așezați în vârful Castillo de Teayo, sub clopote, că atât mai rămăsese din clopotnița satului.

Din vârful lui se domină toată valea. Jos sunt idolii. Unii proptiți, alții în picioare, câțiva întinși pe pământ, cu capul ridicat. Suntem pe la prânzișor, iar mireasma de mentă sălbatică urcă pătrunzător până la noi.

DUPĂ MOARTE

Am murit de curând. Am dat ortul popii ieri. Ieri înseamnă acum zece ani pentru voi. Pentru mine, abia câteva ceasuri. Moartea nu se schimbă în spațiu și în timp. E doar moarte, fără nicio contradicție, fără nicio comparație cu neantul ori altceva. E un loc unde nu există nici viață, nici vid. Tot ce naște din mine e transformarea mea. Viermii care-mi rod carnea, care mi-au perforat oasele, care hălăduiesc prin găvanele ochilor mei și cavernele gurii mele și care rod tăișurile dinților mei au murit și au dat naștere altor viermi în trupul lor, mi-au înfulecat carnea ajunsă împuțiciune, care s-a prefăcut pentru vecie în pruritul vieții, în moartea vieții. Dar moartea n-a mai înaintat. Sunt aici, asediat de glod, în același loc unde m-au îngropat pentru vecie.

N-am simțăminte. Doar amintiri. Amintiri urâte. Puținul care era bun în mine s-a dus la cer odată cu sufletul meu, în ultima lacrimă din ochii mei.

Vreau să vă sfătuiesc. Când veți muri, plângeți. Încercați pe orice cale să forțați izbucnirea în plâns, chiar de-ar fi vorba măcar de-un strop. Acesta e drumul sufletului. Alungați-vă sufletul din trup, că de nu, veți suferi în tot durerea cea mai mare și mai chinuitoare care-i este dată omului.

De curând, am cunoscut un bărbat care și-a întemnițat sufletul. Mi-a istorisit că fusese îngropat de viu, pe jumătate mort. S-a văzut nevoit să agonizeze în mormânt, răscolit de ură, furios, perpelindu-se în deznădejde, simțind cum îi curgea sângele prin ochi, orbit de groază și sânge. Și și-a păstrat sufletul în bezna nopții.

– Mă credeam în Gheena, mi-a mărturisit. Am intrat în agonie ca și cum aș fi mers în Iad, în flăcările vii și veșnice ale Gheenei despre care ni se vorbește pe pământ. Fiecare por neînsemnat al cărnii mele ardea în propriile pălălăi. Oasele mi s-au făcut cenușă, iar eu am continuat să agonizez, conștient de viața trupului meu, înțelegând procesul nimicirii mele; dar viețuind încă, așa cum viețuiește un om. O forță din mine mă durea, se întețea și lovea în pereții distruși, apoi m-am prăbușit istovit, vlăguit, de parcă în cele din urmă îmi aflasem pacea. Dar sufletul își află odihna ori în Iad, ori în Ceruri, nu în trupul omului. Purgatoriul e pentru oameni doar o închisoare a trupului pentru suflet. Până când, în cele din urmă, apa ochilor mi s-a schimbat în lacrimi. Durerea m-a împins să plâng, sau poate că nici nu mi-am dat seama de ea, căci agonizam nespus de tare. Știu doar că mi-am aflat liniștea. Nu mai am sufletul care m-a făcut să sufăr. De-acum mă odihnesc în pace.

Asta mi-a mărturisit acel bărbat.

Și încă ceva. Nu-i faceți pe ceilalți să plângă. E o pedeapsă care durează și apasă chiar și asupra morților. La cei vii dispare; dar ea durează la morți, căci moartea e statornică.

MĂTUȘA CECILIA

Socotesc că am uitat multe lucruri; dar după-amiaza în care a murit mătușa mea Cecilia nu mi s-a șters din minte. Am stat pe un scaun lângă patul ei, văzând cum își ridica brațele din când în când, parcă pentru a se apăra de boala care-i făcea rău, cu care se certa încă din zorii zilei.

Îmi aduc aminte că-și scutura brațele ca oarba care caută în beznă tot ce-i face rău. Apoi se odihnea. Întindea picioarele și se odihnea. Îi auzeam doar răsuflarea răgușită care îi bufnea pe gură ca bășicile de aer. Un aer cu siguranță rău, căci la fiecare respirație îi clănțăneau dinții în gură.

Mă gândesc la timpul trecut de când a răposat, căci, odată cu moartea ei, am rămas singur. Ea, care a avut atâta grijă de mine cât a trăit, când se pregătea să dea colțul a uitat pe de-a-ntregul să mă încredințeze cuiva care să-mi poarte în continuare de grijă. Pe atunci, eu aveam zece ani. Și nu, nu m-a încredințat nimănui.

Îmi aduc aminte că, în chiar noaptea aceea, după ce plecaseră deja cu toții, m-am deșteptat singur. Stăteam așezat lângă patul în care zăcea mătușa Cecilia, care mă privea fără să-și ia ochii de pe mine, ca și cum cu ei voia să-mi dea de știre ce urma să mă împiedice să-mi fie vreodată frică.

Îmi amintesc de asta fiindcă, atunci când i-am închis ochii cu buricele degetelor, a părut că lumina se sfârșise odată pentru totdeauna și toate lucrurile s-au umplut de întuneric.

Acum stau culcat în patul ei, unde ea se întinsese pe spate, pentru ca morții să nu-i vină greu s-o ia, și-mi spun că mătușa Cecilia nu trebuia să moară așa dintr-odată, știind că eu eram cel care avea să sufere pentru că n-aveam s-o mai văd nicicând.

Uneori mă gândesc că ea nu trebuia să mă fi iubit cum mă iubise, pentru ca apoi să plece atât de abrupt, ca și cum n-ar fi lăsat nimic nerezolvat și, mai mult încă, fiindcă putea să vadă și cu ochii închiși cât aveam să sufăr să n-o mai întâlnesc. Da, nu s-a socotit deloc bine. Ce spun este că mătușa Cecilia trebuia să se fi apărat nițel, să zicem, de pildă, încă un ceas ori două, ținându-și firea, și în ceasurile alea s-ar fi putut lepăda de mine, spunându-mi ceva pentru care să-i port o dușmănie care să mai țină și acum.

Dar a făcut chiar pe de-a-ndoaselea. Pare că s-a pus să caute cu gesturile ei puterea pe care i-o știam și pe care-mi plăcea să i-o văd. Pare și că voia să-mi transmită pe veci acea putere, dăruindu-mi-o pentru ca viața să nu mă sperie nicicând. Așa îmi închipui eu acum. Mă gândesc că asta au vrut să-mi dea de știre ochii mătușii Cecilia, care și-a dat silința să afle calea cea mai simplă de a mi-o destăinui.

Și, dacă n-ar fi venit cineva să-i închidă pleoapele și să mă lămurească: „Ea nu mai este", nu m-aș fi clintit de acolo, uite-așa, fiindcă știam că mă privește așa cum mă privea în clipele când își revărsa asupra mea iubirea pe care mi-o purta.

CLEOTILDE

Făceam deja spume la gură de-atâta amar; ea le-a șters pe toate doar privindu-mă și lăsându-mă s-o privesc. Fiindcă să vezi o femeie cum vrei s-o vezi, fără nimic între ea și tine, doar cu privirea, te poate înnebuni și amuți pe negândite. Asta ar fi trebuit să aibă asupra mea un efect bun. Așa socot.

Am fost mereu singur. Când ai tăi au murit de multă vreme, mergi prin lume risipindu-te așa cum se risipește în văzduh o lăcrămioară dintr-un nor. Merg și-mi pierd bob cu bob speranța de-a afla ceea ce-mi lipsește ca să am avânturi, și dintr-odată apar cu găurici pe brațe; cu ochii precum apa; cu acel mod de-a mă lipi de cineva și de-a mă dărui, arătându-i în trecere care-i leacul, pentru a nu se simți rușinat.

De la o vreme, privesc peretele și mă gândesc la tot ce tocmai ți-am povestit și la cum s-o brodesc pentru ca ea, mătușa mea Cecilia, să fie vie. Dar nu, nimeni nu-i viu; nici tata, care a trăit aici, și pe care n-am ajuns să-l cunosc; nici mama și nici nimeni. Pe perete nu-s decât bucăți de var scorojit și urmele unor pete făcute acolo de cineva cu mult timp în urmă.

Dar nu vreau să privesc spre tavan, fiindcă acolo, trecând prin bârne, sigur s-a ascuns cineva viu. Mai ales noaptea, când aprind un muc de lumânare, umbra de pe tavan se mișcă. Să nu credeți că-i vreo închipuire de-a mea; e ceva ce cunosc: figura Cleotildei.

Și Cleotilde e moartă; dar nu de tot. Pe Cleotilde am ucis-o eu, totuși. Și știu că atâta vreme cât ești viu, tot ce omori rămâne în viață. Asta e.

Sunt aproape opt zile de când i-am luat viața Cleotildei. Am pocnit-o de mai multe ori la rând în cap, dându-i lovituri mari și grele, până a înlemnit. Nu că aș fi dușmănit-o într-atât încât s-o ucid; dar o clipă de furie e o clipă de furie, și asta a fost.

Cleotilde s-a dus. Și-apoi m-am înfuriat cu adevărat pe ea din pricină că murise. Acum mă urmărește. Umbra ei e aici, deasupra capului meu; întinsă de-a lungul bârnelor ca umbra unui copac jupuit. Și chiar dacă i-am cerut de câteva ori să plece, să nu mai supere oamenii, ea nu s-a clintit de acolo, nici măcar nu și-a luat ochii de la mine.

Nu știu precis unde-și are ochii acum; dar îmi închipui că mă privește nu numai cu ei, ci și cu fiecare parte minusculă a umbrei sale și, uneori, mi se pare că încă picură sânge din ea, căci am simțit cum îi cădeau stropi negri de pe cap, ca și cum cineva i-ar fi stors firele de păr.

Cleotilde avea un păr foarte frumos și bine netezit. Uneori, visez că încă dorm împreună cu ea și-mi ascund obrazul în pletele ei atât de netede, că mă făceau să-mi uit de toate. Chiar și de ea îmi uitam. Și nu mi-ar fi păsat dacă Cleotilde ar fi plecat de lângă mine la orice oră ar fi vrut, numai să-mi lase părul ei ca să-mi ascund obrajii în el și să-mi moi mâinile în apa suavă care păreau să-i fie pletele.

Totuși, așa s-a întâmplat. Când se afla cu mine, aveam parte de ce-mi plăcea mai mult, dar în ultima vreme Cleotilde nu se lăsa văzută decât în câte o seară și pleca pe când ziurelul se răsucea de-acum spre ziuă; așa că n-am mai putut să mă bucur de cea mai bună dintre toate miresmele pe care le cunoscusem.

Apoi am ucis-o. Și am avut vreme peste poate ca să mă căiesc: opt zile și opt nopți de când nu dorm și-n care m-aș fi putut căi de atâtea alte ori. Și chiar dacă nu mi-aș mai aduce aminte de ziua când i-am luat viața, tot ar trece nenumărate ceasuri până mi-aș afla căința de care am nevoie pentru ca ea să mă lase în pace.

Dar îmi aduc aminte fără răgaz de ziua aceea. Aproape că nu mai am cum să rememorez și altceva, și chiar mi-au crescut unghiile tot bătându-mi capul cu acea zi; nu mă gândesc la ora

când am ucis-o, ci la un moment nițel mai dinainte, când eu voisem să-i mângâi pletele și ea se supărase.

De asta îmi aduc aminte. De cum s-a schimbat la față și de ce mi-a zis. A! Dacă nu mi-ar fi zis nimic, furia mi s-ar fi ostoit, cum mai făcuse și alteori, prinsă zdravăn la strâmtoare de rușine, și sigur n-aș fi avut puterea s-o ucid.

Dar, cu toate că aceea era a patra lună de când nu dormea cu mine și că n-avea niciun drept să se necăjească, s-a supărat; când i-am cerut să se culce alături de mine, s-a purtat ca o viespe. Era soția mea și trebuia să-și lase liber trupul când aveam nevoie de el. Mi-a zis:

– Ești o mocirlă de bale!

Atunci m-am șters la gură cu un colț al cearșafului.

– Porcule! Pesemne că mătușa Cecilia te-a crescut între picioarele ei, a strigat în cele din urmă.

Și-apoi m-a sufocat cu vorbele ei, lovindu-mă tare de tot cu mâna peste nas.

Vorbele i-au rămas un timp îndelungat neclintite, înnoroiate pe fața mea. De ce mi-a zis ceva de mătușa Cecilia? Ce-i făcuse ei mătușa Cecilia ca să vorbească așa de ea? Ce-i făcuse? M-am ridicat din pat.

– Nebunule! mi-a urlat. Spintecător de morți!

Am făcut doi sau trei pași. M-am întors în pat și am văzut-o pe Cleotilde de foarte aproape. Spusese că mătușa Cecilia era așa și pe dincolo? Cine era Cleotilde ca s-o vorbească de rău pe mătușa Cecilia? Oare nu știa că…?

Am luat-o pe Cleotilde de plete și a apucat-o furia.

– Lasă-mă, nebun blestemat ce ești!

Dar eu o și apucasem cu amândouă mâinile. Am aruncat-o jos din pat. Era îmbrăcată de parcă ar fi plecat în vizită. Doar că n-avea încălțări. Am auzit cum tălpile îi ricoșau pe podea, călcând egal. Între picioarele ei! Unde-a vrut să ajungă cu vorba asta?

Am luat drugul cu care înțepeneam poarta și i l-am scuturat în cap. Ea s-a îndoit ca un scaun rupt: „Biata de mine!“ a izbutit să spună cu vocea pe jumătate împietrită.

Apoi, nu mai știu din ce pricină, am tot dat în ea. Vedeam cum drugul cobora și urca de parcă nu-l țineam eu în mâini. Vedeam mâinile care-l înșfăcaseră, cu venele umflate și vinete de sânge. Și simțeam cum roua caldă care curgea din capul Cleotildei îmi stropea ochii și-mi întuneca vederea.

Când furia mi-a revenit la locul ei și am deslușit iar limpede totul în jur, Cleotilde era deja moartă. M-am lăsat jos ca s-o privesc și am stat un timp pe vine lângă ea, tot uitându-mă la mogâldeața căzută grămadă, care încă mișca din când în când, risipind pe nas și pe gură șiroaie mici de sânge stâlcit în bătaie.

Atunci mi-am dat seama ce firavă viață avea și ce puțin mă costase să i-o iau. Nicicând nu mă gândisem că-i atât de ușor să ucizi un om. Asta m-a copleșit când am văzut-o pe Cleotilde rămasă fără nicio speranță, cu brațele căzute și trupul moale, de parcă i se destrămase tot trupșorul.

Niciodată nu mi-am închipuit că se moare atât de iute. Nu. Cleotilde nu trebuia să fi murit. Eu voisem doar s-o bag în sperieți. Să-i trag o spaimă cât casa, încât să-i piară cheful de-a mai aduce insulte numelui purtat de mătușa Cecilia și să văd dacă, după aceea, avea să se poarte mai frumos; să nu mai ajungă acasă în puterea nopții, ascunzând chipul bărbatului cu care-și făcuse de cap. Nu voiam ca lucrurile să mai continue la fel. N-aveam eu pielea atât de groasă încât să înghit mereu una ca asta, iar ea putea să înțeleagă ce-avea să se întâmple în timp. I-o spusesem chiar eu odată.

Atunci i-o trântisem de-a dreptul, cu vorbe meșteșugite, de parcă pretindeam că nu mă supăr. I-o lămurisem:

– Uite ce-i, Cleotilde, eu mi-s de-acuma bătrân. Tocmai am împlinit cincizeci și nouă de

ani și, după cum îți închipui, n-am prea mare nevoie de tine, de ce-i al tău, dar mi-ar plăcea ca acest puțin pe care mi-l dai să rămână acolo ori de câte ori și când mi-l vei da, din întreagă voia ta. Nici nu știi cât de mult îmi place să văd cum îți drămuiești voința de a face unele lucruri. Cu adevărat nu-ți intră în cap ce-mi place mie. Dar nu vrei să-mi faci nici măcar acest hatâr. Mergi cu alții. Crezi că nu mi-e limpede unde fugi când dispari toată nopticica? O știu prea bine, Cleotilde. Ai fost acolo și acolo, cu unul și cu altul. Te-am văzut în casa lui Pedro, culcată cu el, râdeai fincă te gâdila cu limba, așa cum știe el, și te-am văzut și cu Florencio, ăla de închiriază compresoare. Cu o liotă întreagă, Cleotilde, cu atât de mulți, că aproape nici nu știu cine sunt. Dar nu te-am dojenit nicicând. Așa-i că nicicând nu te-am dojenit? Când m-am gândit s-o fac, m-am socotit în sinea mea: „O *chayotera*[50] nu poate fi dojenită pentru că are fructele pline de viermi.“ Așa m-am socotit și mi-am pus lacăt la gură. În plus, ce-aș fi câștigat dacă te mustram? Te-ai fi dus învârtindu-te. Doar asta aș fi izbutit cicălindu-te, și mă doare când mă gândesc c-ai fi plecat uite-așa, cum te văd și cum mă vezi, și că niciodată nu te-aș mai fi văzut înapoi. Și atunci, da, m-aș fi simțit sărac de-a binelea, căci mi-ai fi lipsit tu.

Am continuat să-i spun Cleotildei câte-n lună și-n stele. O vreme chiar m-am gândit să-i zic că nu-mi păsa dacă petrecea și cu alții, nici dacă-și aducea aminte de ei când se îmbrățișa cu mine. Mi se pare că i-am zis și cam așa ceva. Așa de urât mi se înfundaseră mințile. Fiindcă o adoram. Se vedea de la o poștă cât de mult o iubeam pe Cleotilde. Ce mai, de astă dată i-am făgăduit că, de nu-și venea în fire, aveam s-o liniștesc eu. Ori, cel puțin, am dat să-i spun cam așa ceva. Nu m-am stropșit la ea, după cum vedeți; am avut de gând să-i călăuzesc vrerea astfel încât să se îndrepte prin ea însăși. Dar nici gându' popii să apuce pe calea cea dreaptă. Acum chiar și boțul ăla de noapte pe care mai înainte îl petrecea cu mine l-a scurtat într-atât de tare, că aproape se făcuse nevăzut. Nu mai venea nici măcar ca să privească ziurelul zilei din patul ei. Și patul se răcea cu mine singur în el, numai eu în el, că nici n-ajungeam să-l încălzesc fără ea.

În primele zile, mă mulțumeam să aud măcar cum pășea. Deschideam ochii și stăteam neclintit, ținându-mi suflarea, așteptând să aud cum i se apropiau pașii. Mă mulțumeam și cu atât. Ea sosea și se întindea pe locul ei obișnuit, scoțându-și veșmintele, nemaiacoperindu-se decât cu brațele. Apoi ațipea. Ochilor mei le zbura somnul doar văzând cum dormea Cleotilde; doar privind cum îi urca somnul pe genunchi; cum o liniștea de la degete până la încheieturile picioarelor; cum se apropia de pântecul ei și i-l astâmpăra; cum urca printre țâțele ei și i le cutreiera cu gingășie, ca să i le aline; și cum neîntârziat o cuprindea pe deplin, lăsând liber doar aerul mut al suflării, urcușul și coborâșul ca de fum care o umplea, furându-i orice urmă de osteneală. Vedeam toate astea la luminița sinilie a zorilor și mă mulțumeam doar cu atât. Uneori aș fi vrut să-i iau o mână și să i-o țin așa pe vecie; dar asta era greu. Ea voia s-o las să doarmă. Voia să n-o ating cu mâinile. Era sătulă de atingerile de mâini și de câte altele. „Judecă și tu!“, îmi spunea. „Mi-a ajuns până aici!“ Și-și arăta creștetul capului.

Tocmai venea de unde fusese cu Pedro sau cu cine știe ce alt gagiu. În asemenea cazuri, n-o atingeam. O mâncam din ochi, dar îmi ascundeam mâinile ca să n-o pipăie; mi le puneam sub pernă, foarte aproape una de alta, împiedicându-se una pe alta, ca nu cumva una să treacă prin focul atingerii acelui trup albăstrui care zăcea lângă mine. Apoi rămâneam în așteptarea clipei în care Cleotildei urma să-i vină pofta să îmbrățișeze ceva.

În ultima vreme nu s-au arătat pe-aici asemenea pofte. Părea să aibă sufletul abia cât bobul de năut și lovit de gălbinare. Și asta deoarece după Pedro sau după cine știe care dintre cei cu care își petrecuse toată noaptea nu mai era bună de nimic. Așa se întâmpla.

Îmi vine foarte greu să mă supăr acum fiindcă atunci nu mă supărasem de nimic din tot ce-mi făcea Cleotilde. Ei nu-i dădea prin gând cât eram eu de nefericit când nu-mi dădea nicio atenție. Și, mai mult, se punea în fața ochilor mei fără somn, mijiți, parcă plini de iubire, dar care nu se uitau la nimic, și apoi își lipea de mine căldura despuiată a trupului, ca și

cum ar fi încercat să-mi atâțe și mai abitir pornirile rele.

– Nu te lipi de mine! îmi zicea, cu limba împleticită de somn.

Ea m-a împins la rele. Și eu le-am făcut. Sunt opt zile de când am ucis-o. Am luat drugul cu care înțepeneam poarta și am lovit-o de nenumărate ori în cap, cât puteam de tare. Așa s-a stins. Apoi am jelit-o. M-am lăsat jos ca s-o privesc de aproape și, văzând în ce hal ajunsese, am plâns. Probabil că a vărsat lacrimi și ea, ba chiar îmi aduc aminte foarte bine că mi-am scos batista ca să i le șterg, căci îi șiroiau lacrimile din ochi. Nu mult după aceea, am deschis ușa și am ieșit.

Nu va fi nimeni care să ne urască.

Am mers până la copaci și am pus-o lângă un trunchi. Era mult mușchi acolo, și ea ar fi stat cu plăcere, chiar dacă pentru multă vreme. Apoi i-am pus mâinile cruciș pe picioare, i-am uscat cu o cârpiță ochii umezi și am lăsat-o să-și doarmă somnul. Mi-am zis că mă purtasem urât cu ea și că de-acum înainte avea să se odihnească dormind în locul acela atât de liniștit, pe mușchiul acela atât de moale.

Nu i-am mai spus nimic. Murise de-o bună bucată de vreme și n-ar mai fi izbutit să mă audă.

TATĂL MEU

Tatăl meu a fost un om bun.

Și-a dus traiul într-o vreme când toate mergeau rău. În vremea când nu puteai face planuri pentru mâine, căci a doua zi era nesigură și ziua de azi încă nu se sfârșise. Erau vremuri grele: nu se vedeau nici cerul, nici pământul; nici dacă era soare, nici dacă vântul venea din nord ori din sud. Toate le mergeau rău oamenilor. Dar tatăl meu era bun și se încredea în viață.

L-au omorât într-un ziurel de ziuă, dar el nu și-a dat seama nici când și nici de ce a murit. L-au ucis, și pentru el viața s-a sfârșit. A continuat să existe pentru alții, dar lumea s-a liniștit și s-a înnoit treptat, până ce apa ploii a ajuns să se vadă, să-i distreze pe oameni și să le redea conștiința nădejdii.

Tatăl meu s-a stins în zori sumbri, fără splendoare, printre neguri. L-au înfășurat într-un lințoliu ca pe un oarecare și l-au pus sub pământ ca pe toți oamenii. Ne-au anunțat „Tatăl vostru a murit" la ora deșteptării, când lucrurile nu dor; când vin pe lume copiii, când îi execută pe condamnații la moarte. La ceasul visului, când, pe la jumătatea somnului, plutești printre vise de prisos, dar pe care le poți îndura, groaznice, dar necesare.

– Tatăl vostru a murit.

Visam că țin un cerbișor în brațe. Un cerbișor adormit, mititel cât o pasăre fără aripi; călduț ca o inimă care bate cuminte, dar adormit.

– Viața lui s-a sfârșit.

Era ora când se ivea soarele, una foarte întunecată, fără culoare, fără nicio culoare. Când totul este nespus de departe.

Și a trebuit să plâng, și a trebuit să-mi storc inima, ca să-și sloboadă vlaga. S-o siluiesc până la plâns. Să oblig o inimă care visează aproape adormită, s-o lovesc cu ciocanul pedepsei și s-o silesc să-și simtă durerea. Am făcut-o doar ca să plâng. Ca să nu gem în tăcere.

„Cerbișorul a murit. E doar o vietate moartă în brațele tale."

Lăsați-mă să-mi văd de somnul meu. Tot restul e minciună. Nimeni nu poate muri când cineva doarme.

– E trei dimineața și ți-am adus tatăl. L-au ucis azi-noapte.

Azi-noapte. Care noapte? Viața mea n-are noapte. Nu-i neagră. Viața viețuiește mereu ziua. Ce zici?

– Că-i trei dimineața. Trezește-te. Tatăl tău e aici, întins. L-au ucis azi-noapte.

– Cine? Vorbești de tatăl meu? El nu poate să moară. Nimeni nu poate să-i facă nimic. Justiția ar ucide pământul. Ar usca mâinile și ar face viața de-acum netrebuincioasă omului. Tata ne-a dat viață, prin el simțim că e zi și tot prin el simțim că viața există. El nu poate să moară.

– L-au ucis.

– Când? La ce oră?

Nu simțisem nimic, iar lumea ar fi simțit.

– Azi-noapte. Trezește-te. Vino să-l vezi.

– Minciună.

– Au să-l îngroape azi după-amiază.

– N-au să îngroape pe nimeni. Tata nu poate să fie mort. Va muri după noi. Viața lui nu-i făcută din mizerii, ca a noastră, nici din rămășițe, ca a noastră…

– N-ai vrea să-l vezi? Ridică-te și vino să-l vezi înainte de sosirea celor care l-au iubit ori l-

au cunoscut.

– Tatăl meu n-a murit. Mă urăști. Ai venit să mă trezești fiindcă mă urăști. Lasă-mă să-mi termin visul.

– Cum vrei, dar după-amiază au să-l îngroape.

– Stinge lumina. Stinge-o și du-te de-aici. De ce râzi și spui că tatăl meu a murit? Pleacă. Am aici un cerbișor adormit. Nu-l deștepta. Știu cine ești. Știu că numai Diavolul se scoală cu noaptea-n cap ca să bage groaza în cei care dorm. Tatăl meu n-a murit, asta-i doar o gogoașă. O minciună sfruntată. Cară-te!

Și plânsul meu s-a prefăcut într-o apă ca sângele. Și când auzeam în depărtare bocetul mamei, sângele mi s-a făcut apă.

LA FEL CA IERI, A SPUS PĂRINTELE

„La fel ca ieri“, a spus părintele. „Același zâmbet.“

Și-a strâns lucrurile și s-a întors să-și continue liturghia. Capul i se bălăbănea dintr-o parte într-alta, nemaisimțind mișcarea trupului. Și brusc și-a dat seama că se gândea la propriul trup. Sau poate că nu la al său, ci la al Susanei San Juan, care își lăsase la vedere țâțele despuiate, zburând prin văzduhul fierbinte, și obârșia taliei, de care se agață salbă toate păcatele bărbaților.

Dar el nu era bărbat. Fusese, acum aparținea altei lumi. Și-a scuturat capul, ca să dea la o parte chipul acelei muieri; o femeie iubită, admirabilă, de o frumusețe curată. Și iar țâțele, splendide în văzduh, duse doar de suflare. Sânii, cuiburi de iubire. Dar el n-avea dreptul la așa ceva, nici la nimic altceva. Și-a scuturat gândul din nou și s-a apropiat de Evanghelie, binecuvântându-i pe credincioși cu mâini tremurânde. Apoi s-a adâncit în amintirea vie, proaspătă și, cu buricele degetelor, mâinile lui au revăzut literele liturghiei, fără să cuteze să lase o mângâiere pe foaie. Literele aveau figură de muiere. Mai încolo, învins de venele umflate, a pronunțat numele Susanei San Juan, și a închis ochii cutremurați doar de numele ei. L-a pronunțat iar, ca să se osândească, simțindu-l ca pe un bici de foc care îi spinteca fața și, când a făcut-o, în literele rotunde a dat iar de sâni.

A îngenuncheat pentru liturghie. A îngânat gesturile rugăciunii din Grădina Ghetsimani, dar a acoperit pocalul fără să fi gustat nici din carne, nici din sânge. A îngânat și mișcările, stând în loc și ținându-și suflarea, nădăjduind la un semn de dojană. Apoi, auzind dangătul clopotului și simțind că oamenii se plecau cu evlavie până la pământ și închideau ochii, s-a iertat singur; căci și-a dat seama că avea de gând să se căiască.

Pe ușa deschisă a bisericii, rândunele intrau și străbăteau naosul. A ascultat păsărelele care piuiau în tăcerea care învăluia sfârșitul liturghiei; rugăciunea în latină, o limbă ce poate ori să fie silabisită, ori să devină un zumzet de neînțeles.

A închis breviarul și a deschis Evanghelia lui Ioan: „La început a fost Cuvântul“; dar de-acum credincioșii părăsiseră biserica abia luminată la ceasul acela, abia vizitată de câteva babe care nu erau bune de nimic, neajutorate de atâta bătrânețe și nesomn. S-a gândit la Susana, frecându-și mâinile pentru a da binecuvântarea.

– Părinte Villalpando. Sebastián Villalpando… Domnia voastră îl puteți vedea acolo, lângă colină, unde-s cincisprezece cruci. Una dintre ele e a lui. A murit pentru cauză[51] la 23 aprilie 1927.

A ridicat stola care-i alunecase și gândul i-a zburat la o ciocolată fierbinte cu biscuiți. A cugetat: „La urma urmelor, suntem oameni.“ S-a gândit la brânză de vaci și lapte spumos. Dar un trup pe de-a-ntregul despuiat i-a venit imediat în față, iar el l-a privit; s-a proptit de stâlpul bisericii, a îmbrățișat icoana cu mâinile și a sărutat varul proaspăt pe care se desena trupul Susanei cea cu buze arzătoare. „Nu știu de ce“, și-a zis. „Nu știu de ce.“ Iar buzele i-au picurat apă și au mușcat trunchiul neted al stâlpului fără îmbinări.

Apoi, depărtându-se, a zis: „Mai am o zi; dar nu știu ce va fi la căderea serii.“

Pe înserat, l-au chemat din nou. Și s-a dus. Și-a pus uleiurile sfinte în poalele cămășii, ca să nu atragă atenția; ca oamenii să nu intre la griji.

„Nu vreau să vii pe urmele mele cu clopotul“, l-a avertizat pe paracliser. „E mai bine să nu afle nimeni.“

Asta s-a petrecut în ajunul Imaculatei Concepții. Într-o sâmbătă, la 7 decembrie.

Căzând în apa din pârâu, ploaia făcea să salte mici bulbuci pe care-i lua curentul. Unii se spărgeau, alții se topeau în undele împestrițate de rouă. Întreg pârâul făcea bășici și spume scoțând un sunet aidoma cântecului pe care-l murmurau greierii jos în iarbă.

Culoarea diafană a apei era tulburată de fire lungi, de parcă serpentine roșii s-ar fi prăbușit peste ea. Urmându-și vechile albii, pârâiașele târau la vale după ele noroaie răzlețe, din praf de fire de mușețel, bătrâne frunze de șofran și cimbru copt, roșii de la nuanța pământului. Apa s-a învolburat, s-a făcut tot mai stacojie, apoi cenușie și neagră, devenind opacă, până ce și nisipul de pe fundul ei s-a întunecat.

Atunci Susana Foster a închis ochii. Trupul i se simțea în largul lui, gol sub vara caldă ce începea să facă pământul să rodească. Pe mușchi, pe brațe, în jurul sânilor îi cădea în valuri răcoroase briza pe care o răspândea ploaia. Pleoapele ei, mijite în fața luminii, simțeau vremea nouă, iar ochii, acolo înăuntru, surâdeau, cum numai ai Susanei Foster știau s-o facă.

– Ai văzut vreodată zâmbetul din ochii păsărilor? a întrebat doctorul.

– Nu. Niciodată nu m-am uitat la asemenea lucruri mărunte. După cum știți, nu mă interesează amănuntele neînsemnate. Dacă îmi vorbiți despre un mormânt, eu văd un cimitir.

MERGEA ÎNDURERAT, SOMNOROS DE OBOSEALĂ

Mergea îndurerat. Somnoros de oboseală. Fără nicio țintă. Călca peste florile-soarelui galbene, croindu-și drum pe sub umbra vineție a cerului.

A văzut luceafărul de seară răsărind. A simțit vântul care-i dădea ocol. Vântul care ducea și desfăcea crâmpeie de nori. A auzit vaierul pământului sub călcătura lui grea. Și a mers înainte.

N-a întors privirea. N-a vrut să vadă ce lăsa în urmă.

Simțea că mâna-i atârna grea. Aceeași mână cu care ținuse arma 38 super, atunci când, scăpată din strânsoare, aruncase fulgere de un siniliu decolorat de soarele amiezii. O sudoare rece i se agăța de brațe. Îi ajungea până la brâu și de acolo îi dădea roată.

La apus, florile-soarelui s-au veștejit. A mers printre ierburile înalte pe când a început să cadă roua. Atunci a auzit copii care plângeau urlând. Plânsul acela îi dădea ocol ca o ceață. Fiindcă intrase în lumea cețiii; acolo unde noaptea păstorea norii.

Copiii. Pumnul de fii ai tatălui pe care el îl ucisese.

L-a luat cu frig. Apoi și-a continuat mersul. S-a oprit când s-o apuce printre copaci și a tras cu ochiul în jos, spre câmpie, zărind foarte departe satul pe care-l părăsise.

După „incident", a încercat să fugă de propriile gânduri. Și-a ritmat pașii astfel încât să nu-i rămână mintea pustie, ca să poată cugeta. Și-a umplut capul cu larmă, cu ecouri, chiar și cu plânsul copiilor pe care-i lăsase lângă poartă, pe când le găurea tatăl. Când omul căruia ei îi spuneau „tată" rămăsese țintuit în cuie de plumb pe chirpiciul moale al zidului văruit. L-a văzut prăbușindu-se aidoma morților, cu mâinile deschise și mușcând din glod cu gura însângerată. A auzit cum îi tunau dinții când i s-au rupt în gura de care își sprijinise tot trupul, cu puterile și viața nimicite.

A părăsit satul într-o furtună de urlete, cu arma 38 super încă în mână, cu prăselele de sidef ca sticla umedă, pe care-i luneca degetul încă strâns pe trăgaci.

Sosise la amiază. Așteptase ceasul siestei, când satul se golea, iar oamenii își adăposteau gândurile sub acoperișuri și așteptau rostogolirea soarelui după-amiezii. Crezuse că va fi nevoie chiar să-l trezească din scurtul somn de amiază. Dar era acolo, privind cum i se jucau fiii. Le reținea jocurile doar din priviri.

Văzându-l, ochii bărbatului s-au bucurat. Chiar a săltat o mână ca să-l salute. Dar el i-a răspuns cu lumini strălucitoare, care pârleau; veneau fără răgaz, astfel că bărbatul nu putuse nici măcar să-și dea seama ce se petrecea. Și când i s-a stins lumina, chiar dacă soarele ardea, bărbatul s-a aruncat cât era de lung și de lat la pământ, cu fața în jos, și le-a dat drumul să plece ultimelor lui puteri… Fără durere.

– Nu, n-am simțit nicio durere.

Asta ar fi zis de-ar fi fost întrebat. Și în caz c-ar mai fi putut răspunde încă.

Copiii au strigat. Da. Le-a auzit urletele. Iar ferestrele din cătun s-au deschis și oamenii și-au ițit capetele pe ele. Pe porți au răbufnit trupuri care au fugit spre el, dând din brațe. A văzut forfota și larma care domneau în jurul lui.

Acum, în fine, o luase la goană. Fără țintă. Traversa câmpuri pline de florile-soarelui. Și, mult după ce se înserase, a privit cum răsărea luceafărul nopții.

Trebuise să aștepte mulți ani acel moment. Frecase tot soiul de troace, spălase cămăși și izmene jegoase pe o navă. Plecase de rușine, după ce aflase că sora lui, Carmela, fusese necinstită. Se dusese să facă plângere, dar în loc de scuze primise numai lovituri necurmate, care de atunci îi tot răzvrăteau sângele.

Pe el îl chema Hermenegildo. Pe ea, pe sora lui, Carmela. Se născuseră odată, în aceeași traistă[52], și rămăseseră orfani în același timp; la aceeași vârstă de treisprezece ani. Și aproape tot pe-atunci ea adusese pe lume un fiu.

Luna lumina în noaptea aceea. L-a deșteptat un vaier gingaș, apoi un gâfâit ca de agonie, după care un chițcăit lung, vârtos ca un urlet. Toate astea în aceeași noapte, în nu prea mult timp.

O ciomăgise până îi spusese cine-a fost. Apoi ieșise în stradă să-l caute.

Se întorsese de ți-era mai mare mila de el, abia dacă mai putea face pași. Când intrase în casă, se clătina vlăguit și se risipise tot pe podea. Așa-l prinseseră zorii. Ochii sălbatici priveau pământul atât de aproape, încât nu distingeau nimic.

Și a plecat din cătun.

Au uitat de el.

Cu siguranță, Carmela avusese mulți copii, căci a văzut un pumn de fii când s-a apropiat de Aniceto ca să împlinească pedeapsa pe care-i făgăduise surorii să i-o dea acestuia.

La rândul său, Hermenegildo își făgăduise să țină ultimele gloanțe pentru sine. Și făcuse după cum gândise. După ce trăsese drept în față, trăsese și în sine la fel; patru gloanțe într-unul, patru într-altul.

Dar acum o luase la fugă. Simțea că arma 38 super pe care își cheltuise toată agoniseala îi rănea mâna, care-i era rigidă și tremura cuprinsă ca de-un cârcel. Încă simțea zgâlțâiala flintei, încinsă cum era de pârjolul gloanțelor fierbinți. Călduță. Călduță încă…

Apoi s-a lăsat noaptea. Ochii lui nu vedeau decât noaptea. S-a așezat să se odihnească.

Și-a zis că e timpul să se întoarcă în cătun, să-și ia sora și pe copiii ei. Din planurile lui de acum făcea parte și hotărârea de a nu-și lăsa sora singură și nici pe fiii ei orfani. „Au plâns până în clipa asta cât au putut, iar acum probabil că dorm."

Atunci s-a întors. A traversat aceleași câmpuri pline cu florile-soarelui și a intrat în sat. S-a apropiat de casă printre ulițele pustii, neluminate și, ajungând la peretele cu chirpici de lângă poartă, a plecat ochii în glod și-a zărit mortul culcat pe banchetă, cu gura în jos, așa cum căzuse.

S-a frecat la ochi cu mâna care-i înțepenise pe arma grea și a văzut lumina amiezii revenind. A auzit gâfâitul ce ieșea din gura răposatului, a privit oamenii care-și iteau chipurile pe ferestrele deschise și-a fost înconjurat de o babilonie de glasuri și de oameni care fugeau spre el dând din brațe.

Dar ceva dens și lipicios i-a întunecat din nou privirile; n-a mai putut nici să vadă, nici să audă, și n-a mai avut puteri decât pentru a-și scuipa propriul sânge.

ÁNGEL PINZÓN S-A OPRIT ÎN CENTRU

Dar zilele și vremurile ne consumă, ne
Doboară
termenii
existenței…

IBN HALDUN

Ángel Pinzón s-a oprit în centru, unde se îmbina drumul către Ozumacín cu o breșă îngustă, ce ducea la ferma sa pe nume Fecioarele. A netezit coama calului și și-a dat pe ceafă sombreroul, ca să fie recunoscut, dacă mai încăpeau îndoieli, căci presimțirea lui, bine stârnită de atâția și-atâția ani de veghe și așteptare, îi spunea că cel puțin patru, șase sau chiar mai mulți bărbați îl așteptau acolo ca să-l ucidă. Nu vedea niciunul, dar aproape că le putea simți suflarea. În plus, nădăjduia ca lucrul ăsta să aibă loc mai devreme sau mai târziu, și nu doar acolo, ci oriunde. Dar nu-și lămurea din ce pricină așteptau atât, deoarece chiar și mânzișorul părea să dea din colț în colț; tropăia și se sucea în cerc, cu evidenta pornire de-a pleca spre adăpătoarea lui.

Până la urmă, Ángel Pinzón s-a înfipt în pinteni și a strigat ca să-l audă toți: „Terminați odată, blestemați de nesomn ce sunteți! Vă cer doar să nu trageți în cap! Cui o face arză-i-o-ar focul pe mă-sa! M-ați auzit cu toții?“

Gloanțele au pornit pe loc din mai multe direcții. Din spate și de pe laturi, niciunul din față; niciunul către mânzul care, îngrozit, a luat-o la goană spre zidul cu breșa de parcă, din instinct, încerca să-și rădă de ploaia de cartușe. Astfel, fără să-și piardă din elan, mânzișorul a ajuns la portalul Fecioarelor cu stăpânul încă în spate, chiar dacă bine atins de plumbi, în agonie.

Surorile Pinzón s-au strâns roi în jurul calului. Au descheiat curelele șeii cu care Ángel Pinzón se legase la brâu și, încetișor, și-au dat jos fratele, cu grija pe care le-o cerea nădejdea de a-i putea vindeca rănile, dar douăzeci de găuri nu mai au niciun leac. Așa că nu le mai rămăsese decât să sughițe de plâns. „Să nu vărsați lacrimi“, le-a implorat. „Era de-acum rândul meu. Numai că voiam să ajung în fața Domnului cu obrazul curat.“ Apoi a întors capul, iar sufletul lui și-a aflat pacea.

Așa a murit Ángel Pinzón, alături de surorile Pinzón, cărora tatăl lor le lăsase cu limbă de moarte ferma Fecioarele, ca să aibă din ce să-și ducă traiul și să n-aibă nimic de cerut de la alții, când el n-avea să mai fie. Era o moșie bine îngrijită și bine udată de apele a două râuri ce-i traversau terenurile întinse pe o vale mare, plină de copaci și pomi fructiferi. Asta îi și umpluse de invidie pe locuitorii din Ozumacín, care gândeau că acele pământuri nu erau ale cui trebuiau să fie.

Rămâne de văzut dacă erau cu adevărat sau nu ale cui trebuiau să fie. Fiindcă tocmai de-aici ar fi trebuit să purceadă povestea. Don Tránsito Pinzón, care avusese cinci urmași, adică pe Ángel, Engracia, Paz, Inés și Socorro, nici nu ucisese nicicând pe nimeni, nici nu siluise vreo muiere, afară de, firește, propria nevastă. Dusese, după cum se părea, o viață pașnică și liniștită în Ozumacín.

După cum știți cu toții, Ozumacín se ridică la poalele lui Cuasimulco, un munte înalt, cu

crestele învăluite aproape tot anul de ceţuri, cumuluşi şi nori de vijelie. De aceea unii spun că acolo vin pe lume fulgerele şi vieţuieşte tunetul. Drept urmare, nimeni nu îndrăzneşte să pătrundă printre stâncile şi strungile lui. Mai mult, întâmplarea face că, în faţa lui, la o distanţă nu prea mare, se înalţă muntele Rabón, unde se zice că-şi au sălaşul vijeliile. Adevărat ori nu, aşa stau lucrurile, şi oamenilor le vine greu să-şi scoată din devlă credinţele.

Din pricina poziţiei muntelui Cuasimulco, care priveşte întreg-întreguţ spre răsărit, Ozumacín, povârnit chiar la picioarele lui, are, în schimbul unor ziurei de ziuă nespus de lungi şi vaşti, înserări furtunoase şi nopţi năvalnice, de parcă i s-ar reteza o mare parte din zi cu jungherul; de aceea, fie vară, fie iarnă, de cum se face cinci seara, trebuie să aprinzi lumina.

Acum câţiva ani, când se mai foloseau lumânări, asta producea o oarece stare de nelinişte mai ales printre prăvăliaşi, fiindcă nu se ducea lipsă de câte un neobrăzat ori de grupuri de mojici care să profite de atari prilejuri ca să-i jefuiască de câte ceva.

Aşa a rămas văduv don Tránsito Pinzón, când orbeţul de don Procopio Argote a confundat-o pe doña Ángela, muierea lui Pinzón, cu un agresor şi, surprins în dugheană, a pocnit-o cu un mai în cap. În favoarea lui Don Procopio a pledat faptul că, în noaptea dinainte, îl furase şi-l maltratase o gaşcă de nenorociţi veniţi din cătunul vecin.

Pe-atunci, Ángel Pinzón se apropia de optsprezece ani, iar surorile lui aveau între doisprezece şi şase ani.

Răspunsul lui don Tránsito n-a fost, cel puţin pe faţă, de mâhnire. Ci pur şi simplu s-a observat la el o absenţă mintală de câteva zile, apoi unele înstrăinări prelungite, până când, în cele din urmă, după o scurtă perioadă, s-a dus cu fiul său la notar şi a cumpărat cu bani peşin, chiar de la Toribio Argote, ferma Fecioarele, fapt care i-a uimit pe sătenii din Ozumacín, căci Toribio Argote refuzase să se despartă de acele pământuri de care mulţi se arătau interesaţi.

S-au lămurit după un an, când cineva, adică însuşi Ángel Pinzón, şi-a găsit tatăl spânzurat de o creangă dintr-o *ceiba* uriaşă de lângă o grotă de pe Cuasimulco. Singura greşeală comisă de autorităţi cu cel spânzurat a fost că au lăsat să atârne într-un cui înfipt în *ceiba* o lungă listă a oamenilor care ceruseră acea pedeapsă pentru hoţ şi a persoanelor pe care acesta le luase ostatice ca să ceară răscumpărarea lor. Printre ele se afla însuşi Procopio Argote.

Procopio Argote a fost prima victimă a lui Ángel Pinzón. Şi dacă tatăl său, Tránsito Pinzón, nu luase niciodată viaţa nimănui, cum le-a şi zis celor din gaşca golanilor care l-au prins şi spânzurat, şi niciodată nu pângărise pe nimeni etcetera etcetera… Ángel Pinzón a căutat şi a răscolit ani la rând după fiecare dintre cei care i-au acuzat tatăl, ca să le ia viaţile. Îi lichida pe unde dădea de ei, mergând dintr-un cătun într-altul, dintr-un oraş într-altul, şi mai avea şi neobrăzarea de a intra neînarmat în Ozumacín pe iepşoara lui tărcată, pe care o chinuia legând-o de un stâlp din portal şi intra apoi liniştit să cumpere merinde pentru Fecioarele.

Văzându-l, oamenii o luau înspăimântaţi la sănătoasa şi-l spionau printre perdelele de la ferestre; dar nimeni nu îndrăznea să-l salute şi cu atât mai puţin să i se adreseze, chiar dacă el îi saluta pe toţi ducându-şi mâna la pălărie. Singura persoană pe care o vizita era Zapciul, cu care, după ce-şi plătea birurile, stătea mult şi bine la taclale. Şi aşa a făcut până când, odată, a căpătat o rană la un picior. De atunci şchiopăta şi-i venea chiar greu să se sprijine pe piciorul schilod ca să-şi încalece iapa.

De la Zapciu am aflat despre isprăvile lui pe coclaurile noastre; în realitate, chiar de aici trebuia să plece povestea lui Ángel Pinzón, şi nu din simpla zi a morţii lui; dar în sfârşit, povesteşti cum îţi vin întâmplările în minte, şi nu cum ai dori.

De pildă, domnul Zapciu nu punea în cârca lui Pinzón atâtea şi-atâtea morţi câte „măcinau" minţile oamenilor, cum spunea el. Şi zicea: „Oamenii-s neştiutori şi se agaţă de vorba care merge. De Pinzón le e pur şi simplu frică. Sunt laşi. Asta sunt. Dacă ar fi un ucigaş adevărat ori probabil, şi n-ar da de veste, ar fi victima oricărei canalii care stă la pândă. Iar aici, ia te uită, de când eram eu tânăr şi am venit în satul ăsta de furăcioşi, nu-i duminică în care să

nu fie cineva ucis la o simplă păruială în crâșmă. Ca să nu mai vorbim că se dau mari de prea cinstiți ce-ar fi: în cursul săptămânii îi vedeți cu zecile cum stau și se soresc pe câte o bancă, când ar trebui să are glia și să facă gard la casele ce le stau să cadă, ori să vâneze *tuzas*[53] și să lupte împotriva miilor de plăgi ce pustiesc muntele. Dar nu, ei mai bine se furgăsesc unii pe alții. De aici au luat de-acum două mașini de scris, ca să le schimbe în pierdere pe un bax cu bere. Chiar crâșmarii au venit să facă o învoială: îmi dau înapoi mașina de scris, dacă le plătesc cât au dat pe baxul de bere. Da, domne, toți s-au înțeles în taină între ei să le facă sânge rău semenilor lor. Și acum îi ia cu panică dacă-l află pe Pinzón, care nu poartă nici măcar armă, fiindcă după ei ar fi ucis o ciurdă de oameni. Da, domne, cătunul ăsta-i plin de pungași și târâie-brâu."

– Și în tălică are încredere Ángel Pinzón?

– Ba bine că nu. Și eu l-aș învinui de ucigaș, de n-ar mai fi și alte chestii întâmplătoare.

– Ca de pildă?

– Ei bine, e cazul surorii lui, Engracia, care a vrut s-o-ntindă cu un gagiu căruia nici numele nu i-l știu. Cum poate că n-ai aflat, taică-su l-a tot sfătuit să le poarte de grijă surorilor. Engraciei i-a venit ușor să se lase furată de fantele ăla de gagiu. Atunci, Ángel s-a dus după ei. A dat de cei doi pe munte chiar în prima noapte și a găsit ac de cojocul lor.

– Ce simplu.

– Și eu aș fi făcut la fel, mai ales că era vorba de sora mai mare, care se ocupă de fermă și se îngrijește de celelalte surori.

– Umblă vorba că Ángel lipsește mereu de la Fecioarele, fiindcă le caută urma celor care i-au trădat tatăl. Și că-i ucide fără urmă de milostenie.

– E posibil. Totul e cu putință. Mie mi-a vorbit doar despre trei. Se pare că erau niște bogătani; de-aia s-a și întâmplat atât de departe de aici. Știu de un domn din Caborca, asta-i departe, foarte departe. Și de altul de-acolo, pe drumul către San Ildefonso, da' ce poți să mai știi.

– Și ce zici de cazul Etelbinei, cealaltă soră?

– Păi, Etelbinei i s-a întâmplat ceva cam la fel cu ce-a pățit Engracia. Nu i-a cerut lui Ángel îngăduință să aibă un iubit, și el a găsit-o într-o zi dansând cu unu' într-un sat numit Copala, la două ceasuri de aici. Ángel a scos-o de-acolo cu lovituri de mai, dar gagiul a sărit ca fript. Acolo individul l-a rănit la celălalt la picior, și atunci Ángel l-a ucis nici una, nici două.

– Și de-acum se ține socoteala morților, nu?

– Nu, așteaptă să-ți istorisesc cum s-a sfârșit. Să nu crezi că îi iau apărarea ori că încerc să împuținez însemnătatea întâmplării. Nici nu zic că a fost bine. Nu, dom'le, viața ustură și, după o întâmplare ca aceea cu taică-su și toate altele, ei bine, sufletul se poate înrăi. Eu cred că Ángel e pervers și conștient de asta; și știe că n-are să moară în patul lui; dar când are să-i bată ceasul, sunt sigur că n-are să pună mâna. Nu știe ce-i mila, nici n-a auzit vorbindu-se de ea. Uite ce-i, eu nu-l iert, și nimeni n-are s-o facă vreodată, pentru ce-a făcut cu bărbatul lui Socorro, sora cea mai mică.

Celelalte trei surori l-au rugat s-o lase pe Socorro să se mărite. I-au lămurit ce potrivit era Miguel pentru ea. Își termina școala de inginerie și câte altele. Până la urmă, Ángel a încuviințat și chiar s-a oferit să le fie naș la nuntă. A pus să fie aranjată biserica și a năimit lăutarii. Totul era cum nu se putea mai bine. Biserica era plină ochi, fiindcă, la urma urmelor, asta ștergea faptele din trecut. Au ieșit cu toții fericiți de acolo.

– Mulțumim, frate Ángel, pentru tot ce ne-ai pregătit lui Socorro și nouă, spuneau cele trei surori mai mari.

Iar el nu numai că părea încântat, ci s-a și oferit să însoțească mirii până la marginea Ozumancínului. Mergea alături de ei pe iapa lui roșcată[54], dar ceva mai departe de cătun a rămas nițel mai în urmă.

– Ei bine, cumnate, aici ne despărțim.

Și fără să mai spună vreo vorbă, Ángel a scos pistolul și l-a golit în spinarea lui Miguel. Socorro a descălecat numaidecât ca să-i dea bărbatului ei o mână de ajutor. Dar nu mai era nimic de făcut.

– Urcă și hai înapoi la Fecioarele, i-a cerut Ángel. Acolo are să-ți fie mereu locul, lângă surorile tale.

Dacă dați o raită pe acolo, o să le vedeți pe toate patru, de parcă ar fi bărbați: două răstoarnă brazda în urma atelajului, alta dă de mâncare la dobitoace și cea mai mare se grăbește să termine mâncarea în cuhnie.

Ar putea să pară un paradox; dar nu este. Toate au rămas fete mari acolo, la Fecioarele.

Când l-am cunoscut, numele lui era Candelario José. Un an mai târziu, a apărut cu numele Candelario Lepe, fiindcă, după el, de-acum renunțase să mai fie amerindian. În pușcărie, învățase să citească, să scrie și aflase câte ceva despre legi. Poate că despre destule legi, deoarece, cu multe discuții lungi și înfierbântate și cu o broșurică intitulată „Mexicane, asta ți-e Constituția", pe care o purta mereu în servietă, a practicat eliberarea din închisoare a unor întregi duzini de vechi camarazi. Avea cărți de vizită cu numele său și titlul de „manager legal", și mi-a dat câteva ca să le distribui printre amicii mei. Și, cu toate că i-am spus că probabil niciunul dintre prietenii mei n-are nevoie de serviciile lui, m-a privit foarte serios, apoi a surâs, arătându-și tot aurul dinților și, bătându-mă pe spate și cu o pălărie texană sub braț, s-a răsucit pe jumătate, depărtându-se cu pași mari. Asta a fost pe la jumătatea lui iulie '68. Și cine și-ar fi închipuit că, trei luni mai târziu, aveam să merg pe urmele lui cu o lungă listă de oameni, între care figurau și cei trei fii ai mei, implorându-l să le gestioneze libertatea pe orice cale.

– Serviciu pentru serviciu, m-a avertizat. Tu-mi faci rost de un certificat și eu fac gestiunile pertinente.

– Ce fel de certificat? l-am întrebat.

– Un act autentificat în fața notarului public care să ateste că nu-s indigen.

– Asemenea acte nu există, i-am zis.

– Dar au temei, mi-a ripostat.

– Nu, nimeni nu-ți eliberează un asemenea certificat. Nu-i nevoie de așa ceva. Dacă nu te simți amerindian înseamnă că ai încetat să fii amerindian și gata. Și de nu, spune din ce trib faci parte. Din cel cu părul lins sau din cel cu „picioare negre", poate, sau din care?

– Nu, mi-a zis. Am fost meco.

– Meco… meco, ce vrei să spui cu meco?

– Guachichil. Din comunitatea indienilor guachichili sau chichimeci.

– Nu mai spune! Sunt cel puțin patru veacuri de când au dispărut guachichilii din țara noastră, iar în ceea ce-i privește pe chichimeci, cam la fel și cu ei.

– Ei bine, te înșeli. Acolo, în Juchipila, tuturor rudelor mele și mie ne spuneau mecoși nenorociți, mecoși neisprăviți. Doar de când m-au băgat la pușcărie n-am mai auzit de asta. Și de acolo am ieșit bine școlit; dar nu mi se șterge trecutul și nici lumea de umilințe în care am trăit împreună cu frații, părinții și bunicii mei. Sunt pe deplin convins că, dacă într-o zi m-aș întoarce la Juchipila, mi s-ar spune iar meco. Așa că am nevoie de un act probatoriu pe care să li-l arunc în față și să-i acuz de defăimare, dacă încep iar cu „înfumurările" lor.

– Uite ce-i, Candelario Lepe, îți faci viața mai grea, umbli pur și simplu căutând să-ți complici existența. Cineva, nu-mi aduc bine aminte cine, a spus că „pentru a fi un amerindian trebuie să te simți un amerindian, să trăiești ca un amerindian, să te îmbraci ca un amerindian și să gândești ca un amerindian etcetera etcetera". Nu înțeleg care-i problema ta.

– Păi, cu mine treaba e foarte limpede. Vreau să mă duc la Juchipila și să fiu tratat drept om rațional, drept ceea ce sunt. Sau nu sunt?

– Ba da, sigur că ești.

– Și să fiu tratat ca un om onorabil, sau nu sunt? Răspunde-mi.

– Ei bine, eu nu știu care e diferența.

– Cum nu știi care e diferența? Privește în față, a zis în timp ce-și întindea pumnii strânși

și mă făcea și pe mine să-i pun pe ai mei lângă ai lui. Acum spune-mi, a continuat, care-i diferența?

– Asta n-are nicio însemnătate.

– Cum n-are, fir-ar să fie! Să vedem, ce distingi?

– Niște unghii mai lungi decât altele, i-am răspuns. În plus, ale tale sunt mai îngrijite decât ale mele.

– Asta-i de la manichiură; dar eu vorbesc de culoarea mâinilor. Haide, vorbește.

– Și despre ce-ai vrea să vorbesc, eu văd doar patru mâini și gata.

– Nu face pe prostul. Vreau să-mi spui tu care culoare e mai roșcată; dar vreau să mi-o spui tu.

– Nu, am replicat. Te poți supăra pe mine. Asta și cauți, un pretext ca să-mi arunci ceva în față. Că-s rasist sau cam așa ceva.

– Ai văzut? A ieșit la suprafață chestia cu rasa și de aici până la a spune că am mâini de amerindian negricios nu mai e nimic, ai văzut?

– Ascultă-mă, Candelario, să lăsăm baltă discuția asta care nu duce nicăieri. Am să-ți las lista băieților arestați, ca să vezi ce faci pentru a-i elibera cât mai repede cu putință.

Mereu cu pălăria texană sub braț, Candelario Lepe a luat foaia scrisă fără paragrafe și pe două coloane. A citit destul de îndelung numele notate pe ea, ca și cum ar fi avut vreo semnificație. După o vreme, a constatat:

– Astea-s doar nume.

– Toți erau ieri la procuratură. Poate că încă sunt acolo, dar vreau să faci ceva înainte de a fi trimiși la Lecumberri. Spuneai că ești bun la asemenea chestii.

– De ce-s acuzați?

– De multe chestii: scandal la drumul mare, jigniri și împotriviri față de autorități, subversiune, instigare la dezordine și, din câte se pare, intenții de a pune mâna pe putere. Astea și alte multe; tu știi cum se pot acumula delicte când vrei să acuzi pe cineva.

– Da, dar aici nu-i doar un cineva, ci mulți cineva. Să vedem cum putem să ierarhizăm: cine este, ori cine sunt, și din ce trăiesc? Sau, ca să simplificăm, cui i se pot atribui mai multe responsabilități? Fiindcă uite, constituțional vorbind, treizeci de persoane nu pot fi acuzate că fac același lucru. Mă înțelegi, așa-i? Unii fac ceva și alții doar dau cu lopata. Aici cum i-am putea individualiza? Fiindcă e vorba de oameni, nu-i așa? Dacă ar fi dosare, am putea să cerem disjungerea lor. Și, dacă ăstora li s-ar deschide un dosar, atunci toată chestia ar fi mai ușoară. Sunt expert în disjungerea de cazuri. Dar, în sfârșit, lasă-mi expunerea și mai vedem noi ce se poate face.

– Ți-aș fi profund recunoscător. Și uite, ăștia trei din mijloc sunt fiii mei, deie Domnul să-i scoți în față.

– Nu-ți face griji, am să încerc să-i tratez preferențial.

– Atunci pe curând, Candelario. Mâine vorbesc cu tine, poate îmi dai vești bune.

L-am lăsat citind lista deținuților de parcă ar fi rezolvat cuvinte încrucișate. Ținea fruntea încruntată și se scărpina în cap cu un pix cu pastă. La colțul străzii, am oprit un taxi. Trecând din nou pe lângă Candelario, l-am întrebat dacă aș fi putut să-l duc undeva și, fără să spună nici da, nici nu, a deschis portiera și a urcat în automobil.

Note

1 José Carlos González Boixo, „*El gallo de oro* y otros textos marginados de Juan Rulfo“, *Revista Iberoamericana*, vol. LII, nr. 135–136, aprilie–septembrie 1986, pp. 489–505. (*N. Fundación Juan Rulfo, de aici înainte FJR.*)

2 (*Sp.*) Locuitor din statul mexican Jalisco. (*N. trad.*)

3 Un fragment din această lucrare a apărut în avans în articolul „*Citizen Kane* y *Pedro Páramo*: un análisis comparativo“, din *Tríptico para Juan Rulfo*, Congreol del Estado de Jalisco, Universidad Nacional Autónoma de México, Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Aguascalientes, Universidad de Colima, Editorial RM, Fundación Juan Rulfo, México, 2006, pp. 501–530; de aici înainte *Tríptico.* (*N. FJR.*)

4 „*El gallo de oro, hoy*“, în *Tríptico*, pp. 423–436 (*N. FJR.*)

5 Alberto Vital, *Noticias sobre Juan Rulfo*: *1784-2003*, Editorial RM, Universidad de Guadalajara, Universidad Autónoma de Aguascalientes, Universidad de Tlaxcala, Universidad Nacional Autónoma de México, Fondo de Cultura Económica, Ciudad de México, 2003, p. 160. (*N. FJR.*)

6 Față de prima versiune a dialogului, a doua, „*Responde*“ (la indicativ prezent, persoana a II-a), nu mai aparține primului vorbitor, ci trece pe un rând nou, aparținând naratorului, iar rândurile al treilea și al patrulea aparțin celui de-al doilea vorbitor (până la cratimă) și naratorului. Tot aici, „*Sí*“ (dacă) devine „*Sí*“ (da). (*N. trad.*)

7 Față de a doua versiune a dialogului, a treia revine asupra lui „*Responde*“ (imperativ), pe care îl atribuie primului vorbitor. Traducerea acestui fragment apare la locul său din textul lui Rulfo. (*N. trad.*)

8 (*Am.*) Eșarfă dreptunghiulară amplă, dintr-o țesătură fină de mătase, bumbac sau chiar de lână groasă, pe care femeile sărace de la țară o poartă pe stradă, acoperindu-și cu ea capul și umerii și lăsând-o să atârne pe piept și pe spate. (*N. trad.*)

9 (*Am.*) Curele ca de căpăstru, legate la un capăt de șa, iar la celălalt de inelele din gura calului, astfel încât acesta să nu-și poată apleca gâtul într-o parte sau alta. (*N. trad.*)

10 Amerindiană. (*N. trad.*)

11 (*Sp.*) Paso doble celebru. Se traduce prin „vultur-pleșuv“, marele dușman al lui Chapulín Colorado, bătrâna fantomă amerindiană piele-roșie, care își terorizează victimele. (*N. trad.*)

12 (*Am.*) Nume comun dat mai multor graminee care cresc în locuri umede pe malurile râurilor și ale lagunelor din țările calde. (*N. trad.*)

13 (*Am.*) Căpetenia. (*N. trad.*)

14 (*Am.*) Arme tăioase care i se montează cocoșului înainte de luptă. (*N. trad.*)

15 (*Am.*) *Chile mirasol*, *miracielo* sau *parado* este o varietate mexicană de ardei (*Capsicum annuum*) al cărei nume se referă la poziția lor verticală, privind în sus; la maturitate trec de la culoarea verde deschis la roșu strălucitor intens. (*N. trad.*)

16 Cocoșul acoperit (*sp*. *tapado*) este învelit și, ca atare, nu poate fi văzut, nu i se cunoaște greutatea și poate fi pus să lupte cu oricare altul. (*N. trad.*)

17 (*Am.*) Cocoșii mai bine dotați pentru a lupta. (*N. trad.*)

18 (*Am.*) Cocoșii care luptă până la moarte cu vigoare și curaj maxime. (*N. trad.*)

19 (*Am.*) Situația în care, după un *tapo*, sunt aduși patru cocoși de aceeași greutate dintr-o luptă de acoperiți, pentru ca doi dintre ei să lupte cu cei din prima partidă, iar ceilalți doi, cu cei din *tapo*. *Tapo* este confruntarea dintre doi cocoși de aceeași greutate dintr-o *pelea casada*, luptă de cocoși stabilită oficial pentru o anume zi. (*N. trad.*)

20 (*Am.*) *El soltador del gallo* dă drumul cocoșului în arenă și-l ajută în măsura posibilităților în cursul luptei, fără ca prin aceasta să încalce regulamentul. (*N. trad.*)

21 Strigăt cu care se cere sacrificarea cocoșului învins în luptă. (*N. trad.*)

22 Peste câteva pagini, autorul va transforma aceste lalele în maci. (*N. trad.*)

23 În Mexic, joc de cărți denumit astfel după perechea care se scoate din partea inferioară a pachetului, după ce se taie cărțile, și se pune pe masă cu fața în jos în vederea stabilirii mizei. (*N. trad.*)

24 Animal care împunge indirect cu pieptul. (*N. trad.*)

25 (*Am.*) Plantă din familia cactaceelor americane. Fructul său solzos („fructul-dragonului“) se formează în floarea de *pitaya*, tubulară, hermafrodită, strălucitoare dimineața, care se deschide o singură dată noaptea și durează o singură zi, uscându-se sub razele soarelui. (*N. trad.*)

26 (*Am.*) Plantă din familia cactaceelor, perenă, cu spini. Are flori axilare, cu diametrul de circa trei centimetri, de culoare verde-gălbui, și fructe de culoare roșu-închis sau albăstrui la maturitate. Pulpa fructului este purpurie și suculentă. (*N. trad.*)

27 (*Am.*) Alcool similar mezcalului, obținut prin distilarea mai multor soiuri de agave. Incolor, se închide la culoare când este maturat în recipiente din lemn. (*N. trad.*)

28 (*Sp.*) Cinteză. (*N. trad.*)

29 Acest „Rezumat“ este, probabil, anterior *Cocoșului de aur*, deoarece în el apar personaje, întâmplări, localități etc., care diferă de cele din roman. (*N. trad.*)

30 În original, *la soledad*, care preia și accentele lui „dor“, vocablu inexistent în limba spaniolă. (*N. trad.*)

31 Malinche (Malinalli, Malintzin ori Doña Marina) a fost o indigenă náhuatl din actualul stat Veracruz, născută spre 1500. A fost dată drept sclavă ca tribut spaniolilor, după bătălia de la Centla (1519). A jucat un rol important în cucerirea Tenochtitlanului. A fost interpretă, consilieră și intermediară a lui Hernán Cortés, apoi i-a devenit concubină și i-a născut un fiu, Martín, considerat unul dintre primii metiși de după cucerirea Mexicului. Mai târziu, a avut o fiică, María, cu soțul ei spaniol Juan Jaramillo. (*N. trad.*)

32 Sfânta Fecioară din Guadalupe este o apariție mariană recunoscută de Biserica Catolică mexicană. Conform tradiției orale mexicane și documentelor istorice ale Vaticanului, Maria i s-a arătat de patru ori indigenului chichimec Juan Diego Cuauhtlatoatzin și o dată unchiului său. Fecioara i-a cerut lui Juan Diego să povestească cele întâmplate, iar ca probă, imaginea Ei a apărut pe ponchoul purtat de chichimec. (*N. trad.*)

33 Acest text este versiunea redusă a studiului meu „«Texto para cine»: *El gallo de oro* en la producción artística de Juan Rulfo“, *El gallo de oro*, Juan Rulfo, Editorial RM, Fundación Juan Rulfo, Mexic, 2010, pp. 41–73; de aici înainte, „Texto para cine“. (*N. DJW.*)

34 Juan Rulfo, *El gallo de oro y otros textos para cine*, Jorge Ayala Blanco (ed.), Editorial ERA, Mexic, 1980. (*N. DJW.*)

35 José Carlos González Boixo, „*El gallo de oro* y otros textos marginados de Juan Rulfo“, *Revista Iberoamericana*, vol. LII, nr. 135–136, aprilie–septembrie 1986, pp. 494–495, sublinierea îmi aparține. (*N. DJW.*)

36 Citat în Alberto Vital, *Noticias sobre Juan Rulfo: 1784–2003*, Editorial RM, Universidad de Guadalajara, Universidad Nacional Autónoma de México, Universidad Autónoma de Tlaxcala, Universidad Autónoma de Aguascalientes, Fondo de Cultura Económica, Ciudad de México, 2003, p. 154. (*N. DJW.*)

37 Anonim, „Sergio Kogan: «¿Tiene Ud. Un buen argumento? ¡Tráigamelo!»“, *Esto*, 10 octombrie 1956, secțiunea B, p. 4. Este posibil ca textul citit de Kogan să nu fie cel publicat în 1980. Pentru a explica versiunile romanului scris de Rulfo, vezi studiul meu „Texto para cine“, nota 11, pp. 48–49. (*N. DJW.*)

El Gallo Dorado – Cocoșul auriu. (*N. red.*)

38 Pentru mai multe informații cu privire la rolul jucat de Rulfo în redactarea *Paloma herida*, a se vedea studiul meu „*Paloma herida:* Searching for Juan Rulfo in Emilio Fernández“, *Rethinking Juan Rulfo's Creative World: Prose, Photography, Film*, Dylan Brennan și Nuala Finnegan (ed.), Studies in Hispanic and Lusophone Culture 14, Legenda, Oxford, 2016, pp. 9–31. (*N. DJW.*)

39 În original, *altas llanuras,* câmpiile înalte care se întind în Mexic între Sierra Madre Oriental și Golful Mexic, și de la Río Bravo la Sistemul Vulcanic Transversal. Pe o lățime de 200 de kilometri, ele coboară de la 200 de metri altitudine până la nivelul mării. (*N. trad.*)

40 Castillo de Teayo sau Castelul din Teayo este un sit arheologic prehispanic din Mesoamerica ce corespunde culturii huastece din municipiul Castillo de Teayo, aflat în nordul statului Veracruz din Mexic. În centrul satului se află un edificiu piramidal înalt de 11,3 metri, probabil un templu, structură rară în zona mesoamericană. Pe hărțile aborigene apare reprezentat cu glifa aztecă Teayotlán, țestoasa din/de pe piatră. În vechime se numea Tzapotlán. (*N. trad.*)

41 *Guerra Cristera*, *Guerra de los Cristeros* sau *Cristiada* (războiul cristic, adesea numit și „cauza“) a fost un conflict armat din Mexic, care a durat trei ani (1926–1929), între Guvern și milițiile de laici, preoți și călugări catolici, care se opuneau aplicării așa-numitei Legi Calles, care propunea limitarea și controlarea cultului catolic. (*N. trad.*)

42 Comisión del Papaloapan (1946–1984) din Instituto Mexicano de Recursos Naturales Renovables a fost constituită în Mexic în vederea unui vast proiect de dezvoltare a țării și a râurilor, a comunicațiilor, căilor de navigație, porturilor, șoselelor, căilor ferate, irigațiilor și energiei, dar și pentru protecția sănătății. (*N. trad.*)

43 Băutură fermentată tradițională din Mexic, de origine prehispanică, obținută prin fermentarea sevei (*aguamiel*) de agavă sau maguey. (*N. trad*.)

44 Copac din familia Malvaceae, care crește din Mexic până în sudul statului Chile, fiind arborele național al Guatemalei. Este un copac mare, cu frunze palmate, flori hermafrodite puține și fructe lemnoase. (*N. trad.*)

45 Copac din familia Fabaceae, care crește în regiunile tropicale și temperate ale Americii, cunoscut și drept „ureche de elefant“. Este arborele național al Republicii Costa Rica. (*N. trad.*)

46 Specie de fanerogame din familia Poaceae. (*N. trad.*)

47 Locuință în aer liber, construită din stâlpi de lemn de palmier, pe care se sprijină un acoperiș din ramuri de palmier uscate. (*N. trad.*)

48 Șarpe mexican din familia crotalilor; trăiește din centrul SUA până în Argentina, iar otrava lui e mortală. (*N. trad.*)

49 Copac maiestuos din genul Ficus, peren și longeviv, care secretă o substanță lăptoasă; atinge chiar și înălțimi de douăzeci și cinci de metri și crește pe roci gigantice, sparte de rădăcinile sale. La jumătatea trunchiului, îi cresc alte rădăcini care absorb umezeala din mediul înconjurător. (*N. trad.*)

50 Poreclit în Spania „cartoful de aer“ și des folosit ca zarzavat, *chayote* este fructul plantei numite *chayotera* sau *guatila*, o cucurbitacee care crește în Mexic și Columbia. (*N. trad.*)

51 Vezi nota 41. (*N. trad.*)

52 Referire rustică la sacul amniotic. (*N. trad.*)

53 Rozătoare din familia Geomyidae, care trăiesc în Canada, Statele Unite, Mexic, America Centrală și Columbia. (*N. trad.*)

54 Ceva mai înainte, iapa era bălțată. (*N. trad.*)

La preţul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar.